

ВТРАТИ І ЗБИТКИ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ:

АНАЛІЗ НАЯВНИХ МЕТОДИК І НОВІ ПІДХОДИ

звіт за результатами дослідження

Дослідження здійснене ГО «Культурний ді@лог» у партнерстві з Українським центром культурних досліджень за підтримки ІСАР Єднання у межах проекту «Ініціатива секторальної підтримки громадянського суспільства України», що реалізується ІСАР Єднання у консорціумі з Українським незалежним центром політичних досліджень (УНЦПД) та Центром демократії та верховенства права (ЦЕДЕМ), завдяки щирій підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID). Зміст дослідження не обов'язково відображає погляди ІСАР Єднання, Агентства США з міжнародного розвитку або Уряду США.

Авторський колектив: Оксана Козлова, Луїза Мороз, Анастасія Образцова, Ірина Каць.

Травень 2024

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ 1. Огляд наявних підходів до оцінки втрат і збитків у сфері культури	8
1.1 RDNA	8
1.2 Міністерство культури та інформаційної політики України	11
1.3 ЮНЕСКО	12
1.4 Київська школа економіки	15
1.5 Міжнародний центр вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей і Ukrainian Heritage Monitoring Lab	16
1.6 Національне агентство з питань запобігання корупції	17
1.7 Texty.org	18
1.8 YouControl	19
1.9 Restoring Ukraine Together	19
1.10 МКІП та Український центр культурних досліджень	20
1.11 Фонд фундаментальних досліджень	22
1.12 Соціологічні дослідження про стан культури	23
Розділ 2. Нормативно-правова база, яка регулює оцінку (збитків) у сфері культури	29
2.1 Відкриті дані	29
2.2 Адміністративна звітність	36
2.3 Архітектура даних у сфері культури – плани на майбутнє	42
2.4 Методика Фонду державного майна України	44
2.5 Цифрова екосистема для підзвітного управління відновленням DREAM	45
2.6 Стратегічні документи про відновлення	46
Розділ 3. Пропоновані методики обчислення втрат і збитків у різних сферах культури	49

3.1 Нематеріальна культурна спадщина	49
3.2 Перформативне мистецтво та музеї	56
3.3 Бібліотеки	59
3.4 Мистецька освіта	64
Висновки та рекомендації	69
SUMMARY	76

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

RDNA	Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення
ГО	громадська організація
Держстат	Державна служба статистики України
ДПС	Державна податкова служба України
ЄС	Європейський Союз
ІККРОМ	Міжнародний центр вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей
Мінінфраструктури	Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України
МКІП	Міністерство культури та інформаційної політики України
НАЗК	Національне агентство з питань запобігання корупції
НКС	нематеріальна культурна спадщина
ОВА	обласна військова адміністрація
ОГС	організації громадянського суспільства
ОМС	органи місцевого самоврядування
ООН	Організація Об'єднаних Націй
США	Сполучені Штати Америки
ФОП	фізична особа-підприємець
ЮНЕСКО	Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

З початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну 24.02.2022 сфера культури та креативних індустрій, як і інші сектори економіки, зазнала значних збитків і руйнувань. З огляду на ідеологічний, національно-визвольний характер війни, українська культурна спадщина, мова й традиції стають безпосередньою мішенню для російських загарбників. Про це свідчать умисне знищення музею Сковороди¹, щойно відреставрованого будинка культури в Лозовій², викрадення творів мистецтв з музейних колекцій та інші злочини російської армії.

В Україні запущено низку ініціатив та проєктів з оцінки збитків, завданих росією, зокрема і у сфері культури та креативних індустрій. Органи державної влади, міжнародні організації та незалежні аналітичні центри пропонують різні підходи до оцінки втрат. Серед основних методик – «Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення» (RDNA), здійснена у співпраці між Світовим банком, ЮНЕСКО, Київською школою економіки та Урядом України; методика Фонду державного майна України, наявні дані Міністерства культури та інформаційної політики України, цифрової екосистеми для підзвітного управління відновленням “DREAM”, дослідження видатків на культуру ГО «Мережа захисту національних інтересів “АНТС”», дослідження Фонду підтримки фундаментальних досліджень, а також стратегічні документи, реєстри, форми адміністративної звітності, форми збирання інформації про пошкодження від свідків тощо.

Одні підходи системніші й публікують аналіз регулярно, інші є разовими ініціативами. Різняться і їхній масштаб. Одні методики зосереджені на певному показнику чи сфері, інші охоплюють різні сектори культури.

Але навіть найповніші оцінки містять «білі плями». Більшість наявних методик розробляли для регулярного моніторингу сфери культури в мирні часи або для оцінки короткострокових ризиків, не пов'язаних з військовими діями. У них відсутні показники втрат людського капіталу, нематеріальної культурної спадщини. Кількісні дані часто ігнорують «м'який», нематеріальний характер культури та креативних індустрій. Через це оцінка втрат не відображає реальний рівень збитків повною мірою. Отже, державне управління стикається з проблемою недостатньо комплексної оцінки втрат у сфері культури та креативних індустрій. Чому ця проблема нагальна?

Коректна оцінка збитків у сфері культури та креативних індустрій потрібна для розуміння стратегій відновлення України. На жаль, на основі проаналізованих документів можемо констатувати, що креативна економіка не є пріоритетом чи бодай перспективним напрямом відновлення. Це тривожна тенденція з кількох причин.

По-перше, креативні індустрії мають бути долучені до процесів відбудови за принципом *build back better* – відбудувати краще, ніж було. Без фахівців з дизайну, архітектури, урбаністики складно уявити доступні, зручні та інклюзивні публічні простори,

¹ <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3480681-rozstrilanj-muzej-rosijska-raketa-proti-filosofii-skovorodi.html>

² <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3488158-rosijski-vijska-citko-cilili-u-budinok-kulturi-v-lozovij-tkacenko.html>

яких так потребують передусім ветерани війни. Культурна діяльність також сприяє кращій інтеграції внутрішньо переміщених осіб, а підтримка малого креативного бізнесу може створити умови для повернення жінок в Україну.

По-друге, креативні індустрії мають значний економічний потенціал. В Україні мультиплікатор креативних індустрій (2,2) вищий за мультиплікатор у будівництві (2,1), фінансовій і страховій діяльності (1,9), транспорті (1,6) та торгівлі (1,3)³. Музика, ремесла і хендмейд, дизайн – ці сектори також є перспективними для експорту.

По-третє, агресивна колоніальна політика росії використовує культуру як засіб пропаганди та впливу в світі. Тож наші культурні та креативні сектори мають важливу місію: пояснити Україну світові через кіно, мистецтво й літературу, підтримати деколонізацію та правильну атрибуцію української культурної спадщини у світі, сформувавши інтелектуальний дискурс щодо ролі України в повоєнному світі й знешкодженні ворога з його імперськими наративами.

Обговорюючи сценарії відновлення України, експерти часто покликаються на приклади Японії, Південної Кореї, Сингапуру, але всі ці країни зосередилися на високотехнологічній економіці з високою доданою вартістю, сформували вагомий державний політичний підтримки креативних індустрій (Cool Japan, Korea Creative Content Agency) і зараз мають потужні креативні економіки. Україні ж нині бракує політик, що сфокусовані на креативності, технологіях та інноваціях.

У цьому контексті постає **мета цього дослідження** – вдосконалити методикку оцінки втрат у сфері культури внаслідок російської агресії проти України, щоб далі використати потенціал цієї сфери для відновлення і збалансованого розвитку України.

Дослідження структуроване навколо трьох основних **завдань**:

1) проаналізувати наявні методики оцінки втрат у сфері культури (культурна інфраструктура, матеріальна і нематеріальна культурна спадщина) унаслідок російської агресії проти України;

2) узагальнити наявні дані щодо збитків у сфері культури;

3) сформувавши додатковий/доповнений підхід до оцінки втрат у сфері культури, який врахує особливості цих секторів та посилить їхню роль у повоєнному відновленні України.

Під час дослідження використано такі **методи**:

1) проведено експертні інтерв'ю з десятьма стейкхолдерами з числа представників МКІП, ЮНЕСКО, Світового банку, проєктів міжнародної технічної допомоги, громадських організацій, закладів культури;

2) здійснено кабінетне дослідження наявних методик (ініціатив, платформ, веб-ресурсів, документів) щодо втрат і збитків у сфері культури та креативних індустрій;

3) надіслано запити про статистичну інформацію до Міністерства культури та інформаційної політики України і Державної податкової служби України, здійснено кількісний аналіз отриманої інформації;

4) проведено аналіз наявних адміністративних даних у сфері культури та окремих аналітичних оглядів, проведених установами сфери управління МКІП.

³ <https://freepolicybriefs.org/2021/06/21/creative-industries-impact/>

Сферу культури для цілей цього дослідження розумітимемо як таку, що містить вказані структурні складники:

культурна інфраструктура – заклади культури в розумінні Закону України «Про культуру», що охоплюють цілісні майнові комплекси клубних закладів (клубів, будинків культури, палаців культури тощо), парків культури та відпочинку, бібліотек, музеїв, архівів, історико-культурних заповідників, театральних-видовищних закладів (театрів, філармоній, концертних організацій, музичних колективів, ансамблів тощо), кінотеатрів, інших закладів культури;

мистецька освіта – спеціалізована освіта у сферах культури та мистецтв; заклад освіти сфери культури – юридична особа, що забезпечує здобуття мистецької освіти та/або підготовку кадрів у сферах культури та мистецтв (Закон України «Про культуру»);

креативні індустрії – види економічної діяльності, метою яких є створення доданої вартості та робочих місць через культурне (мистецьке) та/або креативне вираження (Закон України «Про культуру»);

нематеріальна культурна спадщина – звичаї, форми показу та вираження, знання, навички, що передаються від покоління до покоління, постійно відтворюються спільнотами та групами під впливом їхнього досвіду, оточення, взаємодії з природою, історії та формують у них почуття самобутності та наступності, сприяючи таким чином повазі до культурного розмаїття і творчості людини (Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО).

Дослідження меншою мірою охоплює матеріальну культурну спадщину, однак ми брали до уваги питання спадщини, коли воно з'являлося в аналізованих методиках. Матеріальна рухома й нерухома культурна спадщина лишається найпроблематичнішою для класифікації, адже досліджені методики найчастіше не деталізували, що саме оцінювали в культурній спадщині в розумінні Закону України «Про охорону культурної спадщини»: нерухомі об'єкти культурної спадщини, пов'язані з ними рухомі предмети, пам'ятки культурної спадщини, зони охорони пам'яток, історико-культурного заповідників, історико-культурних заповідних територій чи інші категорії культурної спадщини.

РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД НАЯВНИХ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНКИ ВТРАТ І ЗБИТКІВ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ

1.1 RDNA

Найкомплексніша з нині наявних методик – це «Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення» (**Rapid Damage and Needs Assessment, RDNA**), здійснена у співпраці між Світовим банком, Урядом України, ООН, Європейською комісією та іншими партнерами. У 18 секторах, зокрема культурі, RDNA оцінює:

- втрати (фізичні пошкодження інфраструктури, будівель) – damages;
- збитки (недоотримані прибутки, витрати, пов'язані з евакуацією культурних цінностей тощо) – losses;
- а також потреби (needs) у відновленні та відбудові.

Перший звіт – RDNA1 – охоплює період з 24.02.2022 до 01.06.2022, другий – RDNA2 – з 24.02.2022 до 24.02.2023, RDNA3 – з 24.02.2022 до 01.01.2024. RDNA заснована на методиці оцінки втрат і збитків від ООН (Damage and Loss Assessment, DaLA), доповненій методикою під назвою «Post-Disaster Needs Assessment and Recovery Framework»⁴. Специфічні вказівки для оцінювання потреб на відновлення культурного сектору містяться в окремому документі – «PDNA Guidelines Volume B: Culture»⁵.

Таблиця: втрати, збитки і потреби сфери культури в Україні відповідно до RDNA

	RDNA 1	RDNA 2	RDNA 3
Період	24.02.2022-01.06.2022	24.02.2022-24.02.2023	24.02.2022-31.12.2023
Втрати (damages)	US\$ 1,1 млрд	US\$ 2,6 млрд	US\$ 3,5 млрд
Збитки (losses)	US\$ 19,3 млрд	US\$ 15,2 млрд	US\$ 19,6 млрд
Потреби (needs)	US\$ 5,2 млрд, з яких з яких нагальні короткострокові потреби – 1,6 млрд, середньо- та довгострокові – 3,6 млрд	US\$ 6,9 млрд, з яких короткострокові (2023-2026) потреби – 2,3 млрд, середньо- та довгострокові (2027-2033) – 4,6 млрд	US\$ 8,9 млрд, з яких у 2024 році нагальні потреби становлять 197 млн.

⁴ <https://www.undp.org/publications/post-disaster-needs-assessment>

⁵ <https://documents1.worldbank.org/curated/zh/306991493101225270/pdf/114520-WP-PUBLIC-ADD-SERIES-pdna-guidelines-vol-b-culture.pdf>

Посилання	Повна версія с.99 -104	Повна версія с.69 - 47	Повна версія с.104-109
-----------	------------------------	------------------------	------------------------

У RDNA збитки подаються з накопиченням, але уважний читач може помітити, що в RDNA2 обсяг збитків раптово зменшується, а потім знову зростає. Справа в тому, що під час RDNA1 і 2 дослідники ще не мали актуальних даних за 2022 рік, тому застосували контрфактичну методологію (counterfactual methodology): на основі даних про задекларовані доходи за попередні роки (2019, 2020, 2021) припустили, якими могли би бути доходи креативних індустрій у 2022 році, якби економічний розвиток України продовжився звичними темпами. Далі до екстраполяції збитків застосували коефіцієнт руйнувань по всіх областях. Світовий банк припустив, що війна по-різному вплинула на доходи областей. У Донецькій області переривання діяльності становило 100%, в Івано-Франківській області – менше.

Тому відмінність в оцінці збитків пояснюється тим, що RDNA1 і 2 базувалися на припущеннях і прогнозах, а RDNA3 нарешті спирається на фактичні дані (опитування ЮНЕСКО, повніша база пошкоджених об'єктів, дані від українського уряду), які підтвердили прогноз першого року.

Оцінку RDNA застосовують не лише в Україні, а й під час інших надзвичайних ситуацій і криз (наприклад, після землетрусу 2023 року в Сирії). Як зазначили співрозмовники Світового банку під час інтерв'ю, відмінність між RDNA для України та іншими випадками полягає в тому, що в Україні війна досі триває, але вже було здійснено три оцінки. Зазвичай ця методика є «пост-конфліктною», тобто передбачає, що оцінка здійснюється після завершення конфлікту або іншої надзвичайної ситуації. Це накладає відбиток на методіку, адже російська армія продовжує завдавати руйнувань.

3-поміж усіх методик RDNA охоплює найбільшу кількість категорій, які стосуються культури. Нижче наведено перелік індикаторів, використаних в RDNA 1 і 2.

DAMAGES (ВТРАТИ)	
Будівлі та місця, які містять визнану культурну / соціальну цінність	Історичні райони
	Пам'ятки історії / архітектури (будівлі) (за історичним періодом)
	Національні пам'ятники
	Археологічні майданчики
	Монументальні могили
	Культурний простір (будинки / палаци культури, бібліотеки, музеї)

	Національні та обласні театри, філармонії, цирку
Рухомі культурні цінності та колекції, сховище культури	Музейні колекції
	Архіви та бібліотечні фонди, що мають культурне значення
	Художні галереї
LOSSES (ЗБИТКИ)	
Вартість проведення екстрених заходів, захисту, документування (вартість тимчасових робіт із захисту культурних цінностей та витрати на їх демонтаж)	
Видалення завалів	Будівлі та об'єкти, які містять визнані культурні / соціальні цінності, а також рухомі культурні цінності та колекції: демонтаж сховищ культурних цінностей
	Будівлі та об'єкти, які містять визнані культурні / соціальні цінності та рухомі культурні цінності та колекції: розчищення від завалів сховищ культурних цінностей
Втрата доходів	Втрата доходів через закриття або недоступність культурних цінностей
	Втрата доходів через збій у виробництві товарів у культурних та креативних індустріях
	Втрата доходів ЗМІ
NEEDS (ПОТРЕБИ)	
Потреби у відбудові	Оцінка пошкоджень, детальне документування та гармонізована цифровізація
	Нагальні заходи щодо культурного нерухомого майна (зміцнення, закріплення, структурне посилення, захист та захисні заходи, зокрема розчищення завалів) та рухомого майна (інвентаризація, плани готовності, управління сховищами тощо)
	Відбудова/відновлення об'єктів
Потреби у відновленні надання послуг	Посилення правового захисту культурного сектору та нормативно-правової сфери під час та після конфлікту
	Посилення потенціалу фахівців
	Сприяння відновленню креативних індустрій та збереження нематеріальної культурної спадщини
	Експлуатаційні витрати

Для збирання даних за кожним із індикаторів команда RDNA звертається до різних джерел інформації. Саме тому RDNA можна назвати парасольковою методикою, оскільки вона спирається на дані й методики багатьох різних органів, установ, ініціатив. Наприклад, як зазначено вище, інформацію про збитки (втрату доходів) команда RDNA отримує від Державної служби статистики України і Державної податкової служби України.

Що стосується культурної інфраструктури та матеріальної нерухомої культурної спадщини, здебільшого дані про фізичні втрати надходять від регіональної влади (обласні військові адміністрації), меншою мірою – з інших джерел, наприклад, свідчень громадян. МКІП, Мінвідновлення і Київська школа економіки узагальнюють і передають ці дані Світовому банку.

1.2 Міністерство культури та інформаційної політики України (дані є частиною RDNA)

На сайті **Міністерства культури та інформаційної політики України** періодично з'являються повідомлення про пошкодження пам'яток культурної спадщини на основі даних від ОВА. Станом на 25.03.2024 через російську агресію постраждали 1046 пам'яток⁶. Класифікація об'єктів культурної спадщини відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини»⁷ охоплює такі об'єкти: археологічні, історичні, монументального мистецтва, архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтні, науки і техніки. Один об'єкт може належати до кількох видів.

До того ж МКІП публікує дані про пошкодження об'єктів культурної інфраструктури. Станом на 25.03.2024 збитків зазнали 1974 об'єктів культурної інфраструктури (зокрема заклади культури, підпорядковані МКІП та органам місцевого самоврядування) без урахування пам'яток культурної спадщини⁸. З них 321 – знищено (16,3%). Класифікація об'єктів культурної інфраструктури вочевидь спирається на базову мережу закладів культури, визначену в Законі України «Про культуру»⁹ (клубні заклади; бібліотеки; заклади мистецької освіти; музеї та галереї; театри, кінотеатри та філармонії; парки, зоопарки, заповідники; цирку тощо).

МКІП чітко розрізняє об'єкти культурної спадщини та об'єкти культурної інфраструктури. Під час підрахунку кількості об'єктів культурної інфраструктури враховуються заклади культури як юридичні особи. Тобто у втратах заклад буде враховуватися один раз, навіть якщо було пошкоджено декілька будівель (філій) у різних населених пунктах. Саме через це ступінь пошкодження закладу культури може фіксуватися на рівні 10%, при цьому деякі будівлі, які належать цьому закладу культури, можуть бути повністю зруйновані.

⁶ <https://mcip.gov.ua/news/cherez-rosijsku-agresiyu-v-ukrayini-postrazhdaly-ponad-tysyachu-pamyatok-kulturnoyi-spadshhyny/>

⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>, стаття 2, пункт 2

⁸ <https://mcip.gov.ua/news/1974-obyekty-kulturnoyi-infrastruktury-zaznaly-poshkodzen-chy-rujnuvan-cherez-rosijsku-agresiyu/>

⁹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>, стаття 23

При підрахунку об'єктів культурної спадщини враховуються окремі об'єкти (будівлі та споруди). Коли хоча б одна будівля закладу культури має статус об'єкта культурної спадщини, цей заклад культури як юридична особа буде маркуватися як такий, що має статус об'єкта культурної спадщини.

Якщо підсумувати дані МКІП про пошкоджені або зруйновані культурні об'єкти станом на кінець 2023 року, отримаємо показник 2810 (на кінець березня 2024 року – 3020), натомість RDNA3 зазначає 4779 таких об'єктів за аналогічний період. Відмінність пояснюється тим, що RDNA залучає дані Міністерства культури та інформаційної політики України, ЮНЕСКО (які верифікують дані МКІП), а також додатково Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України. Деякі дані, що стосуються сфери культури, можуть відображатися в інших секціях RDNA (наприклад, втрати по комунальних бібліотеках, що не є культурними пам'ятками, обчислюють у секції Municipal Services). Роль RDNA полягає в ретельній перевірці цих даних та усуненні дублювань. Респонденти зазначили, що часто на сайтах закладів культури відсутня необхідна інформація (GIS-координати), назви пам'яток можуть трохи різнитися в написанні, тому команда RDNA має спочатку перевірити та почистити ці дані. В RDNA1 стверджується: «Це надзвичайно консервативні оцінки, оскільки повідомлення про пошкоджені культурні об'єкти були частковими і неповними, а регулярний моніторинг і перевірка на місцях залишаються ускладненими, особливо для культурних об'єктів меншого масштабу, які мають культурне та історичне значення для місцевих жителів, але менш відомі широкому загалу. Крім того, відстеження розкрадання / торгівлі різними творами мистецтва, колекціями і старожитностями є складним завданням»¹⁰. Водночас опитані дослідники високо відзначили точність RDNA3, адже на той момент команда вже мала більш-менш повний список пошкоджених об'єктів.

1.3 ЮНЕСКО (дані є частиною RDNA)

Також існує перелік пошкоджених культурних пам'яток в Україні від ЮНЕСКО¹¹. Він базується на даних МКІП, але охоплює тільки ті пам'ятки, чиї пошкодження верифікувала ЮНЕСКО (на підставі фото- або відеофіксації, експертної оцінки з місця події, супутникових знімків об'єкта). Станом на 06.03.2024 ЮНЕСКО підтвердила пошкодження 345 пам'яток. Через обмежений доступ до тимчасово окупованих територій дані про втрати на цих територіях не внесено до переліку, що знижує реальну кількість пошкоджень і руйнувань. На сайті ЮНЕСКО зазначено, що разом із партнерами вони розробляють «механізм незалежної скоординованої оцінки даних в Україні, зокрема на основі аналізу супутникових знімків», відповідно до Гаазької конвенції 1954 року про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту.

Під час інтерв'ю представниця ЮНЕСКО зазначила, що в ході RDNA2 було здійснено багато концептуальної роботи щодо категорій об'єктів і їх визначень. Команда намагалася максимально узгодити визначення з наявним режимом правової охорони культурної

¹⁰ <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/5d4f205e-0d4a-5609-b59d-d308856bce69/content> с. 101

¹¹ <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco>

спадщини в Україні, врахувавши два статуси: пам'ятки національного та місцевого значення. Також визначення узгодили з практиками та конвенціями ЮНЕСКО (наприклад, Конвенцією про охорону нематеріальної культурної спадщини 2003 року). Втім, у публічному переліку зруйнованих або пошкоджених об'єктів, верифікованих ЮНЕСКО, бачимо поєднання двох категорій – об'єктів культурної спадщини та об'єктів культурної інфраструктури (закладів культури): у списку є як сільські бібліотеки, так і пам'ятки з реєстру пам'яток національного значення.

Оскільки RDNA є динамічною оцінкою, яка змінюється з року в рік, розгляньмо підхід до оновлення оцінки збитків. Уявімо ситуацію, що пошкоджено культурний об'єкт, приміром, театр. Експерти розглядають три можливі сценарії.

Сценарій 1. Об'єкт було уражено, оцінено, а потім відновлено. – Тоді в наступному випуску RDNA оцінка втрат лишається та сама, але оцінка потреб зменшується на кошти, витрачені на відновлення об'єкта. Наприклад, якщо відновлено 80% об'єкта, то в наступному випуску RDNA в потребах будуть зазначені кошти, потрібні для відновлення не всього об'єкта, а решти 20%.

Сценарій 2. Об'єкт було уражено, оцінено, відновлено, а потім уражено знову. – Тоді в наступному випуску RDNA буде використана остання оцінка втрат. Утім, це залежить від категорії руйнувань. Категорія «пошкоджено» (damaged) застосовується, коли об'єкт зазнав до 40% руйнувань, категорія «знищено» (destroyed) – коли руйнувань більше 40%. Якщо руйнування збільшуються всередині однієї категорії (наприклад, з 20% до 30%), то оцінка втрат залишається та сама. Якщо категорія змінюється (наприклад, рівень руйнувань збільшується з 39% до 41%), застосовується нова оцінка.

Сценарій 3. Об'єкт було уражено, оцінено, але потім з'ясувалося, що первинна оцінка була неправильною. Якщо вказано, що об'єкт знищено (destroyed), а насправді його тільки пошкоджено (damaged), то в такому разі у наступному випуску RDNA втрати будуть зменшені. Але на практиці такі випадки не траплялися. Якщо ж спочатку вважали, що об'єкт пошкоджено, але його насправді знищено, тоді в наступному випуску RDNA втрати будуть відповідно збільшені (застосовується остання оцінка втрат).

Отже, маємо кілька органів влади/організацій, які збирають інформацію про **кількість** пошкоджених пам'яток та закладів культури. Майже всі з цих стейкхолдерів є партнерами Світового банку й долучені до RDNA, тому саме в RDNA ці дані перевіряються, узагальнюються, усуваються дублювання.

Що стосується **свідчень громадян**, існує кілька платформ для їх збору, однак не всі ці платформи координують аналітичні зусилля чи постачають дані в RDNA.

1) З початку війни МКІП запустило¹² ресурс culturecrimes.mkip.gov.ua, який, однак, зараз не працює. Через цей сайт будь-яка особа могла подати інформацію, фото й відео пошкоджених або зруйнованих пам'яток і закладів культури. Платформа виявилася особливо актуальною на початку війни, коли система моніторингу збитків ще не була

¹² <https://detector.media/infospace/article/197391/2022-03-11-mkip-stvorylo-sayt-dlya-zboru-dokaziv-ruynuvannya-kulturnoi-spadshchyny-rosiyanyam/>

налагоджена, і давала змогу отримувати інформацію навіть з тимчасово окупованих територій. На підставі цих даних Український культурний фонд розробив інтерактивну карту¹³, яка тепер теж не працює.

2) Зафіксувати злочини росіян можна і на сайті Офісу Генерального Прокурора <https://warcrimes.gov.ua/>. В описі стверджується: «Надана Вами інформація буде використана для притягнення до відповідальності осіб, винних в найтяжчих міжнародних злочинах, як в українських судах, так і в у Міжнародному кримінальному суді в Гаазі та в спеціальному трибуналі після його створення». Обов'язково треба ввести принаймні ПІБ і номер телефону свідка. Серед категорій злочинів можна обрати «руйнування культурних пам'яток», «пошкодження об'єктів цивільної інфраструктури», «пошкодження/знищення культових споруд (храмів, мечетей, синагог тощо)»¹⁴. У результаті експертних інтерв'ю ми з'ясували, що ГО «Фонд фундаментальних досліджень», який здійснював моніторинг пошкоджених музеїв і попередню кваліфікацію злочинів російської армії, передавав свої аналітичні напрацювання Офісу Генерального Прокурора.

3) Київська школа економіки спільно з державними органами реалізує проєкт «Росія заплатить»¹⁵, який збирає дані про завдану війною матеріальну шкоду. Як зазначено на сайті, «інформація про збитки збирається на основі аналізу свідчень громадян, інформації від уряду, місцевих органів влади щодо втрат і пошкоджень по всій країні, на основі публічних джерел та завдяки ініціативам з оцифрування високоточних знімків з дронів. Зібрані дані використовуватимуться для фіксації злочинів, як докази у судах, для відшкодування індивідуальних компенсацій та репарацій від росії». Ми спробували заповнити форму для подання інформації, але одразу зіштовхнулися з проблемою: заповнити перше обов'язкове поле «Категорія [об'єкта]» не вийшло (станом на 06.02.2024).

Зібрані дані не публікують окремо, але використовують для звітів про прямі збитки інфраструктури¹⁶. Останній доступний звіт¹⁷ охоплює період до 01.09.2023. Цікаво, що тези зі звіту наявні і в тексті RDNA. КШЕ групує культуру, туризм і спорт в один сектор, зазначаючи, що «з початку військової агресії росії, відповідно до задокументованих втрат, в Україні зазнали ушкоджень **77 храми/церкви, 335 будинки культури/палаці культури**, 59 спортивних шкіл, **33 музеї**, 149 об'єктів туристичної сфери». Станом на 1 вересня обсяг прямих збитків, завданих інфраструктурі сфер культури, спорту та туризму, складає \$2 млрд. Загалом від початку війни пошкоджено чи зруйновано щонайменше **775 об'єктів культури, 80 релігійних споруд**, 149 – туризму та 153 – спорту¹⁸.

Оскільки КШЕ вказує, що отримує дані з різних джерел, незрозуміло, яка частка даних припадає на свідчення громадян. КШЕ зазначає: «Наразі оцінка втрат культурної спадщини базується на даних щодо пооб'єктного переліку пошкоджених/зруйнованих

¹³ <https://detector.media/infospace/article/198168/2022-04-06-ukrainskyy-kulturnyy-fond-zapuskaie-interaktyvnu-mapu-kulturnykh-vtrat/>, <https://uaculture.org/culture-loss/>

¹⁴ <https://warcrimes.gov.ua/#anketa>

¹⁵ <https://damaged.in.ua/>

¹⁶ <https://kse.ua/ua/russia-will-pay/>

¹⁷ https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/10/Sep22_FINAL_Sep1_Damages-Report.pdf

¹⁸ https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/10/Sep22_FINAL_Sep1_Damages-Report.pdf С. 9

об'єктів, наданих свідками та місцевими адміністраціями, що створює ризики неповноти даних щодо переліку пошкоджених об'єктів»¹⁹.

Іншою проблемою є обчислення **вартості** пошкоджених або зруйнованих пам'яток і закладів культури.

Щоб оцінити обсяг втрат об'єктів культури, RDNA застосовує типову вартість одиниці (споруди або квадратного метра) (unit cost), а потім множить цей показник на коефіцієнт (multiplier). Коефіцієнт враховує принцип build back better, безпеку та страхування, інфляцію, а також цінність споруди. Коефіцієнти й середня типова вартість змінюються щороку й відрізняються в кожному RDNA – команда враховує інфляцію та курс обміну.

На початку RDNA встановила типову вартість для трьох різних типів активів: 1) культурна спадщина (пам'ятки, що мають історичну цінність), 2) соціокультурні активи (культурна інфраструктура, яка однак не має історичної цінності) та 3) активи, пов'язані з туризмом (наприклад, готелі). Всередині кожного типу RDNA не робила розрізнення, наприклад, між церквою 13-го століття та будівлею 18-го століття. Було встановлено типову вартість відповідно до типу активу: за одиницю або за квадратний метр. Зазвичай активи, які мають більшу культурну й історичну цінність, які складно відновити і не можна просто замінити, мають вищу типову вартість та коефіцієнти. У межах RDNA коефіцієнти могли становити 1,2 для одних секторів та понад 2 для інших, тому для історично значущих споруд застосовували високі коефіцієнти – як для втрат, так і для потреб, адже реконструкція культурних об'єктів є складнішою і вимагає більше часу, експертів та якісніших матеріалів. Коефіцієнти взяті з методології PDNA або розраховані дослідниками самостійно. RDNA також враховує вартість будівельних матеріалів на ринку країни і виходить з макроекономічних показників держави. RDNA враховує відмінність коефіцієнтів між секторами: приміром, якщо для житлового сектору коефіцієнт становить 1,0, то для культури він повинен бути принаймні 1,5.

У деяких випадках підхід типової вартості не спрацьовує. Наприклад, якщо внаслідок обстрілів пошкоджено паркан історичної зони, то це не те саме, коли руйнується скульптура чи будівля в історичній зоні. Спочатку дослідники застосовували підхід типової вартості до оцінки пошкоджень, але в RDNA3 відмовились від нього й тепер оцінюють кожний актив окремо (asset-by-asset approach). Адже якщо використовувати типову вартість одиниці (квадратного метра) для історичної території, то її оцінка неминуче дублюватиме оцінку окремих активів на цій території.

1.4 Київська школа економіки (дані є частиною RDNA)

В межах проекту «Росія заплатить» Київська школа економіки наводить фінансові втрати від фізичних руйнувань у грошовому вимірі. В якості методики КШЕ посилається на матеріали робочої групи «Аудит збитків, понесених внаслідок війни» проекту Плану

¹⁹ Там само

відновлення України Національної ради з відновлення України від наслідків війни²⁰. У матеріалах пропонують такий підхід: «Об'єкти середнього розміру, кількість яких можна підрахувати (школи, лікарні, магазини, **культурні об'єкти** тощо), оцінюються за середньою вартістю одиниці (оцінюється за фінансовими звітами, тендерами Prozorro тощо)»²¹. Втім, джерел середньої вартості одиниці за окремими категоріями культурних об'єктів публічно не наведено.

Водночас у своїй оцінці КШЕ не враховувала вартість культурної цінності цих об'єктів. «Фінансова вартість об'єктів культурної сфери обрахована без урахування фактичної вартості культурної цінності цих об'єктів, з урахуванням складнощів у дистанційному обрахунку такої вартості, а також відсутності єдиного та цілісного реєстру культурних споруд [...]. Також, з огляду на це обмеження, на поточному етапі [червень 2023 року] не обраховувались втрати бібліотек, музейних колекцій, витрати на релокацію музейних фондів тощо. Проекти реставрації, консервації, музеєфікації об'єктів культурної спадщини розробляються індивідуально для кожного об'єкта з урахуванням сукупності даних обстежень та кращих світових практик, що потребує залучення міжнародних експертів; оцінка вартості таких проектів потребує часу та базується насамперед на результатах всебічного обстеження та ретельного документування. [...] Відповідно, вартість пошкоджених об'єктів, які мають культурну цінність, може бути змінена відповідно до встановлення можливості реставрації цих об'єктів та її вартості»²².

1.5 ІККРОМ і Ukrainian Heritage Monitoring Lab

Оцінити пошкодження **матеріальної культурної спадщини** на основі методик **Міжнародного центру вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей** (англ. ICCROM, укр. ІККРОМ) взялася команда ініціативи **Ukrainian Heritage Monitoring Lab** (HeMo). У документуванні використано методіку оцінювання збитків, розроблену флагманською програмою ІККРОМ з надання першої допомоги та забезпечення стійкості культурної спадщини під час кризи у партнерстві з Національним музеєм Революції Гідності та Штабом порятунку спадщини (HERI)²³. В межах ініціативи організовано індивідуальні експедиції для експертних оцінок завданої шкоди об'єктам культурної спадщини. Станом на дату написання звіту, за результатами 59 експедицій у 12 областях обстежено 784 об'єкти²⁴. Проведено фотофіксацію пошкоджень, документування втрат за методикою ІККРОМ, зібрано свідчення очевидців і докази злочинів проти культури за методикою SCRI (Смітсонівської ініціативи культурного порятунку), де потрібно – проведено аерофотозйомку та лазерне сканування для 3D-моделей.

На сайті <https://www.heritage.in.ua/> доступний перелік об'єктів із супутніми матеріалами на основі форми ІККРОМ, що містить дані про стан об'єкта, пошкодження, фото.

²⁰ <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/audit-of-war-damage.pdf>

²¹ Там само, с. 36-38

²² https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/09/June_Damages_UKR_Report.pdf с. 14-16

²³ <https://drive.google.com/file/d/1NWcX-lxzegX6-zQqlvDXualr9iBwLCm9/view>

²⁴ <https://www.heritage.in.ua/>

На основі попереднього досвіду ІККРОМ вдалося адаптувати форму²⁵ оцінки збитків під потреби України²⁶. Збір даних повністю цифровізовано: за технічної і фінансової допомоги ІККРОМ створено спеціальне програмне забезпечення, за допомогою якого експерт може заповнити форму зі свого смартфона, при цьому частина даних (точне місце розташування об'єкта, його статус) заповнюється автоматично. Також експерт може легко додати фото і відео для підтвердження фактів завданих збитків. Методику апробовано; за інформацією, одержаною під час експертних інтерв'ю, планується масштабувати її використання.

1.6 НАЗК

Серед інших ініціатив – НАЗК спільно з партнерами в межах Art Sanct Task Force²⁷ та проекту «Війна і мистецтво» запустило портал <https://sanctions.nazk.gov.ua/art/>, де відстежують, по-перше, предмети мистецтва підсанкційних осіб (на випадок, якщо така особа намагатиметься продати предмети мистецтва); по-друге, вкрадені росіянами українські культурні цінності (щоб запобігти незаконній торгівлі предметами мистецтва та старовини, викраденими окупантами). Зі схожих міркувань Міжнародна рада музеїв уклала Екстерний Червоний список загроженої культурної спадщини України, який містить 53 об'єкти²⁸.

Станом на 09.02.2024 база НАЗК «Війна і мистецтво» налічувала 1671 підсанкційний об'єкт і 299 викрадених об'єктів. Загальна вартість ідентифікованих творів мистецтва сягала понад 2,8 млрд доларів США. Більшість викрадених росіянами об'єктів належать Херсонському художньому музею та Херсонському краєзнавчому музею або ж були привласнені представниками РФ під час незаконних розкопок об'єктів культурної спадщини України.

Водночас ще восени 2022 року в інтерв'ю The Associated Press тодішній міністр культури та інформаційної політики України Олександр Ткаченко заявляв, що російські солдати пограбували близько 40 українських музеїв «у промислових масштабах», а втрати сягнули сотні мільйонів євро²⁹. The New York Times назвали злочини росіян наймасштабнішою крадіжкою мистецтва з часів Другої світової війни³⁰. Тому 299 викрадених об'єктів у базі НАЗК не є вичерпним переліком втрачених культурних цінностей.

²⁵ https://www.iccrom.org/sites/default/files/2022-04/ukr_2_farassessment_form_movable_heritage_iccrom_2022.pdf

²⁶ <https://www.iccrom.org/news/iccrom-far-develops-national-capacities-assessing-damage-and-risk-heritage-aid-early-recovery>

²⁷ Art Sanct Task Force була створена Національним агентством з питань запобігання корупції (НАЗК) у співпраці з Міністерством культури та інформаційної політики України (МКІП), Міністерством закордонних справ України (МЗС), ГО «Музей сучасного мистецтва» (ГО МСМ) та іншими українськими культурними інституціями і міжнародними експертами, включно з Artory, Center for Art Law, International Working Group on Russian Sanctions, Стенфорд.

<https://suspilne.media/culture/372971-tkachenko-zaaviv-pro-stvorennia-robocoi-grupi-aka-zajmatimetsa-vikradenimi-rosieuv-misteckimi-obektami/>

²⁸ <https://icom.museum/en/ressource/emergency-red-list-ukraine/>

²⁹ <https://suspilne.media/culture/562051-zberigacku-fondiv-ta-direktorku-hersonskogo-hudoznogo-muzeu-nagorodili-derzavnimi-ordenami/>

³⁰ <https://www.nytimes.com/2023/01/14/world/asia/ukraine-art-russia-steal.html>

Цікаво, що вже навесні 2024 року доступ до бази НАЗК «Війна і мистецтво» був закритий. Усі посилання перенаправляють користувача на Державний реєстр санкцій РНБО <https://drs.nsd.gov.ua/>. Припускаємо, що це пов'язано зі згортанням списку «Міжнародні спонсори війни» на сайті НАЗК (через буцімто відсутність нормативної бази для існування такого списку) і переадресації Національним агентством з питань запобігання корупції користувачів зі сторінки «Міжнародні спонсори війни» на веб-сайт Ради національної безпеки і оборони України «Державний реєстр санкцій»³¹.

1.7 Texty.org

Цікавий експериментальний підхід використала команда Texty.org у проєкті «Украдені скарби»³² у вересні 2023 року. Команда дата-аналітиків на основі записів в онлайн-колекціях Ермітажу та Державного історичного музею Росії виявила 110 тис. археологічних знахідок, які в різні історичні періоди було вивезено з території сучасної України до Росії (здебільшого до проголошення Незалежності). Хоча дослідники не ставили за мету проаналізувати обсяги пограбування під час нинішньої війни, їхня робота 1) демонструє нові методи пошуку вкрадених цінностей; 2) підтверджує безперестанну колонізаційну політику Росії та необхідність реституції.

Коротко цю методику можна описати так. В онлайн-каталогах Ермітажу й Історичного музею дослідники обрали предмети археології та нумізматики, адже в їхніх описах можна побачити місце знахідки предметів (на відміну від інших об'єктів мистецтва). Далі аналітики обирали експонати, знайдені на території сучасної України. Для цього серед 15 тис. топонімів у розділах «Предмети археології» й «Предмети нумізматики» довелося вручну виокремити приблизно 1,2 тис. українських. Через (навмисно) недосконалу атрибуцію локацій (було вказано неточні місця, надто загальні території або навпаки — самі лише назви сіл). Дослідники додали приблизні геодані до кожної знахідки, візуалізували отриману інформацію на карті та проаналізували її за різними категоріями: звідки, в який період і якої давності українські культурні цінності потрапляли до Росії. Досліджуючи онлайн-архіви Ермітажу, автори помітили, що в багатьох цінних предметів, які походять з України, не вказано ні місця знахідки, ні назви археологічної пам'ятки. Подеколи доводилося шукати предмети з українських колекцій лише на основі схожого інвентарного номера. Аналіз виявив, що до російських музеїв потрапили найцінніші скіфські, слов'янські та давньоруські старожитності, виявлені у Криму, на Київщині, Полтавщині, Катеринославщині, Чернігівщині та в інших регіонах України.

Дата-проєкт «Украдені скарби» увійшов до списку 25 фіналістів премії European Press Prize³³ у номінації The Innovation Award. Проєкт було відібрано з 800 заявок.

³¹ <https://www.kmu.gov.ua/news/na-rozshyrenomu-zasidanni-uriadu-bulo-rozghlianuto-pytannia-zoseredzhennia-informatsii-shchodo-sanktsiinoi-polityky-derzhavy-na-odnomu-resursi?fbclid=IwAR2m7zbMo-FMk63CzhfK6d98B2zeal9OhOriv-oQkJGBFIs8P-NcCd3LKJA>

³² https://texty.org.ua/d/2023/stolen_heritage/

³³

https://www.facebook.com/TEXTY.org.ua/posts/pfbid02VRS5FiKp4GwQJQEXkFRktWRJXHhEDKsmdDZV98VvKx7z3ts6SEHigf4CkjlSJ3aal?locale=uk_UA

1.8 YouControl

Попри війну та обмеження публікації даних, існують ресурси, які продовжують надавати аналітику з публічних реєстрів на основі великих даних. Одна з найвідоміших компаній – YouControl, що збирає та обробляє відкриті дані про близько 7,5 млн підприємств в Україні. Їхній онлайн-інструмент YC.Market знаходить компанії та аналізує їхню діяльність за різними параметрами.

Команда YC.Market випустила дослідження «Культура на часі: що з доходами українських театрів на другий рік війни?»³⁴. На основі інформації з паспортів бюджетних програм, Держстату і ЄДР команда проаналізувала фінансування державних і деяких комунальних театрів у 2023 році. Далі дослідження фокусувалося на чистому доході від реалізації продукції та кількості працівників (порівняно з 2021 роком) – вже не лише державних та комунальних закладів, а й приватних компаній.

Дослідження вказує на наявність ресурсу великих даних, які приватна ініціатива перетворила на зручний інструмент аналізу ринків та ухвалення управлінських рішень. Ці дані особливо перспективні для оцінки стану креативних індустрій – приватного сектору, коли Держстат не публікує і не публікуватиме³⁵ значну частину даних через воєнний стан. Водночас важливими лишаються питання конфіденційності даних й доречності публікувати дезагреговану інформацію на рівні індивідуального підприємства.

1.9 Restoring Ukraine Together

Серед інших методик оцінки впливу війни на культуру є дослідження **видатків на культуру**. Проект «Restoring Ukraine Together», що реалізується мережею захисту національних інтересів «АНТС» за підтримки ЄС, випустив дослідження авторства Тараса Маршалка про **фінансування культури та мистецтва з місцевих бюджетів** у 2022 році³⁶.

У звіті проаналізовано видатки на культуру та мистецтво у структурі державного та місцевих бюджетів у таких розрізах:

- планові та фактичні видатки;
- видатки за кодом функціональної класифікації видатків та кредитування бюджету (КФКВК)³⁷ 0820 Культура та мистецтво. Цей код охоплює такі категорії: 0821 Театри; 0822 Художні колективи, концертні та циркові організації; 0823 Кінематографія; 0824 Бібліотеки, музеї і виставки; 0827 Заповідники; 0828 Клубні заклади; 0829 Інші заходи і заклади в галузі культури та мистецтва, творчі спілки;
- видатки за кодами економічної класифікації видатків³⁸: 2100 Оплата праці і нарахування; 2200 Використання товарів і послуг; 2400 Обслуговування боргових

³⁴ https://blog.youcontrol.market/kultura-na-chasi-dokhodi-ukrayinskikh-tieatriv-znachno-zrosli-na-drughii-rik-viini/?fbclid=IwZXh0bgNhZW0BMQAABHa9xsjxt976cACu7deVwvZq8biulcAj_MJlwo8XHD17qRKlop2YrPA-Vlg_aem_AXxEgEo0HaiKWjrxVTPDjXh6KR-iVo8YIBzfgm-G2z5Ql8pxdUpjWhsfCNWi4JSEMaE

³⁵ <https://thepage.ua/ua/economy/koli-derzhstat-vidkriye-dani-ta-provede-perepis-naselennya>

³⁶ <https://drive.google.com/file/d/1ojXkWDOKptFVgs-BDnzENEzhxTTLChhO/view>

³⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11#n30>

³⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z0456-12#n18>

- зобов'язань; 2600 Поточні трансферти; 2700 Соціальне забезпечення; 2800 Інші поточні видатки; 3100 Придбання основного капіталу; 3200 Капітальні трансферти;
- розмір середньомісячної заробітної плати штатних працівників за напрямом «Діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг» і «Функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури»;
 - розподіл видатків за КФКВК 0820 Культура та мистецтво з бюджетів за сільськими, селищними та міськими територіальними громадами.

Дані наводились у вартісному, відсотковому виразі, а також у розрахунку на одну особу постійного населення відповідного регіону. Проблематичним є те, що дані про постійне населення брали станом на 01.02.2022 року³⁹, до початку вторгнення, що може некоректно представляти реальну картину з урахуванням внутрішньої та зовнішньої міграції. Джерелами даних є Державна казначейська служба, Національний банк України, Державна служба статистики, а також «інформація, що міститься в нормативно-правових актах України».

Дослідження дає змогу зрозуміти, скільки коштів держава й регіони витрачали на підтримку різних закладів культури, на які статті видатків йшли гроші, які зарплати працівників державних і комунальних закладів культури.

У 2022 державне фінансування скоротилося наполовину (\$133 млн проти \$261 млн у 2021-му), що становило 0,16% в загальній структурі видатків уряду – найнижчий показник за останні десять років. На чверть знизилася й місцеве фінансування сфери: з \$610 млн у 2021 році до \$453 млн у 2022-му. У відсотковому виразі регіони спрямували на культуру 3,01% видатків. З цих коштів 60% йде на оплату праці, попри те, що зарплата штатних працівників закладів культури нижча за середню на 26-30% і становить 10,5-11 тис. грн. Найбільше видатків місцевих бюджетів у 2022 році спрямували на клуби (36%) і бібліотеки, музеї та виставки (35%). У розрахунку на 1 людину на місяць місцеві видатки у 2022 році скоротилися і становили \$0,92 порівняно з \$1,23 у 2021-му⁴⁰.

Аналіз має потенціал до подальшого розширення та вдосконалення (наприклад, враховувати індекс інфляції і наводити показники не лише в номінальному, а й у реальному виразі, перерахувати видатки на одну особу на основі нових даних про постійне населення). До того ж корисно порівнювати видатки на культуру з видатками в інших сферах. Регулярне дослідження обсягу державного фінансування культури показує пріоритетність сектору, ефективність моделей фінансування, географічний та секторальний розподіл ресурсів і характеризує державне управління культурою.

1.10 МКІП та Український центр культурних досліджень

З 2019 року Міністерство культури почало регулярно публікувати статистичні огляди основних економічних показників у сфері креативних індустрій. Основним джерелом інформації є дані Державної служби статистики України та Державної податкової служби України. Міністерство, а з 2023 року – УЦКД – аналізують інформацію на основі 34 видів

³⁹ <https://ants.org.ua/dorogoyu-czinoyu-yak-derzhava-finansu%D1%94-kulturu-pid-chas-vijni/>, с. 22

⁴⁰ <https://ants.org.ua/dorogoyu-czinoyu-yak-derzhava-finansu%D1%94-kulturu-pid-chas-vijni/>

економічної діяльності, які належать до креативних індустрій відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України⁴¹.

Нижче наводимо перелік наявних статистичних оглядів про економічні показники креативних індустрій (у хронологічному порядку):

- «Креативні індустрії в Україні: статистика 2013-2018»⁴²;
- «Податкові надходження до Зведеного бюджету України у сфері креативних індустрій (2019-2020 роки)»⁴³;
- «Основні економічні показники креативних індустрій в Україні за 2020 рік»⁴⁴;
- «Податкові надходження у сфері креативних індустрій в Україні: I квартал 2022 vs. I квартал 2021»⁴⁵;
- «Вплив війни на показники діяльності креативних індустрій у 2021-2022 роках»⁴⁶.

Основі аналізовані показники у креативних індустріях:

- додана вартість за витратами виробництва суб'єктів господарювання;
- кількість діючих суб'єктів господарювання (зокрема ФОП);
- кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання;
- обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання;
- кількість платників податків;
- обсяг задекларованого доходу;
- загальний обсяг податкових надходжень (в розрізі окремих податків та зборів);
- надходження від сплати ЄСВ.

Оскільки з початку повномасштабного вторгнення Держстат не надавав дезагрегованої інформації про обсяг валової доданої вартості в розрізі окремих видів економічної діяльності, статистичні огляди почали розглядати обсяг задекларованих доходів на основі даних ДПС.

Відповідно до останнього дослідження, у 2022 році задекларований обсяг доходу креативних підприємств впав на 47,8% (237 млрд грн у 2022 році проти 453 млрд грн у 2021-му), а податкові надходження до бюджету – на 47,3% (16 млрд грн у 2022 році проти 30 млрд грн у 2021-му). Загалом Зведений бюджет України недоотримав податкових надходжень на суму близько 14 млрд грн у сфері креативних індустрій.

У межах цього дослідження до ДПС було надіслано запит щодо даних про задекларовані доходи й податкові надходження у сфері креативних індустрій за 2023 рік, але станом на дату написання звіту запит ще опрацьовувався.

У 2021 році МКІП спільно з Київською школою економіки провело черговий огляд «Креативні індустрії: вплив на розвиток економіки України»⁴⁷, але до нього було також включено дані про міжнародну торгівлю в креативних індустріях і мультиплікатори в

⁴¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2019-%D1%80#Text>

⁴² <https://drive.google.com/file/d/1VPKucrf-ZNVSB9u6BNtyT4LuTA8FHffy/view?fbclid=IwAR26reg0uX-OstRFz1lQUkrISBq8u0W1TdiAu1b15Cg3pVmEJWixPsltmw8>

⁴³ https://drive.google.com/file/d/11Z0CiO7GABf4shP1q_CgpnP3lZK7W5Av/view

⁴⁴ <https://drive.google.com/file/d/1TLdYp1sPQXJjSeJYgc0x5uMTFehDCnoX/view>

⁴⁵ <https://drive.google.com/file/d/1XM6XO2zZMbiPhdUCuCUcOpUg13jEVbYh/view>

⁴⁶ <https://uccs.org.ua/uncategorized/udvichi-menshe-dokhodiv-i-podatkovykh-nadkhodzen-obchysleno-pokaznyky-kreatyvnykh-industriji-pid-chas-vijny/>

⁴⁷ <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/04/KSE-Trade-Kreativni-industriyi.pdf>

креативних індустріях, що стало новинкою в культурній статистиці України. Дослідження представило кілька видів мультиплікаторів: **мультиплікатор валового випуску** (яке зростання валового випуску в економіці викликає збільшення попиту на товари й послуги креативних індустрій на 1 гривню) і **мультиплікатор доданої вартості** (яке зростання валової доданої вартості в економіці викликає зростання доданої вартості, створеної креативними індустріями, на 1 гривню), а також **капіталовкладення** (на скільки додаткова 1 гривня витрат кінцевого споживання сектору загальнодержавного управління у креативних індустріях збільшує загальну валову додану вартість).

Для розрахунку мультиплікаторів було використано два методи. Як зазначено в методологічних заувагах, «першим методом є модель витрати-випуск, яка дозволяє розрахувати, яким чином екзогенне збільшення кінцевих споживчих витрат сектору загального державного управління на товари і послуги креативних індустрій вплине на всю економіку. Тобто, крім прямого впливу збільшення витрат в галузі, береться до уваги мультиплікативний вплив, спричинений зростанням проміжного споживання, а також індукований вплив, тобто додаткове зростання економіки від збільшення споживання домогосподарствами, які отримали додатковий дохід. На другому етапі використано модель обчислювальної загальної рівноваги (computable general equilibrium (CGE) model). Остання дозволяє виміряти не тільки вплив додаткового державного споживання в галузі, але й вплив збільшення капіталу в КІ».

Аналіз економічних показників у сфері креативних індустрій здійснюється на основі офіційних даних, що були, зокрема, використані в RDNA1. Також перевагою є те, що дані за 2022 рік було продефльовано (зменшено) на індекс інфляції. Серед критики іноді лунають зауваги про недостатню деталізацію КВЕДів (видів економічної діяльності), що унеможлиблює виокремлення інформації про народні художні промисли, фешн-дизайн, ІТ у сфері креативних індустрій тощо. Однак КВЕДи обрано на основі національної «Класифікації видів економічної діяльності», гармонізованої з міжнародними класифікаціями. Втім, вже з 2025 року⁴⁸ почне діяти нова міжнародна класифікація NACE Rev. 2.1⁴⁹, яка дасть можливість точніше аналізувати сектори креативних індустрій: наприклад, промисловий і фешн-дизайн (код NACE Rev. 2.1 74.11), графічний дизайн (74.12), дизайн інтер'єру (74.13), інші види дизайну (74.14) тощо.

1.11 Фонд фундаментальних досліджень

Фахівці ГО «Фонд фундаментальних досліджень» опублікували звіт «Воєнні злочини в Україні: музеї та нематеріальна культурна спадщина під прицілом»⁵⁰ за результатами моніторингу ймовірних воєнних злочинів, вчинених проти музеїв та нематеріальної культурної спадщини України під час повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну.

⁴⁸ <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nace>

⁴⁹

https://showvoc.op.europa.eu/#/datasets/ESTAT_Statistical_Classification_of_Economic_Activities_in_the_European_Community_Rev_2.1_%28NACE_2.1%29/data

⁵⁰ <https://drive.google.com/drive/u/6/folders/1nks5K2bPsUT2LBu3aMVapgPqAloRN-gO>

У ході дослідження здійснено моніторинг музеїв та нематеріальної культурної спадщини, що постраждали через війну за період з 24.02.2022 по 31.08.2023, а також проаналізовано національне й міжнародне право щодо захисту музеїв та НКС. Дослідження є важливим, адже не просто збирає інформацію про втрати, а розглядає їх юридичний вимір і надає попередню кваліфікацію дій загарбників щодо культурної спадщини України.

Команда розробила методологію документування порушень міжнародного гуманітарного права щодо музеїв і нематеріальної культурної спадщини України, зокрема необхідні опитувальники та методичні рекомендації. Документування ймовірних воєнних злочинів відбувалося на основі відкритих даних, офіційних повідомлень органів влади, інформації від громадських активістів тощо. Також у межах проєкту організовано моніторингові візити задля документування фактів порушень і отримання свідчень очевидців. Документування переважно супроводжувалося відео- та/або фотофіксацією, результати моніторингових візитів оформлювалися протоколами.

Станом на 31.08.2023 дослідження зафіксувало щонайменше 100 випадків пошкодження, знищення та розграбування музеїв та інших пам'яток архітектури України. У звіті доходять висновку: «Всі вони, з високим ступенем вірогідності, є порушеннями міжнародного гуманітарного права, наслідком яких має стати відповідальність держави-порушниці, а також кримінальна відповідальність індивідів на національному та міжнародному рівні».

Безперечно позитивним аспектом дослідження є усвідомлення кінцевої мети оцінки — притягнути до відповідальності винних, відшкодувати збитки й відновити, відбудувати втрачену культурну спадщину або замінити новими цільовими закладами. Здійснена юридична робота є цінною з огляду на можливість у майбутньому подавати заявки в Міжнародний реєстр збитків. Також ці методики та опитувальники може бути застосовано іншими моніторинговими місіями для оцінки стану культурної спадщини України.

1.12 Соціологічні дослідження про стан культури

З початку повномасштабного вторгнення різні організації проводили соціологічні дослідження щодо культурних практик населення України під час війни. Також спостерігаємо досить багато опитувань про стан культури в соцмережах, але вибірка таких досліджень не є репрезентативною, тому зосередимося на основних соціологічних опитуваннях.

Опитування **«Національна культура та мова в Україні: зміни в громадській думці після року війни»**⁵¹ проведене фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова у грудні 2022 року методом face-to-face. В основному воно зосереджене на дослідженні мовної ідентичності та мовної практики населення України (у 2022 до 71% зростає частка громадян, які вживають українську мову в повсякденному житті, 87% вважають її рідною).

38% українців переконані, що російським авторам не місце в навчальних програмах українських шкіл, хоча приблизно 28% підтримують зберегти твори, які вважаються «світовою

⁵¹ <https://dif.org.ua/article/natsionalna-kultura-ta-mova-v-ukraini-zmini-v-gromadskiy-dumtsi-pislya-roku-viyeni>

класикою». Також після початку вторгнення в українському суспільстві переважає (63%) думка, що заборона російського культурного продукту (зокрема виступи артистів та показ російських фільмів) є важливою для захисту країни. Близько 53% українців переконані, що українським культурним діячам не слід створювати твори російською мовою. 60% опитаних вважають недоречною державну підтримку російськомовних культурних продуктів, створених українськими діячами.

У лютому 2023 року Київський міжнародний інститут соціології опублікував звіт за результатами соціологічного опитування **«Культурні практики населення України: поведінка та ставлення»**⁵². Опитування проводилося методом телефонного інтерв'ю на підконтрольних територіях України у січні-лютому 2023 року. Дослідники проаналізували участь українців у культурному житті, творчу діяльність, ставлення до дозвілля, а також українського та російського контенту.

За результатами опитування 62% респондентів не відвідували бібліотеки чи книгарні впродовж останнього (2022-го) року, однак читали книги в паперовому чи електронному форматі. 60% респондентів відвідали принаймні один культурний захід за останній рік. Більше половини опитаних (від 58 до 89%) були задоволені кількістю та якістю доступних культурних продуктів. Основні перешкоди для відвідування культурних заходів – це брак вільного часу, відсутність подій поблизу місця проживання або роботи та нестача коштів.

Половина опитаних (47%) вважають, що в їхній місцевості достатньо можливостей для творчого розвитку дітей, тоді як стільки ж відзначили нестачу чи повну відсутність таких можливостей.

Лише 15% респондентів регулярно займаються мистецтвом або художньою самодіяльністю, а 26% роблять це зрідка. Війна спонукала населення більше слухати українську музику та читати твори українських авторів. Водночас 46% опитаних відмовились від російського кіно, 41% – від російської музики, а третина – від російських книг і YouTube-каналів.

ГО «Демократичні ініціативи молоді» ще у 2021 році підготувала «Комплексне соціологічне дослідження культурних практик населення України»⁵³, а в листопаді 2023 представила результати нового соціологічного дослідження **«Культурні практики населення України під час війни»**⁵⁴. Методи дослідження охоплювали телефонні опитування, фокус-групові дискусії та експертні інтерв'ю. Дослідники проаналізували кількісні та якісні характеристики культурних практик населення України під час війни, порівняли з довоєнними практиками, а також порівняли запит на культурний контент різних регіонів України. Дослідження показало, що після початку повномасштабного вторгнення 62% українців повністю відмовилися від російськомовного контенту. Змінилися культурні практики опитаних: через безпекову ситуацію вони частіше залишаються вдома для перегляду фільмів,

⁵² https://www.kiis.com.ua/materials/news/20230320_d1/UCBI_Culture2023_rpt-UA_fin.pdf

⁵³ <https://ucf.in.ua/archive/621368bcecc25308856ab752>

⁵⁴ <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3781679-kulturni-praktiki-naselenna-ukraini-pid-cas-vijni-prezentacia-doslidzenna.html>

соцмереж, читання книг і слухання музики. Зустрічі з друзями, відвідування кіно, театрів, музеїв, виставок, концертів скоротилися.

Дослідження **«Культурні практики та потреби для відновлення населення у деокупованих та прифронтових громадах»⁵⁵** проводила соціологічна група «Рейтинг» у листопаді-грудні 2023 року в Чернігівській, Сумській, Харківській, Дніпропетровській, Запорізькій, Одеській, Миколаївській та Херсонській областях. Основні методи – особисті формалізовані інтерв'ю (кількісний етап дослідження), глибинні інтерв'ю та фокус-групові дискусії (якісний етап дослідження).

Опитування зафіксувало основні види дозвілля українців під час війни: зустрічі з друзями (56%), перегляд телепередач вдома (56%) та перегляд контенту в соцмережах (52%). Найцікавішими культурними заходами для респондентів є кіно та концерти, а також фестивалі (по 45%).

Загалом у більшості регіонів понад половина респондентів вважає, що у їхній місцевості цілком або скоріше достатньо закладів культури (бібліотек, клубів, музеїв, мистецьких студій). Третина опитаних (переважно з Дніпропетровської, Запорізької та Чернігівської областей) відзначили, що культурних закладів недостатньо. На Херсонщині лише чверть респондентів заявили, що закладів достатньо, натомість понад 70% висловились про їх недостатність.

Понад 70% опитаних проти закриття закладів культури у малонаселених місцевостях, навіть якщо вони не виконують свої функції ефективно. Тільки 22% підтримали ідею закриття. Однак більшість (78%) вважає, що ремонт чи відновлення пошкоджених закладів слід розпочинати тільки після завершення військових дій.

Більшість респондентів вважають, що культурні заклади в їхній громаді фінансуються недостатньо; 19-26% заявили, що фінансування достатнє. Значна частина опитаних (від 20% до 36% у різних регіонах) не змогли відповісти на питання про рівень фінансування культурної сфери. Стан фінансування краще оцінили в Одеській та Миколаївській областях.

50% респондентів виступили за фінансування культурних заходів під час війни, 44% – проти. Понад 70% опитаних вважають, що фінансування заходів у громадах повинна здійснювати місцева влада, від 19% до 29% – центральна влада, бізнес, благодійні фонди, міжнародні та громадські організації, а 8% – звичайні громадяни.

Щодо фінансування закладів культури, 72% респондентів також схиляються до підтримки з боку місцевої влади, однак у цьому випадку більше респондентів (40%) очікують внеску від центральної влади.

Багато респондентів сприймають фінансування культури як конкурентне до потреб фінансування ЗСУ. Визнаючи важливість культури, вони стикаються з дилемою, коли кошти необхідні на фронт. У такому разі деякі з опитаних вважають, що культуру слід фінансувати лише в мінімальному обсязі (зарплати працівників культури і проведення невеликих місцевих заходів, а не масштабних подій). Потреби фронту повинні залишатися пріоритетними для держави, а культура має йти після них. Лише невелика частина опитаних стверджує, що

⁵⁵ https://ratinggroup.ua/ru/research/ukraine/kulturni_praktiki_ta_potrebi.html

культура повинна отримувати достатнє фінансування, незважаючи на постійні потреби фронту.

Інші дослідження стосуються ідентичності українців. Оскільки війна увиразила самоусвідомлення українців як окремої культури, духовної традиції, медійного простору, такі опитування аналізують ціннісну орієнтацію громадян.

Соціологічна служба Центру Разумкова у травні 2023 року провела face-to-face опитування⁵⁶. У 84% респондентів ЄС здебільшого асоціюється з прогресом і розвитком, натомість Росія – з відсталістю. Лише 4% опитаних погоджуються з твердженням «українці і росіяни завжди були і залишаються братніми народами», 48% погоджуються, що українці і росіяни раніше були братніми народами, але вже такими не є; 43% вважають, що українці і росіяни ніколи не були братніми народами. 81% респондентів відносять себе до української культурної традиції, 10% – до загальноєвропейської культурної традиції, 4% – до радянської і 0,5% – до російської культурних традицій. 51% опитаних відчувають себе європейцями. Відповідаючи на питання, в яких аспектах Україна є європейською державою, 60% відзначали культурний аспект. Також опитування оцінювало визначення мешканцями України етнічних стереотипів і ставлення до державних символів України.

Наявні дані порівнювалися з результатами попередніх аналогічних досліджень 2005, 2006, 2008, 2009, 2011, 2012, 2013, 2015, 2017, 2019, 2021, 2022 років.

Проаналізувавши парасолькову методика RDNA та інші методики й ініціативи, що роблять внесок в RDNA шляхом надання даних або ж збирають інформацію окремо, можна підбити підсумки щодо стану аналітики збитків і втрат в українській культурі від російської агресії з 24.02.2022.

Безперечною перевагою є взаємодія українських і міжнародних стейкхолдерів. Респонденти наголосили на важливості співпраці чотирьох гравців – Світового банку, Київської школи економіки, ЮНЕСКО та Уряду – і звернули увагу на потребу в методологічних удосконаленнях. RDNA визначає свої методологічні обмеження в секторі культури так: 1) складнощі з доступом до культурної спадщини на окупованих територіях і 2) під водою, 3) відсутність базових даних, на які можна спиратися під час порівняння воєнного і довоєнного стану, 4) виклики в оцінці неформальних, невеликих культурних практик, 5) втрати в нематеріальній культурній спадщині, та 6) людські втрати в культурній сфері. Проблематичною залишається оцінка культурної спадщини, що перебуває у приватній власності – дослідники описують її як «сіру зону» між державним фінансуванням і приватними потребами. Чи має уряд підтримувати відновлення приватної власності? А приватної власності, що має суспільне значення, як-от, наприклад, культурна спадщина? Це лишається відкритим питанням

Важливим є також зв'язок між звітами RDNA і реальним впливом на міжнародну спільноту та уряд. Звіти RDNA слугують базовою лінією та інструментом планування. На звіти

⁵⁶ <https://razumkov.org.ua/napiamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-traven-2023r>

RDNA як на найповнішу оцінку втрат, збитків і потреб покликається уряд⁵⁷ і міжнародні партнери України, зокрема на міжнародних конференціях з питань відновлення України в Лугано у 2022 році й у Лондоні в 2023.

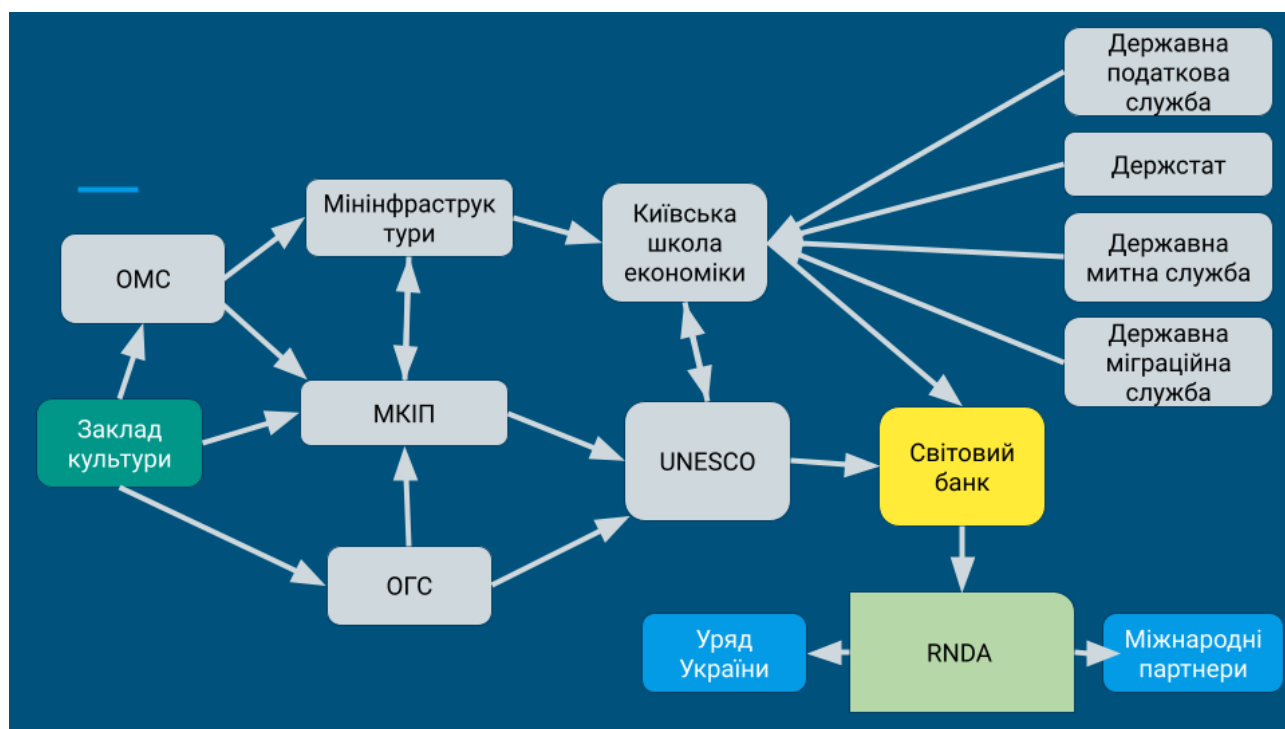

Схема взаємодії стейкхолдерів RDNA

Варто відзначити і динаміку в оцінці. Зазвичай потреби в звітах RDNA розраховуються на 10-річний період. В Україні повні потреби відновлення на десять років становлять близько 500 мільярдів доларів – така сума видається занадто великою і знеохочує партнерів до фінансування. Саме тому в RDNA2 і RDNA3 дослідники запропонували реалістичнішу часову рамку – акцентувати на фінансових потребах на один рік. Наприклад, потреба для всієї України на 2023 рік становила близько 10 мільярдів доларів, на 2024 рік – близько 15 мільярдів доларів. Що стосується сектору культури, то нагальна потреба на 2024 рік становить 197 млн доларів, а потреба в державному фінансуванні – близько 5,7 млн доларів.

Урядова підтримка культурних проєктів, хай навіть на суму 6 мільйонів доларів, є важливим знаком відданості, оскільки демонструє готовність уряду інвестувати у сферу культури. З цих коштів мають бути профінансовані проєкти з реставрації історичних будівель, облаштування бомбосховищ у культурних об'єктах, відновлення діяльності закладів, а також терміновий ремонт. Механізм RDNA завжди ініціюється за запитом країни чи уряду, тому його вважають не лише важливим джерелом інформації, а й демонстрацією зобов'язань. Але оскільки сектору насправді потрібно 197 млн доларів, більша частина необхідних коштів має бути залучена від міжнародних партнерів.

⁵⁷ <https://www.kmu.gov.ua/news/oleksandr-kubrakov-ukraina-razom-iz-partneramy-rozpochala-robotu-nad-rdna3>

Водночас RDNA містить такі недоліки:

- 1) відсутність публічної інформації про всі джерела даних за різними категоріями втрат, збитків і потреб;
- 2) відсутність one voice комунікації про зв'язок RDNA та партнерів проєкту: наприклад, відмінність між даними МКІП і RDNA щодо кількості зруйнованих культурних об'єктів легко пояснити, але вона не комунікується назовні, тому незаангажованим читачам складно зрозуміти, які дані є точнішими й правильнішими;
- 3) партнери RDNA послуговуються різними класифікаціями культурної спадщини і не завжди розрізняють об'єкти культурної спадщини і об'єкти культурної інфраструктури. Застосування типової оцінки до об'єктів культурної спадщини також не відображає реальні потреби на відновлення пам'яток;
- 4) публічно не представлена система моніторингу, яка показує, скільки з втрат і збитків вдалося компенсувати, а об'єктів – відремонтувати;
- 5) RDNA використовує не всі категорії даних, пропонувані оригінальною методикою PDNA в сфері культури, попри відносну доступність цих даних (наприклад, інформація про вплив війни на управління у сфері культури могла б охоплювати аналіз видатків державного і місцевих бюджетів, кількість працівників державних і комунальних закладів культури, їхні зарплати тощо);

Водночас спостерігаємо покращення точності аналізу RDNA з року в рік і сподіваємося на поступове розширення аналізу втрат, збитків та потреб.

Інші проаналізовані методики, хоча і не є комплексними, продемонстрували цікаві знахідки. Наприклад, проєкт Ukrainian Heritage Monitoring Lab використав доречний підхід індивідуальної оцінки пошкоджень культурної спадщини через експедиції. Фонд фундаментальних досліджень зосередився на юридичній складовій класифікації злочинів загарбників проти культурної спадщини України. Дослідження Restoring Ukraine Together показує можливість регулярного аналізу видатків державного та місцевих бюджетів на культуру. МКІП та Український центр культурних досліджень регулярно здійснюють статистичні огляди креативних індустрій, що дає змогу побачити динаміку доходів і збитків на рівні видів економічної діяльності та секторів креативних індустрій.

Натомість проаналізовані ініціативи зі збирання свідчень про пошкодження вказують, що такі платформи не є сталими: кілька ініціатив припинили функціонувати чи оновлювати дані, вони слабо координуються між собою і не забезпечують адекватних можливостей для моніторингу.

РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА, ЯКА РЕГУЛЮЄ ОЦІНКУ (ЗБИТКІВ) У СФЕРІ КУЛЬТУРИ

У цьому розділі ми розглянемо основні нормативно-правові акти, які регулюють оцінку втрат і збитків у сфері культури під час війни, а також акти до 24.02.2022, на основі яких можна отримати статистичні та адміністративні дані про стан культури.

Стаття 4¹ Закону України «Про культуру»⁵⁸ визначає моніторинг та оцінювання реалізації державної політики у сфері культури як систему регулярного спостереження, оцінювання та прогнозу динаміки кількісних і якісних змін у сфері культури. Натомість оцінювання реалізації державної політики у сфері культури – це вимірювання прямих ефектів, результативності та наслідків реалізації державної політики у сфері культури, програм розвитку, проєктів, оцінювання впливу, а також надання рекомендацій щодо ухвалення управлінських рішень. Тобто моніторинг – це динамічна фіксація індикаторів, а оцінювання – визначення того, наскільки ці індикатори є успішними. Джерелами даних є статистична інформація, адміністративні дані, дані соціологічних та інших досліджень тощо. Відповідно до Закону порядок і методику здійснення моніторингу та оцінювання реалізації державної політики у сфері культури затверджує Кабінет Міністрів України. Однак станом на дату проведення дослідження такий документ ще не розроблений.

Опишемо основні джерела статистичної інформації та адміністративних даних у сфері культури.

2.1 Відкриті дані

Відкриті дані не тільки демонструють відкритість усіх процесів, що відбуваються в державі, й залучають громадський сектор до аналізу цих процесів, а й слугують джерелом натхнення для створення креативних бізнесів. Тому надзвичайно важливо, щоб держава своєчасно створювала та оприлюднювала дані у зручному та доступному для машинної обробки форматі.

Закон України «Про доступ до публічної інформації» регламентує питання відкритих даних так: «Публічна інформація у формі відкритих даних – це публічна інформація у форматі, що дозволяє її автоматизоване оброблення електронними засобами, вільний та безоплатний доступ до неї, а також її подальше використання». Відповідно до цього закону розпорядники інформації зобов'язані надавати публічну інформацію у формі відкритих даних на запит, оприлюднювати та регулярно оновлювати її на єдиному державному веб-порталі відкритих даних і на своїх веб-сайтах.

⁵⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>

Постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 р. № 835 «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних» (зі змінами)⁵⁹ затверджено, зокрема, перелік наборів даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних. Перелік наведено в таблиці нижче.

Механізм ведення Єдиного державного веб-порталу відкритих даних було розроблено з метою забезпечення доступу до публічної інформації у формі відкритих даних та затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 867 «Деякі питання оприлюднення публічної інформації у формі відкритих даних»⁶⁰. Відповідно до чинного законодавства адміністратором цього порталу є державне підприємство «ДІА», яке належить до сфери управління Міністерства цифрової трансформації України. При цьому розпорядники інформації самостійно завантажують та оновлюють набори даних на порталі, а також паспорти й структури таких наборів даних через персональний електронний кабінет на порталі. Крім того, цією постановою також регламентовано вимоги до даних, які завантажуються на портал. Передбачено, що набори даних має бути завантажено в первинній (неагрегованій) формі.

Станом на дату проведення дослідження портал відкритих даних <https://diia.data.gov.ua> працював у режимі дослідної експлуатації.

Слід зазначити, що розпорядник даних – Міністерство культури та інформаційної політики України – станом на дату проведення дослідження фактично оприлюднив на цьому ресурсі 12 наборів даних, 9 із яких стосується власне діяльності МКІП (фінансово-господарська звітність та нормотворча робота) і лише 3 відображають показники сфери культури.

Хоча з одного боку МКІП не сповна використовує наявні інструменти для оприлюднення відкритих даних, з іншого боку Міністерство активно впроваджує політику цифровізації та працює над розробкою низки електронних реєстрів⁶¹, які в майбутньому можуть стати джерелом даних про динаміку розвитку сфери, зокрема про втрати і збитки.

Огляд наборів даних із затвердженого Переліку наборів даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних, котрі стосуються сфери культури та могли би бути використані як джерело даних для оцінки збитків, а також альтернативні джерела отримання таких даних, наведено в цій таблиці:

⁵⁹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%BF>

⁶⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/867-2016-%D0%BF#Text>

⁶¹ Підсумки роботи МКІП у 2023 році <https://mkip.gov.ua/news/pidsumky-roboty-mkip-u-2023-roczii/>

Назва набору даних (* - відсутні у затвердженому постановою Переліку, але фактично оприлюднені)	Дата останнього оприлюднення на порталі https://data.gov.ua/	Оприлюднення на інших ресурсах	Інтеграція з іншими сервісами ДІА
Державний реєстр нерухомих пам'яток України	не оприлюднюється	вебсайт МКІП https://mcip.gov.ua/kulturna-spadshchyna/derzhavnyy-reiestr-nerukhomykh-pam-iatok-ukrainy/ (інформація у форматі PDF)	https://e-pamiatka.gov.ua/ (у режимі наповнення і тестування)
Державний реєстр національного культурного надбання	30 листопада 2021 року	https://mcip.gov.ua/kulturna-spadshchyna/muzeyna-sprava/ (з посиланням на https://data.gov.ua/)	електронно-комунікаційна система «Державний реєстр музейних предметів» (перебуває у стадії розробки)
Інформація про відвідування театрів (у тому числі кількість платних, пільгових і безоплатних відвідувачів)	не оприлюднюється	не оприлюднюється	електронно-комунікаційна система «Базова мережа закладів культури» (перебуває у стадії розробки)
Дані щодо обсягів здійснених продажів творів мистецтва (у тому числі перепродажів, з виокремленням доходів, з яких виплачується винагорода, передбачена правом слідування)	не оприлюднюється	не оприлюднюється	відсутня

Інформація про стан комплектації вітчизняними виданнями бібліотечних фондів і їх використання	не оприлюднюється	не оприлюднюється	відсутня
Інформація про наявність культурно-мистецької інфраструктури, технологічного, сервісного та іншого ресурсного забезпечення створення (виробництва) культурних благ	не оприлюднюється	не оприлюднюється	електронно-комунікаційна система «Базова мережа закладів культури» (перебуває у стадії розробки)
Дані про частку культурних і креативних індустрій у валовому внутрішньому продукті (номінальному), у розрізі областей та за видами культурно-мистецької діяльності	не оприлюднюється	https://mcip.gov.ua/kreatyvni-industrii/statystychni-ta-analitychni-dani-u-sferi-kreatyvnykh-industriy/ (звіти у форматі PDF) https://uccs.org.ua/statystychny-j-ohliad-vplyv-vijny-na-pokaznyky-diialnosti-kreatyvnykh-industrij-u-2021-2022-rokakh/ (звіт у форматі PDF)	відсутня
Звіт про заходи щодо поліпшення виміру частки культурних і креативних індустрій у валовому внутрішньому продукті	не оприлюднюється	не оприлюднюється	відсутня
Огляд інструментів підтримки культурних і креативних індустрій, запровадження спеціальних податкових стимулів і преференцій,	не оприлюднюється	https://uccs.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/katalog_mozhlyvostej_kultura_2023.pdf (каталог у форматі PDF)	відсутня

а також визначення ефективності застосування таких інструментів (правових чи фінансових)			
Підсумки моніторингу застосування та фінансового забезпечення державних соціальних нормативів у сфері обслуговування закладами (інституціями) культури	не оприлюднюється	не оприлюднюється	електронно-комунікаційна система «Базова мережа закладів культури» (перебуває у стадії розробки)
Огляд стану поширення вітчизняного культурного продукту і культурних послуг, утримання їх цінової доступності та заходів з підвищення рівня споживання таких послуг	не оприлюднюється	не оприлюднюється	відсутня
Перелік та інші відомості про музеї	не оприлюднюється	не оприлюднюється	електронно-комунікаційна система «Базова мережа закладів культури» (перебуває у стадії розробки)
Реєстр культурних цінностей, повернених до України	не оприлюднюється	не оприлюднюється	електронно-комунікаційна система «Державний реєстр музейних предметів» (перебуває у стадії розробки)
Реєстр культурних цінностей, які пов'язані з історією українського народу і перебувають за межами України	не оприлюднюється	не оприлюднюється	електронно-комунікаційна система «Державний реєстр музейних предметів» (перебуває у стадії розробки)

<p>Реєстр культурних цінностей, які знаходяться в національному розшуку</p>	<p>не оприлюднюється</p>	<p>Каталоги культурних цінностей, викрадених до 2009 року https://mcip.gov.ua/kulturna-spadshchyna/vykradeni-ta-vtracheni-kulturni-tsinnosti/</p> <p>База даних Національної поліції України https://wanted.mvs.gov.ua/search/</p> <p>База даних Інтерполу https://www.interpol.int/Crimes/Cultural-heritage-crime/Stolen-Works-of-Art-Database</p>	<p>електронно-комунікаційна система «Державний реєстр музейних предметів» (перебуває у стадії розробки)</p>
<p>Реєстр культурних цінностей, які знаходяться в розшуку за запитами інших держав</p>	<p>не оприлюднюється</p>	<p>Каталоги культурних цінностей, викрадених до 2009 року https://mcip.gov.ua/kulturna-spadshchyna/vykradeni-ta-vtracheni-kulturni-tsinnosti/</p> <p>База даних Національної поліції України https://wanted.mvs.gov.ua/search/</p> <p>База даних Інтерполу https://www.interpol.int/Crime</p>	<p>електронно-комунікаційна система «Державний реєстр музейних предметів» (перебуває у стадії розробки)</p>

		s/Cultural-heritage-crime/Stolen-Works-of-Art-Database	
Реєстр конфіскованих культурних цінностей	не оприлюднюється	не оприлюднюється	електронно-комунікаційна система «Державний реєстр музейних предметів» (перебуває у стадії розробки)
Реєстр культурних цінностей, на які видано свідоцтво на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей з території України	не оприлюднюється	не оприлюднюється	електронно-комунікаційна система «Державний реєстр музейних предметів» (перебуває у стадії розробки)
Перелік музеїв, в яких зберігаються музейні колекції та музейні предмети, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України *	2 січня 2022 року	Постанова Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2021 р. № 1388 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1388-2021-%D0%BF#Text	електронно-комунікаційна система «Державний реєстр музейних предметів» (перебуває у стадії розробки)
Звіт мистецької школи, спеціалізованої мистецької школи (школи-інтернату) системи Міністерства культури та інформаційної політики України за 2019, 2020 роки *	24 лютого 2021 року	https://arts.gov.ua/misteczka-osvita/statystyka-ta-analytika/ (з посиланням на https://data.gov.ua/)	електронно-комунікаційна система «Базова мережа закладів культури» (перебуває у стадії розробки)

2.2 Адміністративна звітність

Базою для визначення і відстеження кількісних показників у сфері культури є форми адміністративної звітності, розроблені МКІП та зареєстровані в Міністерстві юстиції України. Ці форми затверджуються окремо для кожного типу закладів культури. Кількість показників, що відстежуються, рівні їх деталізації та розрізи даних варіюються від 22 та 23 показників для парків культури і відпочинку та цирків до понад 130 для театрів і бібліотек. Така ситуація зумовлена не стільки специфікою закладу, скільки часом, коли була розроблена та чи інша форма звітності: форми, які не переглядалися понад 10 років, є найкоротшими і фактично не дають можливості здійснити аналіз. Водночас найновіші форми було затверджено наприкінці 2022 та на початку 2023 року. Вони відповідають сучасним тенденціям – завдяки ним можливо аналізувати не лише економічні показники (майно, фінансування, доходи), а й визначати рівень інклюзивності закладів, їхню репертуарну політику та гендерне співвідношення працівників.

Усі зазначені форми адміністративної звітності збираються щорічно.

Деякі з наведених форм адміністративної звітності було розроблено та ухвалено до початку повномасштабного вторгнення (форми №№ 1-МШ, 7-НК, 11-НК, 13-НК, 1-ПКС). Хоча ці форми тією чи іншою мірою потребують перегляду та оновлення, завдяки їм існує можливість простежити динаміку показників до, під час і після повномасштабного вторгнення. Інші форми адміністративної звітності було введено в дію наприкінці 2022 та на початку 2023 року (форми №№ 7-НК та 6-НК, відповідно), при цьому виникла прогалина в адміністративних даних за 2022 рік.

Водночас деякі типи закладів культури не охоплені адміністративною звітністю взагалі (це стосується насамперед музеїв, заповідників, філармоній, концертних організацій та мистецьких колективів). Це значною мірою ускладнює процес оцінювання збитків у сфері культури, оскільки відсутні базові показники, на які можна спиратися.

До того ж МКІП не має практики підготовки аналітичних оглядів на основі отриманої інформації та не оприлюднює адміністративні дані щодо діяльності закладів культури у форматі відкритих даних, що значно ускладнює їх аналіз. Якщо дані за період після 2020 року можливо отримати у форматі електронної таблиці, інформація за більш пізній період доступна лише частково (деякі звіти наявні виключно у паперовому вигляді).

Іншою суттєвою проблемою є те, що адміністративна звітність МКІП фактично охоплює тільки заклади культури державної і комунальної форм власності, практично виключивши з цього процесу недержавний сектор (у деяких формах така можливість передбачена, проте оскільки приватні суб'єкти у сфері культури можуть подавати інформацію до звітів за бажанням, і жодного заохочення з боку держави не відбувається, інформація про діяльність приватних закладів в наявних звітах повністю відсутня).

Які саме показники, охоплені формами адміністративної звітності, можуть стати корисними при проведенні оцінки збитків, завданих культурі та креативним індустріям?

Це динаміка зміни кількості закладів за типом, географічним розташуванням, зміна кількості співробітників і відвідувачів закладів культури, викладачів та учнів мистецьких шкіл. Самі по собі ці показники не відображають прямих збитків, проте їх можна використати поряд із іншими демографічними та економічними показниками для обрахунку комплексних коефіцієнтів, які дадуть змогу побачити загальні тенденції змін у суспільному житті держави.

Отже, форми адміністративної звітності на сьогодні є цінним джерелом інформації та єдиним джерелом, що містить дані за тривалий період у динаміці. Проте існує безліч недоліків та обмежень як щодо змісту даних, так і щодо їх доступності.

Нижче наведено огляд наявних форм адміністративної звітності у сфері культури.

Тип закладу, якого стосується звітність	Чи можуть звітувати приватні заклади?	Назва звіту	НПА, яким затверджено	Кількість показників, що відстежуються	Рік, з якого почався збір інформації	Форма, за якою інформація збиралася до цього	Період, за який звітність не збиралася
Бібліотеки	ні	ЗВІТ про діяльність публічних та спеціальних бібліотек за 20__ рік (Форма № 6-НК (річна))	Наказ МКІП від 28.11.2022 № 463, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 23 січня 2023 р. за № 137/39193 ⁶²	136	2023	наказ Міністерства культури і туризму України від 05 грудня 2007 року № 75 «Про затвердження форм звітності № 6-НК “Звіт про діяльність державних, публічних бібліотек, централізованих бібліотечних систем (ЦБС), що віднесені до сфери управління Міністерства культури і туризму України”» ⁶³	2022
Клубні заклади	ні	ЗВІТ про діяльність клубного закладу (Форма № 7-НК ⁶⁴ (річна))	Наказ Мінкультури від 18.06.2019 № 478, зареєстрований в Мін’юсті 11 липня 2019 р. за № 770/33741	55	2019	наказ Міністерства культури і туризму України від 18 вересня 2007 року № 60 «Про затвердження форм звітності (адміністративні дані) № 7-НК “Звіт про діяльність клубних	-

⁶² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0137-23#n12>

⁶³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1385-07>

⁶⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0770-19#Text>

						закладів”» ⁶⁵	
Театри	так	ЗВІТ про діяльність театру (Форма № 9-НК (річна)) ⁶⁶	Наказ МКІП від 14.09.2022 № 329, зареєстрований в Мін'юсті 30 вересня 2022 р. за № 1157/38493	131	2023	Наказ Держстату від 23.10.2013 № 318 «Про затвердження форми державного статистичного спостереження № 9-нк (річна) "Звіт про діяльність театру за 20__ рік"» ⁶⁷	2020-2022
Парки культури і відпочинку	так	Звіт про діяльність парку культури і відпочинку (міського саду) (Форма № 11-НК (річна)) ⁶⁸	Наказ МКТ від 23.07.2007 № 46, зареєстрований в Мін'юсті 2 серпня 2007 р. за № 873/14140	22	2007	-	2022
Цирки	так	Звіт про діяльність цирку (Форма № 13-НК (річна)) ⁶⁹	Наказ МКТ від 23.07.2007 № 46, зареєстрований в Мін'юсті 2 серпня 2007 р. за № 873/14140	23	2007	-	2020-2021

⁶⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1115-07#Text>

⁶⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1157-22#n20>

⁶⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0318832-13#Text>

⁶⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0873-07#Text>

⁶⁹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0874-07#Text>

Нерухома спадщина	ні	Звіт про нерухомі пам'ятки та об'єкти культурної спадщини (Форма № 1-ПКС (річна)) ⁷⁰	Наказ МКТ від 20.08.2007 № 48, зареєстрований в Мін'юсті 5 вересня 2007 р. за № 1031/14298	25	2007	-	-
Мистецькі школи	ні	Звіт мистецької школи, спеціалізованої мистецької школи (школи-інтернату) системи Міністерства культури України (Форма № 1-МШ (річна)) ⁷¹	Наказ Мінкультури від 26.10.2018 № 934, зареєстрований в Мін'юсті 21 листопада 2018 р. за № 1316/32768	56	2019	наказ Міністерства культури і туризму України від 29 серпня 2007 року № 51 «Про затвердження форм звітності (адміністративні дані) № 1-ДМШ (річна)»	-
Музеї	ні	-	-	-	-	наказ Держстату від 23.10.2013 № 317 «Про затвердження форми державного статистичного спостереження № 8-нк	2020-2023

⁷⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1031-07#Text>

⁷¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1316-18#Text>

						(річна) «Звіт про діяльність музею за 20__ рік»»	
Концертні організації, мистецькі колективи	ні	-	-	-	-	наказ Держстату від 23.10.2013 № 319 «Про затвердження форми державного статистичного спостереження № 12-нк (річна) «Звіт про діяльність концертної організації, професійного творчого колективу за 20__ рік»»	2020-2023

2.3 Архітектура даних у сфері культури – плани на майбутнє

Як уже зазначалось у попередніх частинах цього розділу, МКІП активно працює над впровадженням низки електронних реєстрів та інших інформаційно-комунікаційних систем, які у майбутньому дадуть можливість підвищити ефективність процесу збору та обробки даних у сфері культури, у тому числі допоможуть визначити динамічні показники, які відображають втрати і збитки.

Назва	Орієнтовна дата початку роботи	Важливі показники для оцінки збитків
Державний реєстр нерухомих пам'яток України – «Пам'ятка»	https://e-pamiatka.gov.ua/ (працює у режимі наповнення і тестування)	Місце розташування Вид, категорія і тип облікового статусу об'єкта Загальний стан об'єкта (пам'ятки) Реставраційні та інші роботи Перелік негативних чинників (загроз), що позначаються на об'єкті
Державний реєстр видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції	Розроблено програмне забезпечення * на сьогодні інформація доступна у вигляді набору даних https://data.gov.ua/dataset/7e6c5602-e05b-4504-b3ac-186203e1f119 , а також на офіційному вебсайті Держкомтелерадіо: https://comin.gov.ua/administrativni-poslugi/vnesennya-subyektiv-vidavnicchoyi-spravido-derzhavnogo-reyestru-vidavciv-vigotovlyuvachiv-i-rozpovsyudzhuvachiv-vidavnicchoyi-produkciyi/derzhavnij-reyestr-vidavciv-vigotovlyuvachiv-i-rozpovsyudzhuvachiv-vidavnicchoyi-produkciyi	Динаміка зміни кількості видавців, виготовлювачів та розповсюджувачів видавничої продукції (за місяцями, місцезнаходженням) Кількість нових зареєстрованих суб'єктів (за місяцями)
Реєстр заявок та отримувачів державної	Розроблено програмне забезпечення	Кількість поданих та схвалених заявок

підтримки у сфері культури		
Реєстр базової мережі закладів культури	Розроблено програмне забезпечення	Кількість закладів культури (за роками, типами, областями)
Реєстр майстрів народних художніх промислів	Розроблено програмне забезпечення	Перелік майстрів народних художніх промислів Кількість майстрів НХП за роками та видами виробництва
Реєстр Музейного фонду України	https://museum.mcip.gov.ua/logi n (реєстр працює у режимі тестової експлуатації, публічний доступ відсутній)	Перелік предметів Музейного фонду (за видами) Оцінкова вартість Незаконно переміщені музейні предмети

У березні 2024 року МКІП оголосило, що спільно з офісом ЮНЕСКО, ІККРОМ та ICOMOS в Україні формує нову методикку оцінки втрат. Якщо в умовах мирного часу під час обліку втрат фахівці базувалися на формулі, що комбінує базу оцінки, ринкову вартість аналогічного об'єкта нерухомості та коефіцієнт культурної цінності пам'ятки, то за новою методикою, оцінка збитків здійснюватиметься, виходячи з вартості відновлення об'єкта. Це дасть змогу в майбутньому подавати позови про відшкодування в міжнародні суди.⁷²

У квітні 2024 року в Гаазі запустили⁷³ Міжнародний Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України⁷⁴. Цей реєстр є першою складовою Міжнародного компенсаційного механізму. Передбачається, що буде утворено Компенсаційну комісію та Компенсаційний фонд, який наповнюватиметься коштом заморожених активів росії і фінансуватиме збитки, завдані Україні внаслідок російської агресії.

Заяву в Міжнародний реєстр збитків можна подати через мобільний застосунок «Дія» або вебпортал <https://diia.gov.ua/>. Для подачі заяви потрібно заповнити електронну форму, надати особисті дані та відповідні докази (документи, записи, заяви, фотографії, відео або інші матеріали, що підтверджують збитки)⁷⁵. Планується, що фізичні, юридичні особи й держава Україна зможуть подавати заяви за близько 40 категоріями, як-от втрата житла (вже доступно), втрата життя та здоров'я, тортури та сексуальне насильство, депортація та переміщення, економічні збитки, руйнування критичної інфраструктури тощо. МКІП опублікувало

⁷² <https://mcip.gov.ua/news/u-mkip-rozroblyayut-metodyku-dlya-fiksacziyi-zbytkiv-materialnoyi-kulturnoyi-spadshhyny-zasnovanu-na-vartosti-vidnovlennya-obyekta/>

⁷³ <https://www.kmu.gov.ua/news/mizhnarodnyi-reiestr-zbytkiv-zavdanykh-ahresiieiu-rosiiskoi-federatsii-proti-ukrainy-bude-vidkryto-dlia-priyomu-zaiav>

⁷⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3432-20#Text>

⁷⁵ [https://rd4u.coe.int/uk/claims-and-process#{%22387293%22:\[\]}}](https://rd4u.coe.int/uk/claims-and-process#{%22387293%22:[]}})

повідомлення⁷⁶ про те, що реєстр збитків також буде доступний для подачі заяв на компенсацію пошкодженої історичної та культурної спадщини.

2.4 Методика Фонду державного майна України

Від початку повномасштабного вторгнення не було ухвалено окремих нормативно-правових актів, які регулюють статистику й оцінку збитків саме в культурі. Однак на увагу заслуговує наказ «Про затвердження Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності», затверджений 18.10.2022 спільно Міністерством економіки України та Фондом державного майна України⁷⁷.

Методика має окрему формулу для підрахунку збитків, завданих культурній спадщині, й дає змогу обчислити збитки об'єкта культурної спадщини завдяки спеціальному коефіцієнту, який характеризує культурну цінність об'єкта. Варто зауважити, що поняття «збитки» в методиці Держмайна вжито в тому самому значенні, що й «втрати» в RDNA – йдеться про наслідки від фізичного пошкодження чи руйнування, а не збитки внаслідок припинення економічної діяльності чи проведення евакуації.

Щоб обчислити реальні збитки, завдані нерухомому об'єкту культурної спадщини, потрібно:

1) Провести стандартні підрахунки, як це передбачено для будь-якого іншого нерухомого об'єкта. Ці обчислення враховують вартість ділянки землі; вартість заміщення (відтворення) споруди, що охоплює вартість будівництва з урахуванням тривалості будівництва, а також непрямі витрати, як-от гонорари консультантів і витрати на маркетинг; амортизацію тощо.

2) Помножити отриману суму на коефіцієнт. Саме цей коефіцієнт відрізняє об'єкт культурної спадщини від будь-якої іншої будівлі чи споруди.

За що саме нараховується збільшений обсяг збитків?

По-перше, це вік об'єкта: збитки, завдані будівлям та спорудам, вік яких не перевищує 90 років, будуть помножені в середньому на 1,5, натомість для об'єктів, старіших за 165 років, сума збитків буде у 2,5 рази більша. Що старіша будівля, то вищий загальний коефіцієнт.

По-друге, в межах кожної вікової групи враховується також містобудівна роль об'єкта. Якщо це культова споруда чи інший визначний об'єкт, розташований переважно в центральній частині міста, можна враховувати максимальний коефіцієнт. Також більший коефіцієнт встановлюється при підрахунку збитків замків, фортець, палаців чи окремих культових споруд поза межами населених пунктів. Дещо менший коефіцієнт потрібно обрати при оцінці збитків, завданих об'єкту фонові забудови населеного пункту.

⁷⁶ <https://www.facebook.com/watch/?v=741848391404561>

⁷⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1522-22#Text>

Який саме коефіцієнт обрати при підрахунку вирішує фахівець. Методика зазначає, що оцінка реальних збитків, завданих нерухомому об'єкту культурної спадщини, є предметом окремого розгляду оцінювача. Крім того, в нагоді стануть матеріали облікової документації, як-от паспорт пам'ятки та охоронний договір.

2.5 Цифрова екосистема для підзвітного управління відновленням DREAM

Для оцінки потреб та моніторингу відновлення Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України розробила DREAM – систему, яка збирає, упорядковує та публікує відкриті дані на всіх етапах проєктів відновлення в режимі реального часу. Будь-хто в будь-якому місці може контролювати результативність реалізації проєкту та використовувати цю інформацію для зменшення ризиків, створення точної звітності та покращення загальної ефективності проєкту⁷⁸. Положення про Єдину цифрову інтегровану інформаційно-аналітичну систему управління процесом відбудови об'єктів нерухомого майна, будівництва та інфраструктури затверджено Наказом Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України від 23.01.2024 № 65, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 08 лютого 2024 р. за № 198/41543⁷⁹. Система надає користувачам можливість вносити інформацію/відомості та завантажувати документи про відновлення та/або відбудову об'єктів, зокрема стан виконання робіт, а також відображає інформацію про процедури закупівель та інформацію щодо відновлення та/або відбудови об'єктів, зокрема видів робіт, найменування замовників, підрядників, статусів виконання робіт, орієнтовних дат завершення робіт, обсягів фінансування, укладених договорів та змін до них тощо.

Нині у системі DREAM можна знайти 31 проєкт з реконструкції, будівництва та/або відновлення закладів культури, при цьому 4 з них стосуються перепрофілювання закладів культури у заклади іншого типу, тому фактично проєктів лише 27, з яких у статусі «виконання» – 6, «ініціація» – 18, «відмінено» – 3.

У системі DREAM відсутня окрема категорія для об'єктів у сфері культури. Підкатегорія «культура» передбачена лише у межах категорії «Сільське, рибне, лісове господарство», але органи місцевого самоврядування неохоче користуються цією підкатегорією або не знаходять її, тому реєструють проєкти з відновлення закладів культури у інших категоріях, найпопулярніші з яких «Освіта» (12 проєктів), «Державне управління» (9 проєктів) та «Промисловість, торгівля та послуги» (5 проєктів). Тому аналітична система DREAM не здатна відобразити аналітику щодо таких об'єктів.

За інформацією, отриманою під час експертних інтерв'ю з представниками МКІП, з'ясовано, що МКІП веде перемовини з командою DREAM для вирішення питання категоризації проєктів у сфері культури, тому сподіваємося, що найближчим часом цю проблему вдасться вирішити.

⁷⁸ <https://dream.gov.ua/ua>

⁷⁹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0198-24#n14>

Крім того, при проектуванні електронної версії Державного реєстру нерухомих пам'яток України (<https://e-pamiatka.gov.ua/>) розробники передбачили можливість інтеграції та обміну даними між цим реєстром та системою DREAM: у такий спосіб з'явиться можливість легко верифікувати, чи дотримано пам'яткоохоронних норм при плануванні проекту з відновлення.

Отже, МКІП проводить активний діалог з DREAM для захисту інтересів закладів культури та об'єктів культурної спадщини.

2.6 Стратегічні документи про відновлення

Розгляньмо також місце і роль аналітики збитків у стратегічних документах щодо планів відновлення України.

У 2022 році утворено Національну раду з питань відновлення України від наслідків війни⁸⁰, яка підготувала проєкт плану відновлення в секторальних робочих групах, залучаючи різних стейкхолдерів. Проєкт плану було презентовано на Міжнародній конференції з питань відновлення України в Лугано в липні 2022 року.

Секція про культуру⁸¹ – напрацювання робочої групи «Культура та інформаційна політика» – містить сім розділів: 1. Сфера культури; 2. Сфера креативних індустрій; 3. Сфера книговидання та бібліотек; 4. Сфера релігії та етнополітики; 5. Сфера інформаційної політики та безпеки; 6. Сфера культурної спадщини; 7. Національна пам'ять; 8. Цифрові трансформації в культурі. Для цілей цього дослідження ми не братимемо до уваги розділи 4, 5 і 7.

В цілому в багатьох розділах аналіз та оцінка збитків виступають як виклики й завдання, а не лише в описовому контексті. Такий підхід можна вітати, адже в культурі оцінка збитків досі перебуває в несистематизованому стані. Проєкт плану передбачав такі цілі й завдання:

- цифровий реєстр матеріальних збитків, завданих закладам культури та освіти сфери культури (с. 6);
- проведення інвентаризації та оцінки втрат матеріально-технічної бази закладів культури та освіти сфери культури, у т.ч. наявності інформаційно-комунікаційної інфраструктури (с. 16);
- здійснення аналізу наявної кількості працівників сфери культури та закладів освіти сфери культури (по відношенню до довоєнного періоду) (с. 16);
- аналіз та оцінка рівня умов оплати праці працівників сфери культури на місцевому рівні (с. 18);
- аналіз стану фінансування сфери культури на регіональному та місцевому рівнях за результатами 2022 і 2023 років (с. 18-19);
- оцінка ушкоджень / руйнувань об'єктів духовного значення та культурної спадщини етнічних та релігійних спільнот України (с. 134);

⁸⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022#Text>

⁸¹ https://uploadssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/62dea2ebcde8b2202a214c20_Культура%20та%20Інформаційна%20політика.pdf

— фіксація, визначення збитків та орієнтовної вартості робіт із відновлення рухомої/нерухомої/нематеріальної культурної спадщини (с. 200).

Розділ «Цифрові трансформації в культурі» також визначав багато завдань з цифровізації сфери культури й запровадження реєстрів, що дало б змогу точніше визначати обсяг втрат і збитків:

- впровадження електронної системи Державного реєстру нерухомих пам'яток України (с. 264);
- впровадження електронної системи реєстру Музейного фонду України (с. 265);
- комп'ютеризація та інтернетизація музеїв та заповідників, в яких зберігаються музейні предмети, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України (с. 267);
- доопрацювання електронної системи реєстру Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України (с. 268);
- впровадження електронної системи реєстру майстрів народних художніх промислів (с. 270);
- впровадження електронної системи реєстру Національної системи централізованої каталогізації (с. 271);
- створення комплексної інформаційно-пошукової системи архіву (с. 275);
- впровадження електронної системи Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції (с. 280);
- створення автоматизованої системи базової мережі закладів культури (с. 281).

Також у проєкті плану відновлення є окрема секція «Аудит збитків, понесених під час війни»⁸². Культурі там присвячено близько двох сторінок — текст збігається з відповідним аналізом про прямі інфраструктурні втрати від Київської школи економіки. Текст фіксує втрати на момент написання матеріалів і не містить специфічних системних методологічних вказівок щодо аналізу втрат і збитків у сфері культури.

Доля проєкту Плану відновлення невизначена, адже документ так і не був затверджений жодним офіційним нормативно-правовим актом. Водночас його можна розглядати як джерело корисної інформації, а також напрямів дій українського уряду та міжнародних партнерів на початку повномасштабної війни. Деякі із запланованих завдань втілили чи почали втілювати, деякі ні, але жодної звітності очікувати не варто, оскільки це неофіційний документ.

Нині маємо новий великий стратегічний документ, пов'язаний із відновленням України, — План впровадження реформ в рамках реалізації пропозиції Європейської Комісії щодо Регламенту Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу про створення Українського фонду (коротко — Ukraine Plan, План України)⁸³. ЄС погодився надати

⁸² https://uploads-ssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/62dea0b7b2a0af04e8db5d93_Аудит%20збитків%2C%20понесених%20внаслідок%20війни.pdf

⁸³ <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf>

фінансування України на 2024-2027 роки обсягом у 50 млрд євро (фонд Ukraine Facility), якщо Україна розробить план реформ, ретельно його виконуватиме і регулярно звітуватиме.

План України не надто пов'язаний з попередніми напрацюваннями Національної ради з відновлення України від наслідків війни. Під час підготовки цього документа включення культури було під загрозою: в перших версіях проекту плану культури не було взагалі. У МКІП наголошували, що Мінекономіки як координатор розробки Плану проігнорувало дві офіційні пропозиції внести культурну сферу до Плану. Серед причин відмови – зокрема, що культуру можуть підтримати через інші інструменти і що перелік секторів Ukraine Facility вже узгоджено з ЄС і не можна відкоригувати⁸⁴. 135 діячів культури підписали відкритого листа українським урядовцям⁸⁵, вимагаючи долучення культури до Ukraine Facility.

Зрештою культура все-таки представлена у фінальній версії Плану в розділі «Людський капітал» під назвою «Реформа 9. Покращення культурного розвитку». У межах реформи планується у I кварталі 2025 року затвердити Стратегію розвитку української культури, що сфокусується на збереженні, захисті та промоції культурної спадщини, забезпеченні населення доступними культурними послугами та можливостями для творчої самореалізації, розвитку українських культурних інституцій, підтримці креативних індустрій.

Для виконання цього завдання запущено проєкт RES-POL^{86,87}, що передбачає розробку стратегічних документів політики для чотирьох секторів: культурної спадщини, мистецтва і культури, креативних індустрій, медіа. Проєкт фінансується ЄС і реалізується Агенцією економічного розвитку PPV Knowledge Networks.

⁸⁴ <https://liroom.com.ua/news/culturni-diyachi-kabmin-prohrama-finansuvannia/>

⁸⁵

<https://docs.google.com/document/d/1CAAgc96eOPPq67UCSKe1d0BGUa6J6O0D/mobilebasic?mibextid=Zxz2cZ>

⁸⁶ https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/%D0%B7%D0%B0-%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%BA%D0%B8-%D1%94%D1%81-%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BF%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D1%94%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%94%D0%BA%D1%82-res-pol-%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA-%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D1%8F-%D0%B4%D0%BB%D1%8F-4-%D1%81%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2_uk?s=232

⁸⁷ <https://info.ppv.net.ua/tag/respol/>

РОЗДІЛ 3. ПРОПОНОВАНІ МЕТОДИКИ ОБЧИСЛЕННЯ ВТРАТ І ЗБИТКІВ У РІЗНИХ СФЕРАХ КУЛЬТУРИ

У цьому розділі ми представимо кілька нових або вдосконалених методик і підходів, які зможуть заповнити деякі прогалини у наявних оцінках або доповнити їх. Пропоновані методики охоплюють нематеріальну культурну спадщину, культурну інфраструктуру, креативні індустрії та мистецьку освіту. Ці підходи не претендують на вичерпність, однак пропонують поглиблений погляд на стан справ у сфері культури та залучають додаткові дані для оцінки.

3.1 Нематеріальна культурна спадщина

Одне з обмежень RDNA – брак даних про стан нематеріальної культурної спадщини (НКС) України. Тому протягом жовтня-грудня 2023 року команда Українського центру культурних досліджень у співпраці з ЮНЕСКО та ІКПРОМ здійснила моніторинг життєздатності НКС. Основні результати цього моніторингу були представлені 26 березня 2024 року на засіданні робочої групи ЮНЕСКО “WG5: Strengthening resilience through culture”. У квітні 2024 року повний звіт за результатами моніторингу було передано Бюро ЮНЕСКО в Україні.

Нематеріальна культурна спадщина – це звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов’язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами та у деяких випадках окремим особами як частина їхньої культурної спадщини. Фактично НКС – це живі традиції, які мають глибоке коріння і є основою для формування як локальних, так і загальнонаціональних ідентичностей. Саме тому необхідно приділяти належну увагу змінам, які переживає НКС, бо як неодноразово зазначалося, в основі війни з росією лежить саме війна ідентичностей.

Вплив війни на НКС – це не лише втрати фізичних активів (обладнання, артефактів, зразків, колекцій, сортів, генетичного матеріалу), але і втрата доступу до традиційного способу життя (зокрема присадибного господарства, промислів, травництва тощо) та зміна характеру практик НКС з урахуванням безпекової ситуації. Усі ці впливи породжують ризики розмивання або втрати пластів локальної культури та ідентичностей.

Структура управління НКС в Україні є розгалуженою. Існує Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України⁸⁸, що регулюється відповідним наказом Міністерства культури та інформаційної політики України⁸⁹. Подання про включення елемента НКС до Національного переліку та внесення змін до нього подають до МКІП громади/спільноти, які практикують елемент НКС, громадські організації, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації всіх форм власності, творчі спілки тощо. МКІП передає подання на розгляд Експертної ради з питань

⁸⁸ <https://mcip.gov.ua/wp-content/uploads/2024/02/nacjonalnyj-perelik-elementiv-nks-1.pdf>

⁸⁹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1718-23#n14>

нематеріальної культурної спадщини, яка ухвалює рішення-рекомендації стосовно включення елемента НКС до Національного переліку чи внесення змін до нього. Орієнтуючись на рекомендації Експертної ради, МКІП ухвалює наказ про включення елемента НКС до Національного переліку або про внесення змін до нього.

Що стосується регіональних або місцевих переліків, списків або інвентарів елементів нематеріальної культурної спадщини, їх ведення не регламентується чинним законодавством України. Порядки ведення переліків елементів нематеріальної культурної спадщини окремих областей можуть розроблятися і затверджуватися обласними державними адміністраціями чи обласними центрами народної творчості. Нині місцеві переліки елементів НКС ведуть у 21 області. Дніпропетровська, Львівська та Миколаївська області, а також місто Київ та АР Крим на даний момент не мають місцевих переліків НКС. Хоча деякі області, як-от Кіровоградська й Вінницька, містять у своїх переліках значну кількість елементів – 68 та 52 відповідно – середня кількість елементів у місцевому переліку становить близько 15-ти (причому в половині областей у місцевому переліку на сьогодні менше 7 елементів).

Саме для того, щоб усебічно з'ясувати стан НКС України під час війни, дослідницька команда працювала на трьох рівнях. Збір даних тривав з 1 жовтня по 15 листопада 2023 року.

По-перше, зібрано інформацію від місцевої влади⁹⁰ про елементи в Національному переліку нематеріальної культурної спадщини (питання про кількість носіїв, охорону елементів, їх промоцію), а також наявні місцеві переліки НКС та регіональні ініціативи у сфері НКС. Отримано відповіді від 23 обласних та Київської міської військових адміністрацій (тобто від органів влади усіх підконтрольних Україні територій).

По-друге, проведено опитування⁹¹ серед практиків: носіїв НКС, майстрів, закладів культури, громадських організацій та представників територіальних громад, де існують елементи НКС будь-якого рівня. Отримали 470 релевантних відповідей, які охоплюють дані про 390 елементів НКС.

По-третє, у межах співпраці з міжнародними та загальнонаціональними установами (ІККРОМ, Cultural Heritage Resilience Agency/HERI та Українським центром культурних досліджень) розроблено форму для представників міжнародних організацій, які оцінюють збитки НКС на місцях⁹², а також форму, через яку громади можуть подати заявки на допомогу⁹³.

Робота на трьох рівнях – носіїв і громад; регіональної влади; міжнародного співробітництва – допомогла перевірити, доповнити й підтвердити інформацію. Опитування охопило усі 80 елементів, які на той час були включені до Національного переліку, причому щодо 28 з них було отримано інформацію тільки з одного джерела, щодо 41 – з 2-4 джерел щодо 7 – з 5 і більше джерел.

Там, де практики надавали інформацію про елементи з Національного списку, їхні висновки інтегрувалися з даними, наданими місцевою владою. Узгодження між цими двома джерелами сягало 85-100%.

⁹⁰ форма моніторингу: https://bit.ly/INH_monitoring

⁹¹ <https://forms.gle/2d29GDvRA9J6U1Hy8>

⁹² <https://iccrom.jotform.com/222162389689974>

⁹³ <https://forms.gle/hwhXHgPrpPNYFRLw9>

Нижче наводимо деякі результати опитувань місцевої влади і спільнот практиків.

1) Кількість елементів НКС.

Кількість офіційно зафіксованих елементів НКС збільшувалася з початку повномасштабної війни. На час здійснення моніторингу (жовтень-листопад 2023 року) в національному переліку було 76 елементів⁹⁴, у місцевих списках, які ведуться у 21 області, – 321 елемент. Водночас на кінець 2023 року до Національного переліку було включено ще 6 елементів, а на дату написання цього звіту (квітень 2024 року) кількість елементів НКС у Національному переліку сягнула 93. Це значне збільшення порівняно з попередніми роками – початок повномасштабного вторгнення у 2022 році висунув питання національної єдності та ідентичності на перший план.

	2020	2021	2022	2023
Кількість елементів НКС у Національному переліку	26	26	57	82
Кількість елементів НКС у місцевих переліках	223	226	288	321

Доповнення: вищевказана інформація стосується лише офіційно визнаних та внесених до переліків елементів. Під час опитування **спільноти практиків** згадали ще 230 елементів, які на сьогодні не включені до жодного з переліків. **Тобто з 385 елементів, якими спільноти користуються і згадали в опитувальнику, 59% не включені до жодного переліку.** Це вказує на великий потенціал НКС в Україні й необхідну роботу з ідентифікації та опису елементів НКС.

2) Класифікація елементів НКС.

У Національному переліку 54 елементи за класифікацією належать до традиційних ремесел, 41 – до соціальних практик, ритуалів, святкувань, 19 пов'язані з природою і всесвітом, 14 належать до виконавських мистецтв, 9 – до усних традицій та форм вираження, 8 – до гастрономічної спадщини. Один елемент може одночасно належати до різних категорій.

Доповнення: спільноти практиків класифікували всю сукупність елементів нематеріальної культурної спадщини, які вони практикують, схожим чином. 192 елементи належать до традиційних ремесел, 177 – до соціальних практик, ритуалів і святкувань. Далі йде трійка з приблизно однаковими результатами: 73 елементи належать до виконавських мистецтв, 71 – до усних традицій, 70 – до гастрономічної спадщини. Елементів, пов'язаних зі знаннями та практиками, що стосуються природи та всесвіту, всього 40.

3) Роль НКС для громад.

Третина, або 28 елементів, НКС Національного переліку історично зародилася, маючи ритуальне значення, ще 16 елементів мали прикладне значення (технологія виготовлення чи рецепт приготування), 15 – соціальне (обряди, спільноті, гуртування). В подальшому спільноти переосмислили роль нематеріальної культурної спадщини. Нині 24 елементи в

⁹⁴ далі у розділі наводяться дані щодо елементів нематеріальної спадщини, які були включені до Національного переліку станом на час проведення моніторингового дослідження (76 елементів).

Національному переліку сприймаються спільнотою носіїв як такі, що мають передусім соціальне значення, 17 – ритуальне, 15 – як прояв творчого самовираження.

Близько 10% елементів НКС у Національному переліку тісно пов'язані з культурою національних меншин та корінних народів, зокрема кримських татар, караїмів, болгар, румунів, євреїв, угорців.

4) Кількість носіїв елементів Національного переліку.

Деякі елементи НКС пов'язані з конкретними особами чи родинами та охоплюють до десятка носіїв, натомість інші практикуються багатьма українцями, іноді сягаючи масштабів у десятки чи сотні тисяч. **57 елементів з Національного переліку мають менш ніж 500 носіїв, з них 36 елементів – менш ніж 50 носіїв.**

Щоб проаналізувати дані про кількість носіїв, ми класифікували елементи НКС на дві великі групи: з менш як 500 носіями (**малі елементи**) і з понад 500 носіями (**поширені елементи**).

	01.01.2020	01.01.2022	01.12.2023
Кількість носіїв малих елементів НКС у Національному переліку (<500 носіїв)	4 565	4 539	4 234
Кількість носіїв поширених елементів НКС у Національному переліку (500> носіїв)	959 932	935 382	837 261
УСЬОГО	964 497	939 921	841495

За останніми даними від місцевої влади, загальна кількість носіїв елементів НКС з Національного переліку становить приблизно 841 тис. осіб, але цей показник значною мірою зумовлений кількома загальнонаціональними елементами. Є два випадки малих елементів, в яких не залишилося жодного носія в межах традиційного географічного розташування, зокрема в Луганській області. Тимчасова окупація цих територій перешкоджає прямому доступу, що ускладнює аналіз стану елементів. Через безпекову ситуацію ми не розкриваємо точне місце побутування цих елементів.

Спостережувана тенденція вказує на послідовне зменшення кількості носіїв у всіх групах. **Загалом кількість носіїв зменшилася на 10% порівняно з початком війни (01.01.2022)**, зокрема у малих елементів – на 7%, у поширених – на 10%, а також на 13% порівняно з 01.01.2020. Демографічні зміни, пов'язані з пандемією і вторгненням, негативно відображаються і на спільнотах, які беруть участь у захисті й передачі НКС.

Що стосується статево-вікової структури носіїв, то 55,1% становлять жінки (463 928 осіб), а 44,9% – чоловіки (377 610 осіб). Кількість носіїв серед чоловіків і жінок у віці до 40 років приблизно однакова (155 126 чоловіків, 148 210 жінок); натомість спостерігаємо значні відмінності у віковій групі 65 років і старше, де кількість жінок (119 673) значно перевищує кількість чоловіків (58 667). Ці дані відображають довшу тривалість життя, характерну для жінок.

Трохи більше третини носіїв (36,1%, або 303 336 осіб) – віком до 40 років, 42,6% (357 542 осіб) – 41-65 років, п'ята частина (21,3%, або 178 430 осіб) – віком від 65 років.

Цікаво, що 20%, або 14 елементів, з Національного переліку практикують виключно або здебільшого чоловіки, а 55%, або 38 елементів, – виключно або здебільшого жінки. Елементи, носіями яких є чоловіки, можуть бути вразливішими через високу ймовірність участі чоловіків у воєнних діях, що негативно впливає на безперервність і життєздатність цих культурних практик.

Варто доповнити офіційні дані місцевої влади про кількість носіїв елементів НКС з Національного переліку відповідями спільнот, які зокрема практикують ніде не зареєстровані елементи.

Згідно з відповідями спільнот, серед елементів нематеріальної культурної спадщини з будь-яким статусом переважають дуже малі елементи: станом на 01.11.2023 40% з усіх елементів мають менш ніж 10 носіїв, а ще третина – від 10 до 50 носіїв.

Що стосується кількості носіїв елементів, охоплених опитуванням, то вона зростала до 01.01.2022 (106041 особа), а потім різко зменшилася – станом на 01.01.2024 маємо 91646 носіїв (падіння становить 14%). І хоча в абсолютних значеннях є відмінність між даними спільнот і місцевої влади, її можна пояснити тим, що офіційні дані стосуються тільки елементів, включених до Національного переліку, тоді як громади та носії також надавали інформацію про інші важливі для них елементи з фокусом на елементах із малою кількістю носіїв. Загальний тренд зменшення носіїв спостерігаємо у відповідях як місцевої влади, так і громад.

Помітні розбіжності виникають під час порівняння розподілу носіїв за статтю. Відповіді спільнот щодо елементів з будь-яким статусом визнання вказують на приблизно 70%, або 125 елементів, які практикуються виключно чи переважно жінками, і лише 5%, або 9 елементів, які практикуються виключно чи переважно чоловіками. Однак відповіді було надано лише щодо 180 елементів, тому це питання потребує подальшого вивчення й уточнення.

5) Життєздатність елементів.

За даними місцевої влади 12 із 82 елементів Національного списку (близько 14,6%) зазнали змін у статусі життєздатності за період повномасштабного вторгнення (01.12.2023 проти 01.01.2022). Три елементи, які активно практикувалися станом на 01.01.2022, більше не практикуються станом на 01.12.2023:

- Традиції приготування ет аяклак (караїмський пиріжок з м'ясом). Досвід караїмів Мелітополія (Запорізька обл.);
- Практика та культурний контекст приготування «чіберек» та «янтик» - традиційних страв кримських татар (АР Крим, Київська та Херсонська області, міста Київ, Львів, Вінниця, Полтава, Луцьк та Мелітополь Запорізької обл.);
- Випікання весільних утят у селі Річки (Село Річки Річківської сільської територіальної громади Сумського району Сумської області).

Діяльність у ще трьох елементах була припинена, але потім відновилася. Крім того, сім елементів зазнали переміщення, і їх практику було відновлено в іншому місці.

Вплив повномасштабного вторгнення на собі відчули 79%, або 59 національних елементів НКС.

Що стосується фізичного впливу (руйнування будівель, обладнання, брак ресурсів), 67%, або 50 елементів, не зазнали впливу; 9%, або 7 елементів, зазнали незначного впливу; 12%, або 9 елементів, – помірному впливу; 12%, або 9 елементів, – сильного впливу.

Вплив на людські ресурси (життя та здоров'я носіїв, переміщення осіб) фіксуємо такий: 27%, або 20 елементів, не зазнали впливу; 27%, або 20 елементів, зазнали незначного впливу; **31%, або 23 елементи, – помірному впливу; 16%, або 12 елементів, – сильного впливу.**

Вплив на логістику (доступ до ресурсів, неможливість передавати або поширювати елементи НКС) респонденти характеризували так: 35%, або 26 елементів, не зазнали впливу; 27%, або 20 елементів, зазнали незначного впливу; 29%, або 22 елементи, – помірному впливу; 9%, або 7 елементів, – сильного впливу.

Отже, результати показують, що фізичний аспект НКС зазнає відносно меншого впливу, натомість людські ресурси перебувають під загрозою. **47% елементів зазнали помірному або сильного впливу в тому, що стосується людських ресурсів.**

На думку третини представників спільнот, що практикують (155 відповідей), їхній елемент зазнав впливу російської агресії, ще 40% (184 відповіді) повідомили про відсутність прямого впливу на значущість і функціонування елементів, водночас 27% (128 відповідей) непевні.

Практики НКС також порівняли життєздатність елементів до і під час повномасштабного вторгнення.

Порівняно з 01.01.2022 збільшилася кількість відповідей, які вказують на те, що деякі елементи більше не практикуються (з 24 до 32). Напередодні великої війни 95% або 445 опитаних повідомили, що практикують елементи НКС, натомість 01.11.2023 ця частка зменшилася до 93%, або 437 респондентів. Частка активних елементів охоплює елементи, які практикуються без змін, елементи, які почали практикувати в іншому місці через зміну місця проживання носіїв, а також елементи, практикування яких відновилося після призупинення.

43 елементи НКС змінили свій статус із «активно практикується» на інший статус, наприклад «не практикується», «переміщено» або «тимчасово призупинено, але відновлено».

Дані спільнот є важливими, оскільки на відміну від органів влади, які перераховують елементи НКС на основі адміністративної звітності, носії насамперед повідомляють про елементи, які вони фактично практикують і вважають важливими для себе.

Співставивши дані місцевої влади і громад, можна побачити, що **близько 11-14% усіх елементів НКС різних рівнів змінили свій статус під час війни** (або припинено практику, або переміщено, або відновлено практику після перерви).

6) Висвітлення і промоція елементів НКС із Національного переліку.

Опитування виявило прогалину в промоції нематеріальної культурної спадщини в медіа: приблизно чверть елементів Національного переліку не отримали жодного висвітлення протягом останнього року. Позитивним є те, що понад 46% елементів користуються різними видами медіа, як-от друковані медіа, радіо- й телепередачі та онлайн-контент.

Дослідження виявило 197 медіаканалів, які поширюють інформацію про елементи НКС, зокрема 93 телерадіомовники та 104 друковані медіа.

Що стосується спеціалізованих онлайн-ресурсів, присвячених елементам НКС із Національного переліку, 29 елементів представлені лише на одній спеціальній онлайн-платформі, 25 – на 2-5 сайтах. 17 елементів не мають спеціальних постійних онлайн-ресурсів.

25 елементів із Національного переліку мають облікові записи в одній соціальній мережі, 38 елементів – на 2-5 платформах соціальних мереж. 4 елементи присутні в більш як п'яти соцмережах, натомість 5 елементів – у жодній.

За допомогою опитувань виявлено 35 активних **організацій, які діють у сфері охорони та промоції НКС**. Деякі з них представляють елементи з Національного переліку України та Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО. Порівняно з 01.01.2022, коли таких організацій налічувалось 51, їхня кількість зменшилася на третину. У 2023 найбільше громадських організацій діяло в Івано-Франківській (6), Харківській і Кіровоградській (по 5), Рівненській (4) областях.

У період 2022-2023 роки Харківська область очолила рейтинг за кількістю **досліджень** про елементи НКС, провівши 18 таких досліджень. Далі йдуть Тернопільська (9 досліджень), Івано-Франківська і Черкаська (по 5), Чернівецька (4) області. Проте не всі регіони мали можливість та ресурси для проведення дослідницької діяльності, що зрозуміло з огляду на обставини війни.

Громади по всій Україні продемонстрували стійкість і адаптивність, організовуючи інформаційні **заходи з підтримки життєздатності та популяризації НКС** як онлайн, так і офлайн. Хоча точну кількість учасників відстежити не вдалося, варто відзначити, що в 2023 році відбулося 160 заходів, присвячених НКС. У лідерах знову Харківська область, де у 2023 році провели 36 заходів, далі Чернівецька (18), Волинська, Львівська і Одеська (по 12) області.

7) Підтримка носіїв НКС.

Що стосується потреб носіїв НКС (можна було обрати кілька варіантів), 322 опитаних повідомили про необхідність фінансової підтримки, 265 – інформаційної, 78 – психологічної. 53 респондентів зазначили, що не потребують підтримки.

Водночас лише 4%, або 18 респондентів, вказали, що до них за підтримкою зверталися внутрішньо переміщені носії НКС.

8) Інтеграція внутрішньо переміщених носіїв НКС.

Ми також намагалися оцінити рівень інтеграції внутрішньо переміщених носіїв НКС у приймаючі громади. Майже половина респондентів (244 відповіді) вказали, що не знають або не мають внутрішньо переміщених носіїв НКС у своїх громадах. Серед тих, хто відповів,

переважала оцінка, що переміщені носії НКС ще не інтегровані в приймаючі громади (оцінку «зовсім не інтегровані» або «погано інтегровані» дали 142 респонденти, «дуже добре інтегровані» і «добре інтегровані» – 39 респондентів).

Завдяки комбінованому підходу (одночасно застосовувався збір даних «згори донизу» та «знизу догори»), ретельній підготовці та адаптації досвіду міжнародних організацій, а також проникненню на рівень громад і носіїв (опитування було розповсюджено у тому числі неформальними каналами через регіональних представників та мережу лідерів думок у громадах) вдалося зібрати дані щодо нематеріальної культурної спадщини, які охоплюють усі елементи, включені до Національного переліку, а також значну частину елементів, що увійшли до місцевих переліків. Вперше під час моніторингу нематеріальної культурної спадщини поряд із якісними методами оцінювання застосовувалася методологія кількісного аналізу, що дозволила визначити тенденції та виявити елементи, які потребують найбільшої уваги.

3.2 Перформативне мистецтво та музеї

Як зазначалося вище, через низку внутрішніх (зміни у законодавстві щодо державної статистики та адміністративних даних) та зовнішніх (повномасштабна військова агресія) причин адміністративні дані у сфері культури за 2022 рік практично відсутні. Також існує значна прогалина в адміністративних даних за 2020-2021 роки.

Щоб частково заповнити цю прогалину в статистичних та адміністративних даних, у червні 2023 року МКІП ініціювало окремий збір даних у межах загальнонаціонального моніторингу впливу військової агресії на сферу культуру. Інформацію надали структурні підрозділи у сфері культури обласних військових адміністрацій та заклади культури протягом червня-липня 2023 року. Публічну версію звіту за результатами цього моніторингу було оприлюднено в березні 2024 року на офіційному вебсайті Українського центру культурних досліджень⁹⁵. Основні показники діяльності державних і комунальних закладів культури представлено в інтерактивному дашборді⁹⁶.

У межах моніторингу збирали інформацію щодо основних показників діяльності закладів культури за 2020, 2021 та 2022 роки: бюджетування закладів, кількість працівників і відвідувачів, кількість днів, у які фактично здійснювалася робота з відвідувачами. Оскільки 2020-2022 роки не були показовими в розумінні статистики, для отримання порівнюваних даних здійснюється підрахунок не лише абсолютних показників, а й показників із розрахунку на 1 день роботи з відвідувачами, а також на 1 відвідувача та на 1 працівника. Такий підхід дає змогу простежити динаміку й побачити тенденції навіть у випадках, коли заклад фактично працював тільки декілька місяців на рік. Кількість працівників подана у розрізі статі.

Дослідницька команда отримала дані щодо державних і комунальних закладів культури певних типів: цирків (100% від загальної кількості цирків, охоплених базовою мережею закладів культури), філармоній, концертних організацій та мистецьких колективів

⁹⁵ <https://uccs.org.ua/osnovni-pokaznyky-dialnosti-zakladiv-kultury-protiahom-2020-2022-rr/>

⁹⁶ <https://lookerstudio.google.com/u/0/reporting/b449ce6f-c2d4-4abe-b0fd-dd8484f47622/page/X9VoD>

(94,5%), театрів (90,5%), музеїв, галерей та заповідників (59%). Отримана інформація щодо діяльності клубних закладів та бібліотек не була включена до цього звіту через малу кількість і недостатню якість наданої інформації, що робить вибірку не показовою (надійшла інформація лише щодо 25% бібліотек та 33% клубних закладів)⁹⁷.

Попри те, що отримана інформація не є офіційною статистикою, вона є важливою для оцінки загальної динаміки та визначення тенденцій зміни (росту або падіння) певного показника. Для оцінкового визначення абсолютних показників варто застосувати екстраполяцію у розрізі закладу кожного типу та з урахуванням відсотка наявної інформації щодо цього конкретного показника.

За результатами цього моніторингового дослідження з'ясувалося, що загальний бюджет закладів як у гривневому, так і в доларовому еквіваленті за 2021 рік значно зріс у порівнянні з аналогічним показником за 2020 рік (у середньому на 22%) і трохи зменшився у 2022 році у порівнянні з 2021 роком (у середньому на 5%). Проте медіанне значення як бюджетного фінансування, так і власних надходжень має стійку тенденцію до зменшення. Тобто зростання абсолютних значень відбулося за рахунок значного збільшення бюджетів найбільших закладів, поряд із постійним зменшенням загального обсягу фінансування малих закладів (переважно музеїв).

Також під час дослідження визначено середню вартість квитка: вона складає 55 грн і варіюється у діапазоні від 23 грн для музеїв до 185 грн для цирків.

Заклади культури, охоплені моніторингом, за рік в середньому мали 11,2 млн відвідувачів (понад 7 млн у 2020 році, майже 14 млн у 2021 році та 10,5 млн у 2022 році), що склало майже 22% від чисельності населення України у 2020 році та майже 34% від чисельності населення України у 2021 та 2022 роках⁹⁸.

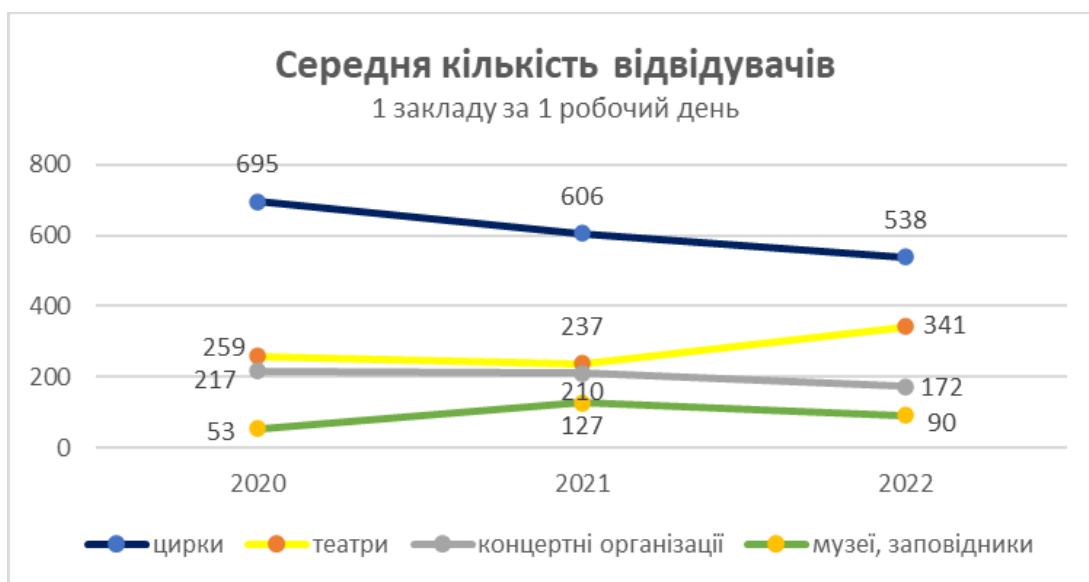
⁹⁷ аналіз основних показників діяльності бібліотек проведено окремо у наступних розділах цього звіту на основі адміністративних даних за формою 6-НК

⁹⁸ Для розрахунку показника використано набір даних "Чисельність наявного населення (за оцінкою) станом на 1 січня" 2021 та 2022 років Державної служби статистики України (для показників за 2020 та 2021 рік відповідно). Оскільки офіційні дані щодо чисельності населення України станом на 1 січня 2023 року не

З них понад 5 млн осіб протягом року відвідали музеї та галереї, понад 3,6 млн осіб – вистави в театрах, більше мільйона відвідали заповідники і майже 785 тисяч сходили на концерт до філармонії. Тобто заклади культури є важливим елементом повсякденного життя понад третини українців, і ця ситуація не змінилася із початком повномасштабної агресії.

За рік один цирк чи театр у середньому прийняв понад 40 тисяч відвідувачів; понад 35 тисяч відвідувачів на рік припадає на одну філармонію чи заповідник; понад 15 тисяч відвідувань на рік – на один мистецький колектив чи концертну організацію і майже 13 тисяч – на один музей чи галерею.

Протягом 2022 року заклади культури, охоплені моніторингом, відвідало на 16% більше людей, ніж у 2020-му, попри те, що середня кількість днів роботи з відвідувачами у 2022 році була на 12% менша, ніж у 2020-му.

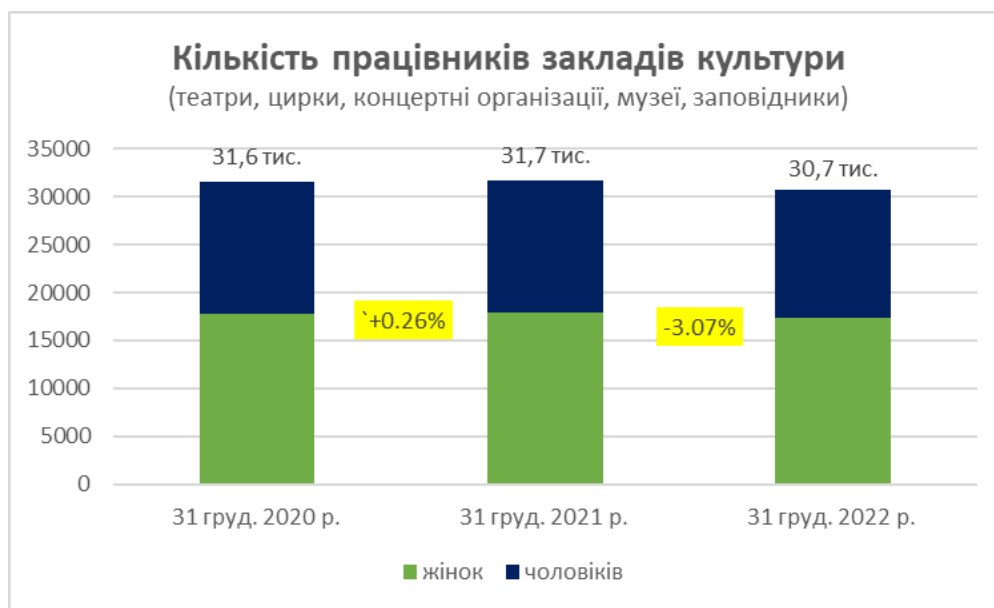

Окремо варто відзначити позитивну динаміку росту кількості відвідувачів театрів: у 2022 році цей показник перевищив не лише відповідний показник 2020 року, а став на 11% більшим, ніж у цілком сприятливому 2021 році. Таким чином, під час повномасштабної агресії попит на культуру не впав, а навпаки – підвищився.

Загальна кількість працівників державних і комунальних театрів, цирків, музеїв, галерей, філармоній, концертних організацій та мистецьких колективів залишалася практично незмінною протягом 2020-2021 років, проте зменшилася на 3% у 2022 році і склала 30,7 тис. осіб. Найбільша частка цих людей (42% від загальної кількості) працюють у театрах, найменшу частку (близько 4%) становлять працівники цирків.

оприлюднювалися, для підрахунку взято оцінковий показник, оприлюднений Інститутом демографії та соціальних досліджень НАН України <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3692466-ciselnist-naselenna-ukraini-variuetza-vid-28-do-34-miljoniv-demografi.html>

Більше чоловіків, ніж жінок, є серед працівників філармоній (в середньому 51,01% чоловіків), концертних організацій та мистецьких колективів (55,69% чоловіків), натомість найбільша частка жінок – серед працівників заповідників (59,47% жінок) та музеїв (69,76% жінок).

Моніторинг виявив, що заклади у сфері професійного мистецтва є досить адаптивними до змін у суспільно-політичному житті та стійкими до зовнішніх впливів і знайшли спосіб швидко реагувати на виклики та працювати в нових умовах. Це стосується передусім великих закладів культури національного та обласного значення. Але вплив війни триває, тому зробити точніші висновки щодо тривалого впливу повномасштабної агресії можливо буде після отримання даних за 2023 та 2024 роки.

Іншим важливим висновком є те, що попри пандемію і війну запит на культуру залишається досить високим, а заклади культури готові пристосовувати роботу до суспільного запиту. Особливо ця теза стосується театрів, кількість відвідувачів у яких суттєво зростає.

Також дослідження підсвітило потенційну проблему з людським ресурсом закладів: хоча протягом 2022 року масового звільнення працівників державних і комунальних закладів культури не відбулось, ситуація могла змінитися протягом 2023-початку 2024 року. Тому потрібно і надалі відстежувати динаміку зміни показників та планувати відповідне реагування.

3.3 Бібліотеки

Відповідно до форм звітності про діяльність публічних та спеціальних бібліотек (6-НК)⁹⁹ у 2023 році в Україні було 12 908 бібліотечних закладів, переважна більшість яких не має

⁹⁹ Форма звітності 6-НК <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0137-23#Text> – за 2023 рік та за попередні роки <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1385-07#Text>

статусу юридичної особи і працює у вигляді структурних підрозділів інших закладів культури чи освіти. Лише 28.34% бібліотечних закладів мають статус окремої юридичної особи.

Близько 83.5% бібліотек розташовані у сільській місцевості.

За період повномасштабного вторгнення було втрачено понад 11% площі бібліотечних закладів, а кількість місць для відвідувачів зменшилася на 6,18% (у порівнянні з 2021 роком).

На кінець 2023 року у бібліотеках України працювала 26 771 людина (з них 22 439 осіб є бібліотекарями та іншими бібліотечними працівниками).

Типовий профіль працівника бібліотеки – це жінка віком від 45 до 60 років, яка має фахову освіту і стаж роботи у бібліотеці понад 20 років.

Серед працівників бібліотек лише 6,5% становлять чоловіки. Молодь (до 35 років) складає десяту частину від загальної кількості працівників.

За період повномасштабного вторгнення кількість працівників бібліотек зменшилася на понад 13%. Найбільш чутливою до змін безпекової ситуації виявилася категорія працівників з найменшим (до 3 років) стажем роботи: на кінець 2022 року у бібліотеках працювало на 15,9% менше молодих працівників. Слід зазначити, що цю ситуацію вдалося дещо виправити протягом 2023 року шляхом залучення на роботу нових людей до роботи у бібліотеках. У 2023 році також відносно стабілізувалася загальна кількість працівників.

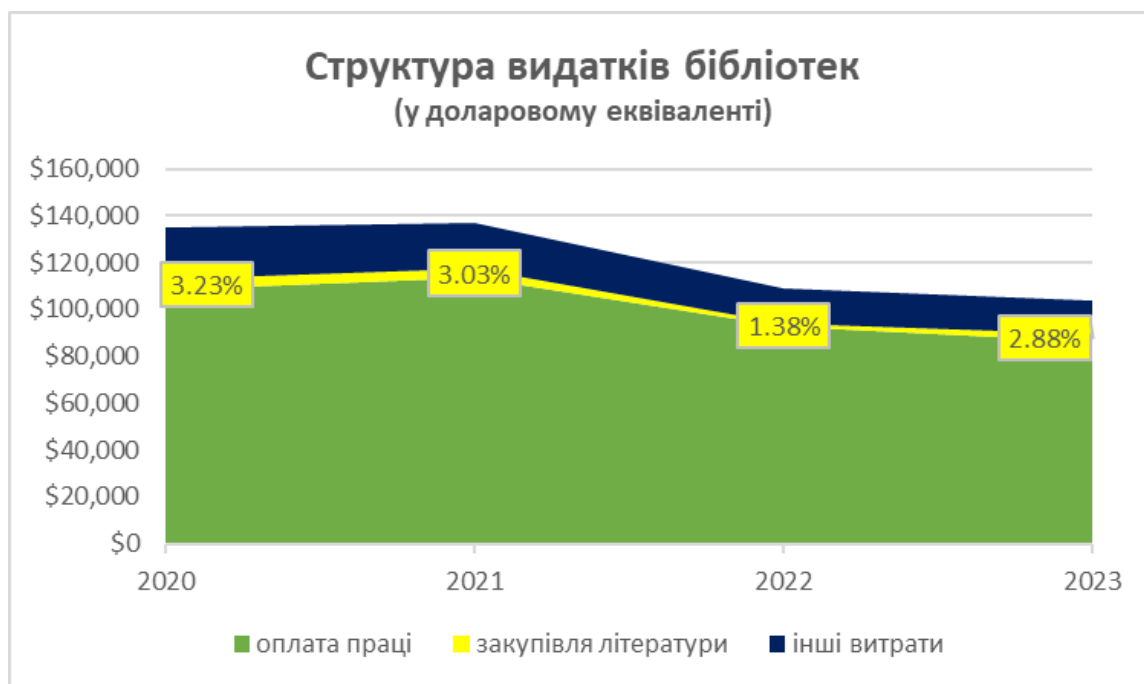
Якщо до повномасштабного вторгнення фінансування бібліотек помірно зростало, у 2022 році загальний бюджет бібліотек значно зменшився (на 11,4% у порівнянні з попереднім періодом у гривневому еквіваленті або на 20,5% у доларовому еквіваленті¹⁰⁰). Загальні видатки бібліотек за 2023 рік у гривні більші, ніж у 2022, проте якщо порівняти бюджети з урахуванням змін курсів валют, ситуація виявиться значно менш привабливою.

Понад 80% видатків бібліотек становить фонд заробітної плати. У перший рік повномасштабного вторгнення цей вид видатків був на майже 18% меншим, ніж у попередній

¹⁰⁰ Для підрахунку взято середньорічний курс долара до гривні НБУ

рік. У 2023 році видатки на оплату праці бібліотекарів у доларовому еквіваленті впали ще на 6,7% і становили 76,2% від рівня 2021 року.

До 2022 року на поповнення бібліотечних фондів виділялося понад 3% від загального обсягу видатків. У перший рік війни на закупівлю книжок було витрачено лише 1,38% від загального бюджету, а у 2023 році - 2,88%.

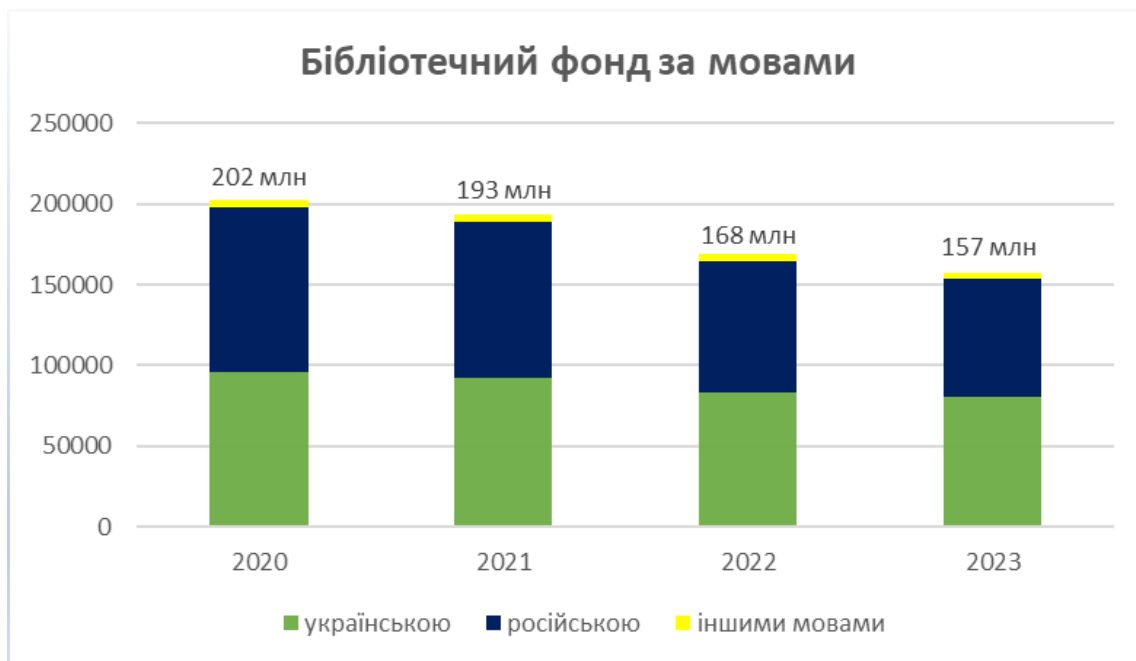
Проте якщо порівняти абсолютні цифри видатків на придбання літератури у доларовому еквіваленті, сума, витрачена на книжки у 2023 році (2,988 млн доларів) на чверть менше, ніж у довоєнний період (понад 4,1 млн доларів).

Лише кожна десята бібліотека приймає відвідувачів більше 40 годин на тиждень, проте половина закладів працює в суботу та/або неділю.

Усього бібліотеки в 2023 році мали близько 7,7 млн зареєстрованих користувачів, що на 22,7% менше, ніж до початку повномасштабного вторгнення. Понад 43% зареєстрованих користувачів бібліотек – це діти та молодь (у попередні періоди відсоток користувачів до 22 років був дещо вищим і становив понад 47% від загальної кількості користувачів).

Загальна кількість відвідувань бібліотек у 2023 році також скоротилася і склала майже 58 млн, що становить близько 63,3% від рівня 2021 року. Один зареєстрований користувач в середньому відвідував бібліотеку 7,5 разів на рік, що значно менше, ніж у попередні періоди (9,6 разів у 2022, 9,9 разів у 2021 та майже 9 разів у 2020 роках). Водночас значно зросла частка користувачів, які отримували послуги бібліотеки онлайн: у 2023 році таких користувачів було 57,3%, що значно перевищило не тільки показники минулих років (34,2% у 2022 та 27,8% у 2021 роках), але й показники ковідного 2020 року (48,5%).

Якщо до війни бібліотеки активно залучали відвідувачів шляхом проведення масових заходів (презентацій, зустрічей, обговорень, публічних дискусій, літературних читань), то з початком повномасштабної агресії кількість людей, які відвідали масові заходи у бібліотеках, значно скоротилася (на 41,3% у 2022 році у порівнянні з 2021). Протягом 2023 року ситуація дещо стабілізувалася, проте кількість відвідувачів масових заходів залишається меншою, ніж у 2021 та 2020 роках.

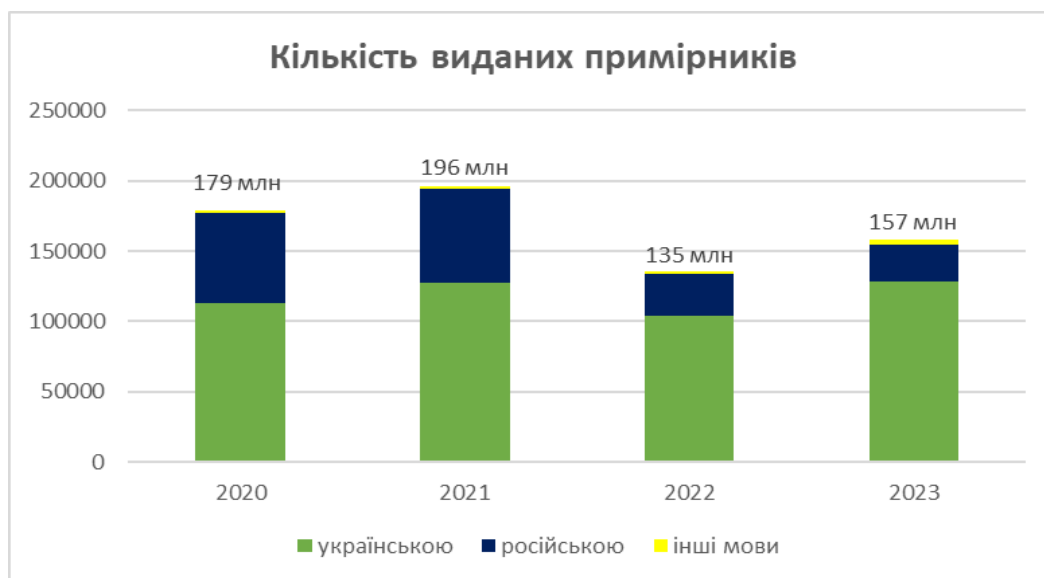
Таким чином, кількість фізичних візитів до бібліотек у 2023 році фактично становить лише $\frac{1}{3}$ від аналогічного показника до повномасштабного вторгнення.

Завдяки одержаній адміністративній звітності вдалося також проаналізувати зміни кількісного складу і структури бібліотечного фонду.

Загальна кількість примірників книжок та інших видань, які зберігаються у бібліотечних фондах, щороку зменшується: з понад 202 млн примірників у 2020 році до 168 млн у 2022 та 157 млн у 2023. За період, охоплений аналізом, кількість книжок, які вибули з бібліотечних фондів, значно переважає кількість нових книжок, що поповнили фонди, тому варто очікувати подальше скорочення бібліотечних фондів (за останні роки у середньому швидкість скорочення бібліотечних фондів склала 9,5 млн книжок на рік).

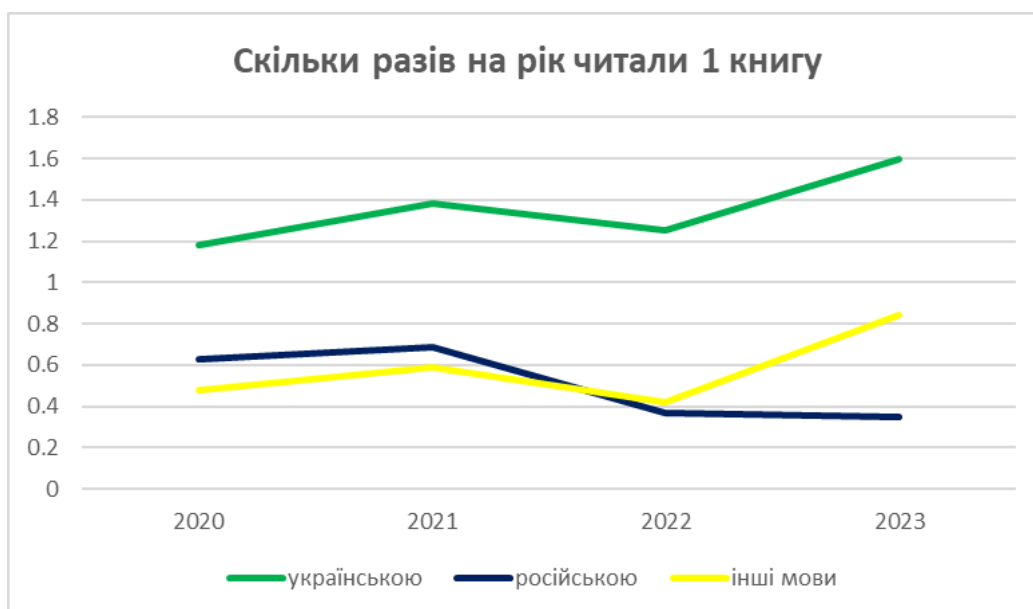
Якщо до повномасштабного вторгнення книжки російською мовою становили понад 50% фондів, після 2022 частка книжок українською мовою переважає 50% бібліотечного фонду. Це сталося частково за рахунок того, що у статистиці за останні 2 роки не відображаються дані щодо тимчасово окупованих територій, але також за через значно вищу середню швидкість скорочення бібліотечного фонду російською мовою, ніж українською.

Хоча з часів повномасштабної агресії понад 66% книжок, які вилучаються з бібліотечних фондів – це книжки російською мовою, бібліотеки також продовжують поповнювати фонди книжками російською мовою. Проте загальна кількість примірників російською мовою, яка щороку вибуває з бібліотечних фондів, значно перевищує кількість поповнень цією ж мовою: середня швидкість зменшення кількості примірників російськомовної літератури в бібліотеках протягом 2022-2023 років становить -4,27 млн примірників.

Структура бібліотечних фондів не зовсім відображає структуру запитів на літературу від читачів: хоча до 2021 року видання російською мовою складало більше половини наявних бібліотечних фондів, навіть тоді значно більшим був запит на літературу українською.

Частка виданих читачам примірників російською мовою має стійку тенденцію до зниження: якщо у 2020 році це було 36% від усіх виданих книг (тобто, кожна третя книга, яку отримували читачі у бібліотеці, була російською), то у 2021 цей показник становив 33,9%, у 2022 – 21,9%, а у 2023 році впав до 16,5%.

Отже, у той час, коли у 2023 році одну книгу українською мовою читали в середньому 1,6 разів на рік, переважна більшість російськомовних книг пролежали в архівах.

Варто також відзначити зростання попиту на бібліотечні книги іншими мовами (іноземними мовами та мовами національних меншин).

В середньому третину примірників літератури щороку бібліотеки видають дітям до 15 років. Діти частіше обирають книги українською мовою (у 2023 році вони склали 93,2% від книг, виданих дітям, що на 4% більше, ніж у 2022 році).

Отже, з урахуванням виявлених тенденцій можна стверджувати, що структура бібліотечних фондів продовжуватиме змінюватися у бік збільшення відсотку видань українською мовою та зменшення кількості російськомовних книг. Можливе також збільшення кількості книг іншими мовами. За умови збереження наявних темпів поповнення та скорочення бібліотечних фондів, а також тенденцій попиту на літературу, вже до 2031 року мовна структура бібліотечних фондів відобразатиме структуру попиту на літературу, і частка російськомовних книжок у бібліотеках становитиме близько 25% від загальної кількості наявної літератури.

3.4 Мистецька освіта

Мистецька освіта важлива не лише як джерело підготовки кадрів для сфери культури, а й для розкриття креативного потенціалу нації. На сьогодні кожна двадцята дитина шкільного віку відвідує мистецьку школу. Батьки вважають за потрібне не тільки забезпечити загальну освіту, а й розвиток творчих здібностей дитини. Серед учнів мистецьких шкіл приблизно третину складають хлопці, а дві третини – дівчата. 84,7% дітей навчаються у містах. Найбільше навчаються у мистецьких школах дівчата, які проживають у місті (приблизно 8,63% дівчат у містах України відвідують мистецьку школу), найменш залучені до вивчення мистецтва хлопці, які живуть у селі (лише 1,5%). Саме такі показники ми отримали під час аналізу адміністративних даних щодо діяльності мистецьких шкіл (форма 1-МШ).

Офіційно не здійснюється облік приватних мистецьких шкіл, гуртків чи індивідуального навчання мистецтва приватними особами. Крім того, вивчення мистецтва відбувається також у системі гуртків, які діють при деяких клубних закладах і в закладах позашкільної освіти системи Міністерства освіти і науки України. Тому реальна кількість дітей, які опановують мистецькі дисципліни, є значно більшою. Проте на відміну від клубних закладів та гуртків позашкільля, мистецька освіта, яка надається у мистецьких школах, характеризується системним фаховим навчанням і фактично є першою сходинкою у професійному навчанні майбутніх творчих працівників.

Як вплинула повномасштабна військова агресія на мережу мистецьких шкіл?

Адміністративні дані про основні показники діяльності мистецьких шкіл державної та комунальної форм власності було отримано за запитом до МКІП на основі форми 1-ДМШ (зведеної) за 2019-2020 навчальний рік та форм 1-МШ (зведених) за 2020-2021, 2021-2022 та 2022-2023 навчальні роки.

Під час аналізу даних щодо мистецької освіти потрібно враховувати такі особливості:

- 1) дані щодо кількості учнів та педагогічних працівників наводяться станом на 1 вересня навчального року, що настає за звітним (тобто станом на 01.09.2023 року надаються дані за 2022-2023 навчальний рік);
- 2) дані щодо доходів і видатків мистецьких шкіл надаються за попередній фінансовий рік, тобто у звіті за 2022-2023 навчальний рік відображаються дані за 2023 фінансовий рік;
- 3) хоча інформація щодо учнів надається станом на 1 вересня, фактично звітність за формою 1-МШ подається у січні-лютому наступного року.

За результатами аналізу отриманих форм адміністративної звітності, а також консультацій із працівниками МКІП та Держмистецтв, які відповідають за узагальнення цих даних, виявлено, що звітність за 2021-2022 навчальний рік є неповною: частково відсутні дані мистецьких шкіл Луганської та Херсонської областей, а також частково не враховувалися дані з інших областей, які у звітному періоді перебували під окупацією чи в зоні бойових дій. Звітність за 2022-2023 навчальний рік містить неповну інформацію щодо мистецьких шкіл Херсонської області.

Також сумнівною видається передбачена в 1-МШ методика підрахунку частки охоплення дітей шкільного віку мистецькою освітою: в інструкції зазначається, що в цій графі необхідно вказувати відсоток охоплення дітей початковою мистецькою освітою, який визначається як співвідношення між загальною кількістю дітей, які проживають на відповідній території, та відповідною кількістю учнів. Водночас оскільки прямо не вказано джерело даних щодо загальної кількості дітей, які проживають на відповідній території, а також не зазначено вік таких дітей, структурні підрозділи у сфері культури трактують методику підрахунку показника довільно. Деякі користуються наявними в управлінні, яке опікується питанням освіти, даними щодо кількості дітей, які відвідують заклади загальної середньої освіти, інші використовують дані щодо кількості дітей з інших доступних джерел. При цьому відповідно до закладеної формули підрахунку зведеного показника частка охоплення по Україні визначається як середнє від відсотків охоплення в усіх областях (сума всіх значень, поділена на 25), що не відображає реальну картину частки охоплення мистецькою освітою дітей в межах усієї України. У звітах областей, на основі яких підраховується загальний показник, відсоток охоплення варіюється у діапазоні від 0 до 234%, що не є реалістичним чи бодай логічним. Тому для цілей цього дослідження обчислювався відсоток охоплення дітей шкільного віку (від 6 до 18 років) на основі даних щодо кількості учнів мистецьких шкіл у відповідній області чи в Україні загалом та даних Державної статистичної служби щодо структури населення за віком і статтю у відповідний рік.

Протягом минулого 2022-2023 навчального року в Україні працювало 1259 мистецьких шкіл державної та комунальної форм власності (у тому числі мистецьких ліцеїв), що на 61 менше, ніж до повномасштабного вторгнення. Така ситуація пояснюється частково втратою контролю України над окремими територіями (втрачено 27 мистецьких шкіл Луганської області та 35 – Запорізької області), а також нестабільною безпековою ситуацією на деокупованих територіях (було закрито 13 мистецьких шкіл у Чернігівській та 11 у Харківській областях). Хоча значна частина Донецької області також тимчасово окупована, мережу

мистецьких шкіл Донеччини вдалося зберегти (ці школи здебільшого є переміщеними закладами і частково працюють дистанційно).

Водночас у відносно стабільних Чернівецькій та Львівській областях було не лише збережено існуючі заклади, а й відкрито нові мистецькі школи (+18 у Чернівецькій та +3 у Львівській областях).

Близько половини мистецьких шкіл України – це музичні школи, ще 41% – це школи мистецтв, у яких одночасно навчаються за програмами різного спрямування, 7,5% складають художні школи, 1,5% – мистецькі школи інших типів (хореографічні, театральні, хорові та інші).

Мистецькі школи утримуються за рахунок бюджетних коштів у середньому на 92%. До повномасштабного вторгнення цей показник становив 92,9%, тому можна стверджувати, що мистецькі школи фінансуються за рахунок бюджетних коштів майже на тому ж рівні, що й до повномасштабного вторгнення.

За два роки повномасштабної війни доходи мистецьких шкіл (плата за навчання за освітніми програмами та за додаткові освітні послуги) у гривні зросли на понад 25%, а видатки збільшилися на понад 16,5%. Проте така ситуація скоріше відображає зміни курсу гривні, індекс інфляції та ріст мінімальної заробітної плати: якщо порівняти доходи та видатки мистецьких шкіл у доларовому еквіваленті, то доходи впали на 93%, а видатки зменшилися на понад 13%¹⁰¹. Найбільше скоротилися бюджети мистецької освіти Луганської (-87% у доларовому еквіваленті), Донецької (-45,9%), Харківської (-31%), Запорізької (-26%) та Київської (-23,15%) областей. Таке скорочення бюджету пов'язане з фактичною втратою закладів мистецької освіти (через окупацію територій та/або руйнування будівель, у яких вони розміщені). Водночас збільшилися бюджети мистецьких шкіл (як у гривневому, так і у доларовому еквіваленті) Тернопільської (+43,19% у доларовому еквіваленті), Чернівецької (+16,15%), Чернігівської (+6%) та Рівненської (+3,68%) областей. Для деяких місцевих органів влади залучення дітей до мистецької освіти та утримання мистецьких шкіл є важливим напрямом, на який вони готові витратити кошти попри обмежені фінансові ресурси.

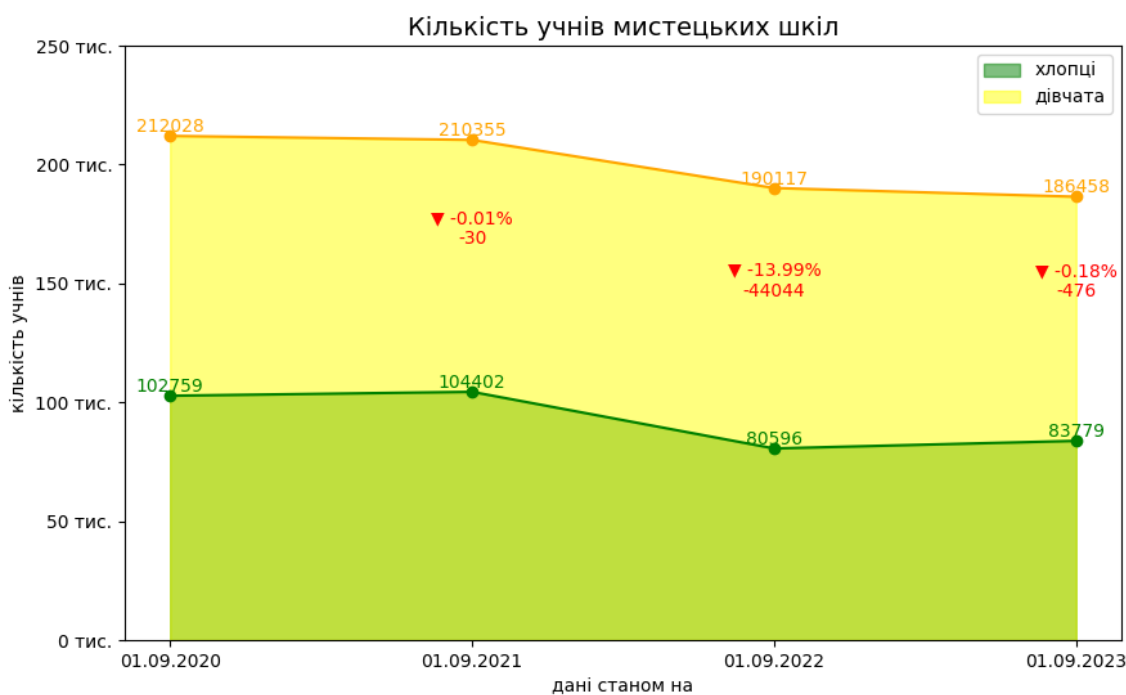
Кількість педагогічних працівників, які працюють в мистецьких школах за основним місцем роботи, скоротилася на 3868 осіб, що становить -11,32% у порівнянні з періодом до початку повномасштабної агресії. Загалом переважна більшість педагогів, які працюють за основним місцем роботи у мистецьких школах (понад 78%), – це жінки. Повномасштабна агресія практично не вплинула на гендерне співвідношення, проте змінила кількість педагогічних працівників, які працюють у сільській місцевості: сьогодні в селах працюють 11,3% учителів мистецьких шкіл, натомість до 2022 року частка таких працівників становила 12,7%. Кількість ставок, які були вакантними станом на початок 2022-2023 навчального року, становила 1136,9, що на 60,29% більше, ніж до початку повномасштабного вторгнення.

Найбільше викладачів втратили мистецькі школи Донецької (629 осіб, що становить 45,59% від загальної кількості викладачів до 2022 року), Запорізької (493 осіб або 39,22%), Луганської (475 осіб або 75,76%), Харківської (373 осіб або 19,39%), Херсонської (207 осіб або 25,27%) та Миколаївської (145 осіб або 20,51%) областей.

¹⁰¹ Для розрахунку взято середньорічний курс долара до гривні Національного банку України: за 2021 рік 1 долар США = 27,29 грн, за 2023 рік 1 долар США = 36,57 грн.

Водночас у деяких областях кількість педагогів, які постійно працюють у мистецьких школах, зростає (у Чернівецькій області – на 15,62%, у Рівненській – на 4,95%, у Львівській – на 2,85%).

Станом на 1 вересня 2023 року у мистецьких школах України навчається 270 237 учнів, що на 44 520 менше, ніж у період до повномасштабного вторгнення. Зі зрозумілих причин дані не враховують інформацію про мистецьких шкіл, які перебувають на тимчасово окупованих територіях.

Кількість учнів у мистецьких школах Луганщини зменшилася на 96,11%, оскільки територія цієї області майже повністю перебуває під окупацією. З цієї ж причини різко зменшилась кількість учнів мистецьких шкіл Херсонщини (-71,26%), Донеччини (-55,16%) та Запоріжжя (-43,76%). Майже на третину зменшилась кількість учнів мистецьких шкіл прифронтової Миколаївської області, майже на чверть скоротилася кількість учнів Харківщини. Загалом значно зменшилась кількість дітей, які відвідують мистецькі школи, в усіх регіонах України зі стабільно складною безпековою ситуацією. Суттєво зменшилась кількість учнів у областях, які були зоною активних бойових дій у 2022 році (у Житомирській – на 26,97%, у Київській – на 8,05%). Скоротилася кількість учнів і в Рівненській (-6,9%), Закарпатській (-6,77%), Вінницькій (-5,09%) і Тернопільській (-4,28%) областях.

Збільшилась кількість учнів мистецьких шкіл лише у Львівській та Чернівецькій областях. Також на 18,5% скоротилася кількість учнів у державних мистецьких ліцеях.

Отже, внаслідок повномасштабного вторгнення значно зменшилась кількість учнів мистецьких шкіл як в абсолютних показниках, так і у відсотку охоплення (загалом по Україні відсоток охоплення дітей шкільного віку мистецькою освітою зменшився на 1% – із 6,05% у 2021 році до 5,02% у 2023 році). Це частково пов'язано з тим, що дані за останні 2 роки наведено без урахування тимчасово окупованих територій України. Кількість учнів, які навчалися у мистецьких школах Луганської, Донецької, Запорізької та Херсонської областей

до повномасштабного вторгнення, зменшилась на понад 23 тис., що становить трохи більше половини від загальної кількості втрачених учнів. Проте маємо ще понад 21 тис. дітей, які з тих чи інших причин припинили навчання в мистецьких школах на підконтрольних Україні територіях. Під час експертних інтерв'ю представники МКІП відзначали, що певна частка дітей виїхали за кордон і продовжують навчатися в мистецькій школі дистанційно (на жаль, кількісний показник щодо форми навчання – очна чи дистанційна – нині в адміністративній звітності не відстежується).

Аналіз причин значного зменшення кількості учнів мистецьких шкіл та можливих шляхів розвитку ситуації має розглядатися в ширшому контексті і може стати предметом окремого дослідження. Водночас можна припустити, що приблизно половину з 44 тис. учнів мистецьких шкіл, які припинили навчання через війну, навряд чи вдасться повернути, навіть за умов сприятливої безпекової та економічної ситуації.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Оцінка втрат та збитків під час війни не є суто теоретичною абстрактною вправою. Виконуючи оцінку, дослідники зважають на практичні наслідки, як-от можливість отримання допомоги від міжнародних партнерів чи компенсації з російських активів, а також збір доказів і свідчень для притягнення країни-агресора до відповідальності в майбутньому. Тому під час аналізу не слід нехтувати прикладним застосуванням дослідження в політичній площині.

2. Система оцінки збитків у культурі є розгалуженою, складається з різних методик і охоплює кількох частково пов'язаних гравців. Парасольковим підходом до оцінки є RDNA (Світовий банк, ЮНЕСКО, Київська школа економіки, МКІП, Мінінфраструктури). Кожен із цих стейкхолдерів має свої джерела даних щодо кількості та вартості пошкоджених культурних пам'яток та культурної інфраструктури, а також економічних збитків. Ці дані потім співставляються між собою та перевіряються на основі методик Світового банку та ЮНЕСКО. Інформація про втрати, збитки й потреби публікується раз на рік. Система RDNA послідовна, однак незрозуміла на позір, оскільки повна методологія RDNA з усіма вихідними оцінками та джерелами не є публічною. Попри те, що у фінальних звітах RDNA всі дані узгоджуються, на попередніх етапах оцінки різні учасники RDNA окремо один від одного можуть публікувати різні дані, що ускладнює розуміння ситуації і ставить експертів та журналістів перед вибором, яке джерело обрати (ЮНЕСКО, МКІП, RDNA), тоді як насправді всі стейкхолдери взаємодіють між собою. Виникає потреба спільної комунікації та застережень (дисклеймерів) щодо даних різних партнерів RDNA, які пояснювали б роль конкретного органа чи набору даних у великій аналітичній вправі RDNA.

3. Основним і базовим джерелом про втрати (пошкодження або руйнування культурної спадщини та культурної інфраструктури) є громади та обласні військові адміністрації, що надають вихідні дані. Далі ці дані уточнюються на різних рівнях: від ЮНЕСКО, яка верифікує втрати й усуває дублювання, до громадських організацій, які допомагають здійснювати моніторингові експедиції та збирати свідчення.

4. Існує кілька переважно урядових ініціатив, дотичних до культури (база НАЗК «Війна і мистецтво», форма фіксації злочинів від КШЕ Damaged.in.ua, форма МКІП Culture Crimes, цифрова екосистема для підзвітного управління відновленням DREAM від Мінінфраструктури), яким бракує сталості, координації й централізації. Найчастіше це онлайн-форми, що приймають свідчення чи докази злочинів російської армії. Форми КШЕ і МКІП, а також база НАЗК нині неактивні. Постає питання сталого лідерства – відповідального координатора всієї інформації про втрати й збитки у сфері культури (враховуючи чутливість збираних даних, це краще робити на основі державних органів), який міг би акумулювати всі свідчення, офіційну статистику, методики та інформацію від місцевої влади, бізнесу, громадянського суспільства. Зараз запустився Міжнародний реєстр збитків, ініційований

Міністерством юстиції України, що передбачає можливість подати заявку на відшкодування за руйнування чи пошкодження культурної спадщини. Міжнародний реєстр має необхідні органи управління та нормативно-правову базу, тому теоретично може стати такою координаційною платформою. А втім цей Реєстр не охоплюватиме категорію культури в усій її повноті – нині там передбачена лише фіксація втрат культурної спадщини та економічних збитків підприємствам, що недостатньо покриває шкоду, завдану культурі.

5. Ініціативи громадянського суспільства та аналітичних центрів є цінними, адже демонструють цікаві підходи до аналітики та показники, відсутні в RDNA. Ukrainian Heritage Monitoring Lab, ГО «Фонд фундаментальних досліджень» запропонували методики моніторингу втрат культурної спадщини, які враховують індивідуалізовану оцінку економічних втрат і юридичний аспект злочинів, відповідно. Через проєктний характер цих ініціатив важливо забезпечити їм сталі рамки для подальшого регулярного моніторингу, виїзних експедицій та збирання свідчень. Дослідження проєкту «Restoring Ukraine Together» показує, що в контексті оцінки втрат і збитків також важливо аналізувати видатки державного й місцевих бюджетів на культуру. А в проєкті «Украдені скарби» Texty.org використано інноваційний аналіз великих даних і вивантажено дані про онлайн-експонати Ермітажу та Історичного музею Росії, щоб відібрати з них 110 тис. археологічних знахідок з України. Це може стати прецедентом для подальшого пошуку награваних культурних цінностей та їх реституції. Вебскрейпінг та аналіз відкритих даних з реєстрів може стати альтернативою під час обмеження публікації офіційної статистичної інформації. Безсумнівно, ці підходи слід розвивати далі.

6. Огляд соціологічних досліджень про стан культури під час війни підтверджує, що національно-визвольний характер війни породжує більший інтерес до української культури і змушує населення України відмовлятися від російського та російськомовного контенту. Попри меншу участь у культурних заходах через небезпеку обстрілів, залученість українців до культурного життя лишається високою: населення дивиться українське кіно, слухає українську музику, читає українських авторів. Зовнішня екзистенційна загроза підсилює відчуття національної ідентичності, для якої культура відіграє конститутивну роль.

7. Війна нанесла непоправну шкоду культурній спадщині та культурній інфраструктурі (3020 зруйнованих або пошкоджених об'єктів за даними МКІП, 4779 – згідно з RDNA, що враховує дані МКІП та Мінінфраструктури). МКІП поступово робить кроки в напрямі цифровізації та створення реєстрів, запустивши Державний реєстр нерухомих пам'яток України. До оцінки втрат культурної спадщини RDNA застосовує підхід типової вартості одиниці (споруди або квадратного метра) (unit cost) з урахуванням коефіцієнта цінності історичної споруди. У деяких випадках для історичних зон RDNA перейшло до індивідуалізованої оцінки кожної зони. Водночас опитані експерти виступають за індивідуалізовану оцінку для кожної пам'ятки культурної спадщини. Оцінка втрат матеріальної рухомої культурної спадщини (знищені, вивезені, розграбовані культурні цінності) залишається найпроблемнішою через брак базових даних.

8. Через низку внутрішніх (зміни у законодавстві щодо державної статистики та адміністративних даних) та зовнішніх (повномасштабна військова агресія) чинників адміністративні дані МКІП у сфері культури за 2022 рік практично відсутні, також існує значна прогалина в адміністративних даних за 2020-2021 роки. Однак партнерам нашої дослідницької команди УЦКД вдалося зібрати дані про заклади культури (цирки, філармонії, концертні організації, мистецькі колективи, театри, музеї, галереї та заповідники) на основі опитувань за 2020, 2021 та 2022 роки. Загальний бюджет закладів як у гривневому, так і в доларовому еквіваленті за 2021 рік значно зріс у порівнянні з аналогічним показником за 2020 рік (у середньому на 22%) і **трохи зменшився у 2022 році у порівнянні з 2021 роком (у середньому на 5%)**. Однак зростання абсолютних значень відбулося за рахунок значного збільшення бюджетів найбільших закладів на тлі із постійного зменшення загального обсягу фінансування малих закладів (переважно музеїв). Заклади культури, охоплені моніторингом, за рік мали у середньому 11,2 млн відвідувачів. **Протягом 2022 року заклади культури, охоплені моніторингом, відвідало на 16% більше людей, ніж у 2020-му**. Загальна кількість працівників державних і комунальних театрів, цирків, музеїв, галерей, філармоній, концертних організацій та мистецьких колективів залишалася практично незмінною протягом 2020-2021 років, проте зменшилася на 3% у 2022 році і склала 30,7 тис. осіб. Моніторинг показав, що заклади готові адаптуватися до нових реалій та задовольняти суспільний попит на культурний продукт (яскравим прикладом є аншлаги на п'єси театрального режисера Івана Уривського, що в п'єсах обігрує злочинні теми). Основні показники діяльності державних і комунальних закладів культури представлено в інтерактивному дашборді¹⁰².

9. У межах цього дослідження проаналізовано методику моніторингу нематеріальної культурної спадщини України, яку було апробовано дослідницькою командою УЦКД під час проведення моніторингу НКС у жовтні-грудні 2023 року на замовлення Бюро ЮНЕСКО в Києві. Ця методика використовує перехресний аналіз інформації, кількісні та якісні методи оцінювання. В результаті моніторингу на додачу до 82 елементів НКС у Національному переліку, зібрано інформацію про стан життєздатності 321 елемента НКС у місцевих переліках, а також 230 елементів, які не наявні в жодному з переліків. За даними місцевої влади, загальна кількість носіїв елементів НКС з Національного переліку становить приблизно 841 тис. осіб, але цей показник значною мірою зумовлений кількома загальнонаціональними елементами. 57 елементів з Національного переліку мають менш ніж 500 носіїв, з них 36 елементів – менш ніж 50 носіїв. Що стосується кількості носіїв елементів, охоплених опитуванням, то станом на 01.11.2023 вона становить 91,6 тис. осіб. **Загалом кількість носіїв усіх елементів нематеріальної культурної спадщини (як зареєстрованих, так і незареєстрованих) зменшилася на 10-14% порівняно з початком війни**. 47% елементів із Національного переліку зазнали середнього або сильного впливу в тому, що стосується людських ресурсів. Близько 11-14% усіх елементів НКС різних рівнів змінили свій статус під час війни (або припинено практику, або переміщено, або відновлено практику після перерви).

¹⁰² <https://lookerstudio.google.com/u/0/reporting/b449ce6f-c2d4-4abe-b0fd-dd8484f47622/page/X9VoD>

Що стосується потреб носіїв НКС, то найбільше опитаних повідомили про необхідність у фінансовій та інформаційній підтримці.

10. В рамках реалізації цього проєкту було проаналізовано основні показники діяльності бібліотек відповідно до форм звітності про діяльність публічних та спеціальних бібліотек (6-НК) за 2020-2023 роки. За період повномасштабного вторгнення було втрачено понад 11% площі бібліотечних закладів, а кількість місць для відвідувачів зменшилася на 6,18% (у порівнянні з 2021 роком). На кінець 2023 року у бібліотеках України працювала 26 771 людина, що на 13% менше, ніж до 2022. Загальні видатки бібліотек за 2023 рік у гривні більші, ніж у 2022, проте якщо порівняти бюджети з урахуванням змін курсів валют, видатки у 2023 році скоротилися у порівнянні не тільки з періодом до повномасштабного вторгнення, а й з 2022 роком, у тому числі витрати на поповнення бібліотечних фондів. Загальна кількість відвідувань бібліотек у 2023 році скоротилася і склала майже 58 млн, кількість фізичних візитів до бібліотек у 2023 році фактично становить лише $\frac{1}{3}$ від аналогічного показника до повномасштабного вторгнення. **Обсяг бібліотечних фондів щороку зменшується: з понад 202 млн примірників у 2020 році до 168 млн у 2022 та 157 млн у 2023.** Структура бібліотечних фондів не зовсім відображає структуру запитів на літературу від читачів: хоча до 2021 року видання російською мовою складали більше половини наявних бібліотечних фондів, запит на літературу українською значно більший і продовжує зростати. Отже, структура бібліотечних фондів продовжуватиме змінюватися у бік збільшення відсотку видань українською мовою та зменшення кількості російськомовних книг.

11. У дослідженні проаналізували стан початкової мистецької освіти під час війни на основі форм адміністративної звітності 1-ДМШ і 1-МШ. Протягом 2022-2023 навчального року в Україні працювало 1259 мистецьких шкіл державної та комунальної форм власності, що на 61 менше, ніж до повномасштабного вторгнення. Мистецькі школи утримуються за рахунок бюджетних коштів у середньому на 92%. За два роки повномасштабної війни доходи мистецьких шкіл у доларовому еквіваленті впали на 93%, а видатки зменшилися на понад 13%. Кількість педагогічних працівників, які працюють в мистецьких школах за основним місцем роботи, скоротилася на 3868 осіб, що становить 11,32% порівняно з довоєнним часом. Станом на 1 вересня 2023 року у мистецьких школах України навчається на 44 520 учнів менше, ніж у період до повномасштабного вторгнення. Близько 23 тис. втрачених учнів – це діти, які залишилися на окупованих територіях. **Отже, маємо ще понад 21 тис. дітей, які припинили навчання в мистецьких школах на підконтрольних Україні територіях з початку війни.** Загалом по Україні відсоток охоплення дітей шкільного віку мистецькою освітою зменшився на 1% – з 6,05% у 2021 році до 5,02% у 2023 році).

12. Скрутні обставини гуртують українців у дослідженні та відстоюванні власної ідентичності й культури. Одним реченням стан культури в Україні можна описати так: є високий інтерес і попит на тлі зруйнованої матеріальної бази. В цьому контексті вимальовуються два основні напрями державної політики у сфері культури. По-перше, відбудова культурної спадщини, її дослідження, цифровізація, реставрація, а також захист і диверсифікація культурної

інфраструктури, що охоплює не лише традиційні заклади культури, а й креативні бізнеси, як-от книгарні, видавництва, ремесла, кінотеатри тощо. По-друге, варто звернути увагу на масштабування й експорт культурних і креативних практик, що менш узалежені від матеріальної інфраструктури, як-от література, музика, дизайн, візуальне мистецтво. Культура і креативні індустрії не є пріоритетом чи принципом відновлення України у стратегічних документах, тож очікувати значного фінансування під час війни та у перші роки після її завершення не варто. В таких умовах і в контексті євроінтеграції слід звернути увагу на новий європейський ринок, грантові програми ЄС та міжнародні партнерства й мережі.

Рекомендації:

1. Зберігаючи розмаїття джерел інформації, підходів та оцінок, додатково систематизувати та доповнити методичку оцінки збитків (на базі RDNA) шляхом 1) уточнення та уніфікації термінології (об'єкти культурної спадщини, об'єкти культурної інфраструктури); 2) розрізнення методик визначення середньої вартості відбудови об'єктів культурної спадщини та об'єктів культурної інфраструктури; 3) уточнення джерел даних щодо кожної категорії оцінюваних об'єктів; 4) пояснення відмінностей між різними джерелами даних щодо однакових категорій об'єктів; 5) оприлюднення детальних методик обчислення втрат.

2. Партнерам RDNA забезпечити комунікацію «єдиним голосом», публікуючи співставні дані про втрати, збитки й потреби.

3. Структурному підрозділу МКІП з питань відновлення діяльності закладів культури на деокупованих територіях та процесів реінтеграції в єдиний культурний простір України розглянути можливість не лише збору, систематизації та опрацювання інформації щодо об'єктів культурної інфраструктури та культурної спадщини України, що пошкоджені або знищені внаслідок збройної агресії російської федерації, а й ширших функції координації оцінки збитків у всьому культурному секторі та креативних індустріях у тісній співпраці з міжнародними та іншими державними й недержавними гравцями.

4. Продовжити процес створення і наповнення державних реєстрів та баз даних у сфері культури: Державного реєстру нерухомих пам'яток України, Реєстру майстрів народних художніх промислів, Реєстру видавців тощо. Під час створення передбачати сталість і безперервність функціонування та регулярне оновлення цих ресурсів. Уникати «одноразових» переліків на вузьку тему без належного фінансування і нормативно-правової бази.

5. Впровадити автоматизовану електронну систему подання адміністративної звітності закладами культури до МКІП або інших визначених органів управління у сфері культури. Здійснювати регулярний (щорічний) аналіз отриманої інформації та публікувати звіти/огляди.

6. Звернути увагу на розширені індикатори оцінки збитків у сфері культури у PDNA. Розширити аналіз такими категоріями, інформацію щодо декотрих уже можна отримати з наявних джерел:

- фінансування культури (видатки державного бюджету на сектор культури, видатки місцевих бюджетів на сектор культури);
- нематеріальна культурна спадщина (моніторинг стану елементів нематеріальної культурної спадщини, обсяг туристичного збору в громадах з народними художніми промислами та нематеріальною культурною спадщиною);
- мистецька освіта (кількість учнів, видатки на мистецьку освіту, зокрема в розрахунку на одного учня);
- управління та процес ухвалення рішень і формування політики (втрата адміністративної спроможності на місцях, евакуація центрів управління (департаментів культури), кількість працівників у органах управління, втрата доступу до документів, архівів, обладнання тощо);
- збільшення ризиків культурного вираження (на тимчасово окупованих територіях: ризики вандалізму та пограбування культурних цінностей, запровадження зовнішніх культурно невластивих практик, фальсифікація матеріальної спадщини та рухомих культурних цінностей тощо). Отримати чіткі дані з невідконтрольних уряду територій складно, але важливо зазначити бодай сам факт наявності таких практик. Наприклад, вбивство українських культурних діячів окупантами; спалення українських книг¹⁰³, що підтверджувалося кількома українськими журналістами, ГУР, Центром нацспротиву і чому можна знайти підтвердження в російській пресі; демонтаж українських пам'ятників¹⁰⁴ і знесення пошкоджених пам'яток культури, щоб приховати злочини;
- аналіз впливу української культури та креативних індустрій на міжнародній арені, їхня присутність на іноземних ринках та експортні тренди, зв'язок з дипломатією та зовнішньою інформаційною політикою.

7. Підтримувати не лише кількісні, а й якісні оцінки сектору культури, культурного життя та ідентичності українців під час війни на основі регулярних щорічних соціологічних опитувань та експертних досліджень.

8. Розглянути можливість ширшого представлення культури та проєктів відновлення у сфері культури в цифровій екосистемі для підзвітного управління відновленням DREAM і врахування даних платформи в оцінці матеріальних втрат об'єктів культурної спадщини та об'єктів культурної інфраструктури.

¹⁰³ <https://espreso.tv/vse-yak-pisav-dyadechko-orvell-chomu-okupanti-spalyuyut-ukrainski-kgi>

¹⁰⁴ <https://suspilne.media/441978-okupanti-demontovali-pamatnik-kuindzi-u-mariupoli/>

9. Підвищувати спроможність громад і регіонів в оцінці втрат, збитків і потреб у сфері культури через тренінги, навчання, гранти на цифровізацію культурної спадщини і створення проєктно-кошторисної документації щодо відновлення культурної спадщини та закладів культури.
10. Підтримувати індивідуалізований підхід до оцінки об'єктів культурної спадщини (asset-by-asset approach), дослідницькі експедиції до пошкоджених або зруйнованих об'єктів.
11. Забезпечити видиму присутність культури у планах відновлення України; проводити відкриті й регулярні консультації з громадськістю та креативним бізнесом для подальшого формування переговорної позиції українського уряду в процесі євроінтеграції за кластером 26 «Освіта й культура».
12. Переглянути наявні види економічної діяльності, які належать до креативних індустрій, у контексті статистичної реформи, запровадження нової редакції Класифікації видів економічної діяльності (NACE Rev. 2.1) та її подальшого впровадження в національну статистику України.

SUMMARY

LOSSES AND DAMAGES IN THE CULTURAL SPHERE: ANALYSIS OF EXISTING METHODS AND NEW APPROACHES

This report was conducted by the NGO "Cultural Di@logue" in partnership with the Ukrainian Center for Cultural Research. It was made possible by the generous support of the American people through the United States Agency for International Development (USAID) within the Ukraine Civil Society Sectoral Support Activity implemented by ISAR Ednannia in partnership with the Ukrainian Center of Independent Political Research (UCIPR) and Centre for Democracy and Rule of Law (CEDEM). The contents are not the responsibility of ISAR Ednannia and do not necessarily reflect the views of USAID or the United States Government.

Authors: Iryna Kats, Oksana Kozlova, Luiza Moroz, Anastasia Obratsova

May 2024

Since the beginning of the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation on February 24, 2022, the cultural sector and creative industries in Ukraine, like other economic sectors, have suffered significant losses and destruction. Given the ideological and national-liberation nature of the war, Ukrainian cultural heritage, language, and traditions have become direct targets for Russian invaders.

In Ukraine, a number of initiatives and projects have been launched to assess the damage caused by Russia, including in the cultural sector and creative industries. Governmental bodies, international organizations, and independent analytical centers propose different approaches to assessing losses. Among the main methods are the Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA) carried out jointly by the World Bank, UNESCO, the Kyiv School of Economics, and the Government of Ukraine; the methodology of the State Property Fund of Ukraine; data from the Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine (MCIP); the Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management DREAM; research on spending for culture by the NGO "ANTS – National Interests Advocacy Network"; research by the Fund for Fundamental Research Support; as well as strategic documents, registers, forms for administrative reporting, and forms for collecting information about damage from witnesses, among others.

Some approaches are more systematic and publish analyses regularly, while others are one-time initiatives. Their scale also differ. Some methods focus on a specific indicator or sector, while others cover various sectors of culture. However, even the most comprehensive assessments contain "blind spots." Many of existing assessment methods were developed for regular monitoring of the cultural sector in peacetime or for assessing short-term risks not related to military actions. They lack indicators of human capital losses and intangible cultural heritage.

Quantitative data often ignores the "soft," intangible nature of culture and creative industries. Therefore, typical losses assessment methodologies do not fully reflect the real level of damage. Thus, public authorities face the problem of insufficiently comprehensive damage and losses assessment in the cultural sector. Why is this problem urgent?

A correct losses assessment is needed to develop Ukraine's recovery strategies. Currently, based on the analyzed documents, we can state that the creative economy is not a priority or even a promising direction for recovery.

Experts often refer to recovery strategies of countries such as Japan, South Korea, and Singapore that focused on a high-tech economy with high added value, implemented significant state policies to support creative industries (Cool Japan, Korea Creative Content Agency), and can now boast strong creative economies. Unfortunately, Ukraine's vision of the future currently lacks policies focused on creativity, technology, and innovation.

Conclusion

1. Evaluation of losses and damages during the war is not a purely theoretical exercise. Researchers consider practical outcomes, such as the possibility of receiving aid from international partners or compensation from Russian assets, as well as gathering evidence and testimonies to hold the aggressor country accountable in the future.

2. Losses and damage assessment framework in culture is complex, comprises different methods and involves several partially interconnected players. The overarching framework is the RDNA (World Bank, UNESCO, Kyiv School of Economics, Ministry of Culture and Information Policy (MCIP), Ministry of Infrastructure). Each of these stakeholders has its own data sources regarding the number and value of damaged cultural heritage sites and infrastructure, as well as economic losses. This data is then compared and verified according to the World Bank and UNESCO methodologies. Information on losses, damages, and needs is published annually. The RDNA framework is internally consistent but may seem unclear to a third party because the complete RDNA methodology with all initial estimates and sources is not publicly available. Although the final RDNA reports reconcile all data, at preliminary stages, different RDNA parties may publish different data separately, even though all stakeholders interact with each other. This complicates the understanding and forces experts and journalists to choose which source to rely on (UNESCO/MCIP/RDNA) instead of perceiving the RDNA analytical exercise holistically. There is a need for a more aligned communication and disclaimers regarding the data obtained by different RDNA partners, which would explain the role of a specific body or data set in the larger RDNA analytical exercise.

3. Local communities (amalgamated hromadas) and regional military administrations are the primary sources of data on losses (damage or destruction of cultural heritage and infrastructure). This data is further clarified at various levels: from UNESCO, which verifies losses and eliminates duplication, to NGOs that assist in conducting monitoring expeditions and collecting testimonies.

4. There are several governmental initiatives are related to losses assessment in culture ("War and Art" database by the National Agency on Corruption Prevention, Kyiv School of Economics' Damaged.in.ua form, MCIP's "Culture Crimes" form, the Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management DREAM by the Ministry for Communities, Territories and Infrastructure Development of Ukraine, etc.). However, many of these initiatives lack consistency, coordination, and centralization. Among them, there are online forms that collect testimonies or evidence of crimes committed by the Russian army. Kyiv School of Economics' and MCIP's forms, as well as the database by the National Agency on Corruption Prevention, are currently inactive. This raises the issue of sustainable leadership – currently, there is no responsible coordinator for all information on losses and damages in the cultural sphere (given the sensitivity of the data, it should likely be managed by state bodies) that could accumulate all testimonies, official statistics, methodologies, and information from local authorities, businesses, and civil society. The International Register of Damage for Ukraine, initiated by the Ministry of Justice of Ukraine, has recently been launched and provides the opportunity to apply for compensation for the destruction of or damage to cultural heritage. The International Register has the necessary management bodies and legal framework set up, so, theoretically, it could become the much-needed coordination platform. However, this Register does not encompass the entire scope of cultural losses. It only allows for submitting claims about the damages to cultural sites and economic losses of businesses, which is insufficient to comprehensively cover the harm done to culture.

5. Civil society's and think tank's assessment initiatives are valuable as they demonstrate interesting approaches to analytics and metrics that are absent in RDNA. For example, the Ukrainian Heritage Monitoring Lab has proposed methods for monitoring cultural heritage losses that consider individualized assessments of economic losses, and the NGO "Fund for Fundamental Research" has suggested methods for monitoring the legal aspect of crimes. Given the project-based nature of these initiatives, it is important to provide them with sustainable funding for ongoing regular monitoring, field expeditions, and evidence collection. The "Restoring Ukraine Together" project research indicates that it is also important to analyze state and local budget expenditures on culture in the context of assessing losses and damages. The "Stolen Treasures" project by Texty.org used innovative big data analysis and extracted data on online exhibits from the Hermitage and the Russian Historical Museum to identify 110,000 archaeological artefacts that originated from Ukraine and ended up in Russian museums. This initiative could set a precedent for further searches for looted cultural values and their restitution. Web scraping and open data analysis from registries can serve as an alternative when the publication of official statistical information is restricted. Undoubtedly, these approaches should be further considered.

6. Sociological studies on the state of culture during the war confirm that the national-liberation nature of the war generates greater interest in Ukrainian culture and prompts the population of Ukraine to reject Russian and Russian-language content. Despite reduced participation in cultural events due to the danger of shelling, Ukrainians' involvement in cultural life remains high: people

watch Ukrainian films, listen to Ukrainian music, and read the books by Ukrainian authors. The external existential threat enhances the sense of national identity, which is ignited by culture.

7. The war has caused the irreparable damage to Ukraine's cultural heritage and infrastructure.

3,020 objects are destroyed or damaged according to the Ministry of Culture and Information Policy; 4,779 – according to RDNA, which includes data both from MCIP and the Ministry of Infrastructure. MCIP is gradually making strides towards digitization and the creation of registries by launching the State Register of Immovable Monuments of Ukraine. RDNA applies a unit cost approach (per building or square meter) to the assessment of cultural heritage damages, considering the value coefficient of historical buildings. In some cases, for historical zones, RDNA has shifted to individualized assessments for each zone. At the same time, surveyed experts advocate for individualized assessment of each cultural heritage object. The losses assessment of movable cultural heritage (destroyed, exported, or looted cultural values) remains the most problematic due to the lack of baseline data.

8. Due to a range of internal factors (changes in legislation regarding state statistics and administrative data) and external factors (full-scale military aggression), **the administrative data of the Ministry of Culture and Information Policy in the cultural sector for 2022 is barely available, and there is also a significant gap in administrative data for 2020-2021.** However, our research partners at the Ukrainian Center for Cultural Research managed to gather some data on key performance indicators of cultural institutions (circuses, philharmonics, concert organizations, theaters, museums, galleries, and reserves) in 2020-2022 based on surveys. The total budget of these institutions in both hryvnia and dollar equivalents significantly increased in 2021 compared to 2020 (on average by 22% in hryvnia) and decreased in 2022 compared to 2021 (on average by 5% in hryvnia). However, the increase in absolute values occurred due to the significant rise in the budgets of the largest cultural institutions amidst a constant reduction in the total funding for smaller institutions (mainly museums). Cultural institutions covered by the monitoring had an average of 11.2 million visitors per year. In 2022, they had 16% more visitors than in 2020. The total number of employees in state and municipal theaters, circuses, museums, galleries, philharmonics, and concert organizations remained almost unchanged during 2020-2021 but decreased by 3% in 2022. By the end of 2022, there were around 30.7 thousand people permanently employed in these cultural institutions. The monitoring showed that large cultural institutions are ready to adapt to new realities and meet the public demand for cultural products (a striking example is the sold-out performances of theater director Ivan Uryvsky during the war).

9. This study has also covered the methodology for monitoring Ukraine's intangible cultural heritage (ICH) tested by the Ukrainian Center for Cultural Research in October-December 2023.

This monitoring was carried out at the request of the UNESCO Bureau in Kyiv. The methodology relies on several surveys among local authorities and ICH bearers. As a result of the monitoring, in addition to the 82 ICH elements on the National ICH List, information was collected on the viability status of 321 ICH elements on the lists of local authorities and 230 elements not included in any list. According to local authorities, the total number of bearers of ICH elements from the National

List is approximately 841,000 people, but this figure mainly comprises bearers of several widely-spread ICH elements. 57 elements from the National List have fewer than 500 bearers, of which 36 elements have fewer than 50 bearers. **Overall, the number of bearers of all ICH elements (both registered and unregistered) in autumn 2023 decreased by 10-14% compared to 01.01.2022.** 47% of elements from the National List experienced moderate or severe impact to human resources capacity. About 11-14% of all ICH elements at various levels changed their viability status during the war (the practice was either ceased, relocated, or resumed after a break). Regarding the needs of ICH bearers, financial and informational support were among the most pressing reported needs.

10. As part of this project, the main performance indicators of libraries were analyzed based on reporting forms on the activities of public and special libraries (Form 6-NK) for 2020-2023. During the full-scale invasion, the physical space occupied by libraries decreased by 11%, and the number of places for visitors decreased by 6.18% compared to 2021. At the end of 2023, 26,771 people were employed in Ukrainian libraries, which is 13% less than before 2022. The total library expenditures in 2023 in US dollars decreased compared to not only the pre-invasion period but also to 2022, particularly the expenditures on replenishing library collections. The total number of visits to libraries in 2023 decreased to nearly 58 million, with physical visits to libraries in 2023 standing at one-third of the pre-invasion level. The number of copies of books in library collections is decreasing annually: from over 202 million copies in 2020 to 168 million in 2022 and 157 million in 2023. The structure of library collections does not fully reflect the structure of readers' requests: although publications in Russian accounted for more than half of the existing library collections until 2021, the demand for literature in Ukrainian is significantly higher and continues to grow. Therefore, the structure of library collections will continue to shift towards an increasing percentage of publications in Ukrainian and a decrease in the number of Russian-language books.

11. During the 2022-2023 academic year, 1259 state and municipal art schools were operating in Ukraine, which is 61 fewer than before the full-scale invasion. Art schools are funded mainly through state and municipal budgets, which account for over 92% of funding. Over the two years of the full-scale invasion, the revenues of art schools in US dollars have decreased by 93%, while expenditures decreased by over 13%. The number of pedagogical staff working in art schools as their primary place of employment decreased by 3868 people, which is 11.32% less as compared to the pre-war workforce. As of 1 September 2023, there were 44,520 fewer students enrolled in art schools than before the full-scale invasion. Approximately 23,000 of these “foregone” students are children who studied in art schools located on the occupied territories. **Thus, there are over 21,000 children who have left art schools located on the territories controlled by Ukraine.** Overall, the share of school-age children who attend art schools in Ukraine decreased by 1% – from 6.05% in 2021 to 5.02% in 2023.

12. Difficult circumstances unite Ukrainians in discovering and defending their own identity and culture. There is high interest and demand for culture against the backdrop of its damaged physical infrastructure. In this context, two main directions of state policy in the field of culture are outlined. Firstly, the restoration or conservation of cultural heritage, its study and digitization, as well as

protection and enhancement of the capacity of cultural and artistic institutions that takes into account both public cultural institutions and creative businesses. Secondly, attention should be paid to the scaling and export of cultural and creative products less dependent on physical infrastructure, such as literature, music, design, visual arts. So far, culture and creative industries are neither a priority nor a pillar of Ukraine's recovery in strategic documents, so significant funding during the war and in the first years after is not likely to be expected. Thus, the Ukrainian actors in the field of culture and creative industries should be more open to international networking and partnerships and participate in international co-productions and granting programs oriented towards the European cultural space and market.

Recommendations:

1. Maintain diversity in losses and damages assessment sources and approaches, while systematically enhancing the methodology (based on RDNA) by:
 - clarifying and unifying terminology for cultural heritage objects and cultural infrastructure;
 - separating the methodologies for calculating the average restoration costs of cultural heritage sites and cultural infrastructure objects;
 - specifying data sources for each assessed object category;
 - explaining the difference (disclaimer) between varying data for the same object categories provided by different institutional stakeholders;
 - publishing detailed methodologies for calculating losses and damages.
2. RDNA partners could ensure one-voice consistent and unified communication by publishing comparable data on losses, damages, and needs.
3. The Ministry of Culture and Information Policy's structural unit responsible for the restoration of cultural institutions on de-occupied territories should consider not only collecting, systematizing, and processing information on damaged or destroyed cultural assets but also taking on broader coordination roles for damage assessment across the entire cultural and creative industries sector, in close collaboration with international and other governmental and non-governmental entities.
4. Sustain the creation and updating of national cultural databases and registers, such as the State Register of Immovable Monuments of Ukraine, Register of Artisans, and Publishers Register. Ensure these databases have stable, continuous performance, and avoid creating narrow-scope, single-use lists without adequate funding and legal support.
5. Introduce an automated system for cultural institutions to submit administrative reports to MCIP or other designated cultural authorities. Regularly analyze received data and publish reports or statistical overviews.
6. Enhance the losses and damages analysis with PDNA categories or indicators that can already be retrieved from existing sources, including:
 - funding for culture (state and local budget expenditures on the cultural sector);

- intangible cultural heritage (monitoring the ICH elements, tourist tax revenues in communities with folk arts and intangible heritage);
 - arts education (number of students, spending on arts education, specifically per student, etc.);
 - management and policy-making processes (loss of local administrative capacity, evacuation of management centers, number of staff in administrative bodies, loss of access to documents, archives, equipment, etc.);
 - increased risks to cultural expression (in temporarily occupied territories: risks of vandalism, looting, introduction of culturally inappropriate (external) practices, loss of authenticity or falsification of tangible heritage and movable cultural properties, etc.). Although obtaining precise data from government-uncontrolled territories is challenging, acknowledging the existence of such practices is crucial.
7. Maintain not only quantitative but also qualitative assessments of the cultural sector, cultural life, and the identity of Ukrainians during the war, based on regular annual sociological surveys and expert research.
 8. Consider a broader representation of culture and cultural recovery projects within the Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management DREAM, incorporating platform data into the assessment of damages of cultural heritage and infrastructure.
 9. Enhance the capacity of local communities and regions to assess losses, damages, and needs in the cultural sector through training, education, grants for digitalization of cultural heritage, and development of project-budget documentation for the restoration of cultural heritage and cultural infrastructure.
 10. Support an asset-by-asset approach to cultural heritage assessment, conduct research expeditions to damaged or destroyed sites.
 11. Ensure that culture is properly included in Ukraine's recovery plans; conduct open, regular consultations with civil society organizations and creative business to further shape Ukraine's negotiating position in the EU integration process under Cluster 26 "Education and Culture."
 12. Review the types of economic activities that belong to creative industries in the context of the statistical reform, introduction of the new edition of the Statistical Classification of Economic Activities in the European Community (NACE Rev. 2.1), and its further implementation in Ukraine's national statistics.

